

**FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE
SREDNJOBOSANSKI KANTON
OPĆINA TRAVNIK**

**STRATEGIJA RAZVOJA POLJOPRIVREDE OPĆINE
TRAVNIK ZA PERIOD 2016 – 2020**

Naziv dokumenta:

Strategija razvoja poljoprivrede općine Travnik (2016 – 2020)

Naručilac dokumenta:

Općina Travnik

Koordinatori izrade dokumenta:

Pružan Elma, dipl. inž. šumarstva

Ilham Aščić, dipl. inž. šumarstva

Voditelj projekta:

Prof. dr. Nezir Tanović

Autori:

Prof. dr. Nezir Tanović

Prof. dr. Ahmed Džubur

Prof. dr. Marko Ivanković

Dr. Omer Kurtović

Mr. Ahmedin Salčinović

Saradnici:

Odbor za poljoprivredu Općinskog vijeća Travnik, poljoprivredni proizvođači, veterinarska služba, prerađivači, predsjednici poljoprivrednih udruženja.

Saradničke institucije:

Federalni poljoprivredni Zavod Sarajevo;

Agromediteranski zavod Mostar

Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

Srednjobosanskog Kantona

Travnik, 2016

SADRŽAJ

PREDGOVOR	5
1. UVOD	7
2. ZNAČAJ I PRISTUP U IZRADI STRATEGIJE	9
2.1. Značaj izrade Strategije	9
2.2. Pristup u izradi Strategije	9
2.3. Vizija razvoja	9
2.4. Polazišta i scenarijske analize	10
3. PRIRODNE KARAKTERISTIKE	12
3.1. Prostorni položaj	12
3.2. Reljef i građa – opća obilježja	13
3.3. Klimatski faktori	14
3.4. Pedogenetski faktori – zemljište	17
3.4.1. Kategorije poljoprivrednih površina	18
3.4.2. Kategorije šumskih površina	21
3.4.3. Tla općine Travnik	26
4. STARTNA POZICIJA – STANJE SEKTORA AGRARA	32
4.1. Pretpostavke za razvoj sektora agrara	32
4.2. Poljoprivredni resursi	32
4.3. Biljna proizvodnja	34
4.4. Animalna proizvodnja	37
4.5. Podrške poljoprivrednoj proizvodnji	39
5. OGRANIČENJA ZA REVITALIZACIJU SEKTORA AGRARA	40
5.1. Ograničenja poljoprivrednoj proizvodnji	40
5.2. Agroekološki uslovi i resursi	40
5.3. Nagib terena	40
5.4. Spoj tradicije i modernizacije	41
5.5. Opća ograničenja	42
6. CILJEVI I MJERE POLJOPRIVREDNE POLITIKE	44
6.1. Makro okviri poljoprivredne politike	44
6.2. Reformski ciljevi agrarne politike	45
6.3. Koncept održivog razvoja poljoprivrede	46
6.4. Tržišno-cjenovna politika (ambijent na nivou BiH)	46
6.5. Mjere strukturne politike – na nivou općine Travnik	47
6.6. Mjere novčanih podrški na nivou općine Travnik	48
6.7. Politika ruralnog razvoja	49
7. INSTITUCIJE ZA PROVEDBU STRATEGIJE	51
7.1. Okviri funkcionisanja	51
7.2. Oblici udruživanja poljoprivrednika	51

7.3. Veterinarska služba	53
8. PRAVCI RAZVOJA POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE	54
8.1. Razvojni ciljevi	54
8.2. Principi i putevi za strateška opredjeljenja	54
8.3. Realizacija prijedloga - Rješenja	56
9. STRATEŠKI PRAVCI BILJNE I ANIMALNE PROIZVODNJE	58
9.1. Politika prema tlu/zemljištu	58
9.2. Politika prema zemljištu u državnom vlasništvu	58
9.3. Biljna proizvodnja	60
9.3.1. Hljebna/krušna žita	60
9.3.2. Proizvodnja povrća	62
9.3.3. Proizvodnja krmnog bilja	63
9.3.4. Voćarska proizvodnja	65
9.3.5. Ljekovito bilje i gljive	66
9.3.6. Organska proizvodnja hrane	67
9.4. Stočarstvo – animalna proizvodnja	69
9.4.1. Govedarstvo	70
9.4.2. Ovčarstvo	72
9.4.3. Kozarstvo	73
9.4.4. Svinjogojstvo	74
9.4.5. Peradarstvo	75
9.4.6. Pčelarstvo	76
9.4.7. Ribarstvo	77
9.4.8. Konjogojstvo	77
10. STRATEŠKA OPREDJELJENJA ZA RAZVOJ AGRARA PO MJESNIM ZAJEDNICAMA I NASELJIMA	78
11. FINANSIJSKI IMPUTI SEKTORU AGRARA	91
12. PRIORITETNI PROJEKTI	92
13. IMPLEMENTACIJA STRATEGIJE	94
14. ZAKLJUČAK	95

Popis skraćenica

Acquis	Zakonodavstvo Evropske unije (<i>acquis communautaire</i>)
ADNS	Sistem obavještanja o bolestima životinja (<i>System of notification on animal diseases</i>)
ANIMO	Spoljni sistem kontrole kretanja životinja (<i>Exsternal animal movement control system</i>)
ASH	Agencija za sigurnost hrane
AZS	Agencija za statistiku
BDP	Bruto društveni proizvod (<i>Gross Domestic Products</i>)
CAP	Zajednička poljoprivredna politika (<i>Common Agricultural Policy</i>)
CEFTA	Sporazum o slobodnoj trgovini među državama centralne Evrope (<i>Central European Free Trade Agreement</i>)
CMO	Zajedničko uređenje tržišta (<i>Common Market Organisation</i>)
EAGGF	Evropski fond za garancije i plaćanja u poljoprivredi (<i>European Agricultural Guarantee and Guidance Found</i>)
EC	Evropska komisija (<i>European Commission</i>)
EEC	Evropska ekonomska zajednica (<i>European Economic Community</i>)
ECD	Delegacija Evropske komisije
EPPU	Jedinica za planiranje ekonomske politike
EU	Evropska unija (<i>European Union</i>)
EUROSTAT	Statistički zavod Evropske unije (<i>Statistical Office of European Communities</i>)
EZ	Evropska zajednica
FAO	Organizacija za zajednicu i hranu (<i>Food and Agriculture Organization of the United Nations</i>)
FADN	Mreža računovodstvenih podataka na farmama (<i>Farm accountancy data network</i>)
FZS	Federalni zavod za statistiku
FIS	Plaćanje prihoda na farmi (<i>Farm Income Survey</i>)
FTA	Sporazum o slobodnoj trgovini
DEI	Direkcija za evropske integracije
GDP	Bruto društveni proizvod (<i>Gross Domestic Products</i>)
GMO	Genetički modificovani organizam (<i>Genetically Modified Organismus</i>)
HACCP	Analiza rizika i kontrola kritičnih tačaka u proizvodnji (<i>Hazard Analyses and Critical Control System</i>)
HRM	Upravljanje ljudskim potencijalima
IDA	Međunarodna razvojna agencija/International Development Agency
IFAD	International Fund for Agricultural Development.

IFI	Međunarodna finansijska institucija
ISO	Međunarodna organizacija za standardizaciju (<i>International Standard Organisation</i>)
LFA	Manje povoljna područja (<i>less Favoured Areas</i>)
MAFRD	Ministarstvo poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja
MPS	Tržišno cjenovna politika (<i>Market Price Support</i>)
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (<i>Organisation of Economic Cooperation and Development</i>)
OVI	Objektivno provjerljivi indikatori
PAR	Reforma javne uprave
PIU	Jedinica za implementaciju projekta
PRSP	Srednjoročna razvojna staregija
PPRR	Poljoprivreda, prehrana i ruralni razvoj
PSE	Podrška proizvođačima (<i>Producer support Estimate</i>)
RDP	Program ruralnog razvoja (<i>Rural Development Programs</i>)
RDP	Plan ruralnog razvoja
SAA	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
SAPARD	Predpristupna pomoć EU za poljoprivredu i ruralni razvoj (<i>Special pre-Accession Program for Agriculture and Rural Development</i>)
SESMARD	Podrška za uspostavu državnog Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja
SAPS	Pojednostavljena šema plaćanja na bazi površine (<i>Single Area Payment Scheme</i>)
SPH	Strateški plan za harmonizaciju (poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja)
STO	Svjetska trgovinska asocijacija (<i>World Trade Organisation</i>)
SVO	Državni ured za veterinarstvo BiH
UPOV	Međunarodna unija za zaštitu novih vrsta
USAID	Američka agencija za međunarodni razvoj
UNMAC	UN centar za uklanjanje mina
VAT	Porez na dodatnu vrijednost
WB	Svjetska banka
WHO	Svjetska zdravstvena organizacija
SWOT	Prednosti, slabosti, mogućnosti i opasnosti (<i>Strenghts, Weaknesses, Opportunites, Threats</i>)

PREDGOVOR

U nastojanju da se što jasnije trasira pravac budućeg razvoja privrede općine Travnik, porasla su shvatanja o značaju poljoprivrede, aktiviranju njenih potencijala i njenog što boljeg ambijenta za privredni razvoj, kao i budućih integracionih procesa koji su u oblasti poljoprivrede veoma zahtjevni i obimni. Općina Travnik, prije svega načelnik Općine Hadžiemrić Admir i Vijeće Općine Travnik pokrenuli su inicijativu za izradu Strategije razvoja poljoprivrede (2016 – 2020) u nastojanju da se definiše konceptualni okvir i precizira proizvodna orijentacija u sektoru agrara. Strategija razvoja poljoprivrede općine Travnik treba da služi kao instrument i sredstvo za bolje i uspješnije korištenje poljoprivrednog resursa, njegovim upravljanjem i razvojem kao bitnim privrednim segmentom.

Imajući u vidu nisku akumulacionu sposobnost sektora agrara, jasno je da se u postojećim uslovima teško može održati nivo proste reprodukcije. Trenutna resursna osnova nedovoljno se koristi, a tehničko – tehnološki aspekt agrara značajno je osiromašen. Ovo su ograničavajući faktori koji se nužno moraju prevazići. Zadatak Strategije je da predloži viziju razvoja sektora koja bi bila argumentovano prihvatljiva, s prijedlogom konkretnih mjera i mogućnošću primjene u široj proizvodnoj praksi. Do ostvarenja ovih ciljeva može se uspješno doći samo stvaranjem adekvatnog političkog i ekonomskog ambijenta uz minimum uslova u poduzetničkim aktinostima u sektoru agrara. Također, Strategija poljoprivrednog razvoja treba da posluži kao argument većem broju ljudi, na području općine Travnik, da sagledaju mogućnost novih investicionih poduhvata ili da aktiviraju neiskorištene zemljišne i druge potencijale u cilju ostvarivanja profita i održivosti. Pored osnovne zadaće, ovaj dokument bi trebao biti platforma u ukupnom razvoju privrede i brojnim korisnicima bi trebala poslužiti kao bogat izvor korisnih informacija, a robnim poljoprivrednim proizvođačima uputa da dostignu standard većeg nivoa i svojom proizvodnjom da budu konkurentni na domaćem i ino tržištu.

Vjerujemo da će se postići široki konsenzus oko predloženog razvojnog koncepta, gdje se neće samo vrjednovati ekonomska dimenzija poljoprivrede, već i druge važne funkcije, prije svega ekološka, socijalna, podrška razvoju turizma i dr. Strategija je zapravo uputstvo za provođenje potrebnih reformi u poljoprivredi i služi između ostalog i za izradu općinske ekonomske politike, budžeta i drugih programskih zadataka.

Sektor agrara je u bliskoj prošlosti, na nivou BiH, F BiH, kantona i općina nažalost, samo ohrabrivan i nije u značajnoj mjeri podstican, pa je, djelimično, njegova transformacija ka progresu i održivosti bila otežana. Nadamo se da će ova Strategija stvoriti klimu i pretpostavke koje će voditi prema razvojnim projektima u ovoj oblasti, motivisati stanovništvo općine Travnik za opredjeljenja i proizvodne orijentacije u sektoru agrara.

Promjene koje se nameću kao nužnost u integracionim procesima ukupnog okruženja, uslovljavaju proizvodnu i organizacionu transformaciju sektora agrara. Jedan od ključnih problema sa kojima se suočavao agrokomples ovih prostora jeste odsustvo integralnog nastupa primarne poljoprivredne proizvodnje i prerađivačkih kapaciteta. Ovom se Strategijom predlažu mjere, metode, ciljevi, rješenja i prioriteti za prevazilaženje sadašnje stagnacije, kako bi sektor agrara zaživio u skladu sa raspoloživim potencijalima koji su u općini Travnik u velikoj mjeri raspoloživi, ali nedovoljno iskorišteni.

U koncepciji izrade Strategije nastojali smo se pridržavati pravila da je svaki resurs općine podjednako važan i da se može ukomponovati u ekonomski, ekološki i demografski mozaik. Strategija je, prije svega, namijenjena općini Travnik, kao uputstvo za provođenje zacrtanih ciljeva i obavezujući podsjetnik za izradu i provođenje predloženih zadataka, budžeta, programskih dokumenata i sl. Svakako, ona je namijenjena poljoprivrednim proizvođačima i prerađivačima, potencijalnim investitorima i stranim ulagačima, te stručnoj i naučnoj javnosti. Strategija je nastala kao rezultat zajedničkog rada stručnih i naučnih radnika, predstavnika proizvođača i prerađivača hrane uz koordinaciju općinskog rukovodstva i odjela za poljoprivredu. Ovom prilikom se zahvaljujemo poljoprivrednim subjektima i pojedincima koji su potpomogli realizaciju izrade Strategije. Tokom javnih rasprava i brojnih konsultacija dati su korisni savjeti, sugestije i pozitivan kritički osvrt, što je doprinijelo poboljšanju kvalitete Strategije.

UVOD

Obezbjedenje dinamičkog i održivog razvoja poljoprivrede treba da bude rezultat procesa u kome ključnu ulogu ima Općina Travnik, Srednjobosanski kanton i F BiH. Sektor agrara na općini Travnik ne dominira privrednom strukturom i sve više ustupa mjesto drugim privrednim granama. Ekonomska funkcija poljoprivrede je, prije svega, proizvodnja hrane i sirovina za prehrambenu industriju i ona je osobito važna za brži privredni razvoj. Ova funkcija poljoprivrede se ne iscrpljuje samo kvantitativno nego i troškovnim imputom primarne proizvodnje i prerade. Dakle, temeljni moto svakog proizvodnog područja i pojedinca je, da se osigura proizvodnja hrane uz što niže ulazne impute. Sektor agrara se i danas smatra jedinim odgovornim i ekskluzivno zaduženim promotorom života ljudi u urbanom i ruralnom prostoru. Time su emitirani veoma važni, ali ne i jedini razlozi zbog kojih su tokom ranijih vremena izostajali prepoznatljivi razvojni efekti kako u njoj samoj, tako i u općem kvalitetu življenja ljudi na selu. Ovi prvi iskazivani su u prijeratnoj, diktiranoj socijalističkoj ekonomiji, te ideološkom preferiranju obimom manjeg državnog, naspram resursima većeg, privatnog sektora poljoprivredne proizvodnje, a drugi u zaostajanju sela kao siromašne i društveno zapostavljene domaće životne sredine.

Poljoprivredni sektor danas prate uske domaće finansijske mogućnosti. One koče njegovu transformaciju, iako se izlaz traži u stvaranju klime koja bi vodila prema međunarodno konkurentnim razvojnim programima, uz odgovarajuće ograničene državne transfere. Savremeno poimanje proizvodnje hrane podrazumijeva naglašeni fazni slijed, bilo da se radi o biljnoj ili animalnoj proizvodnji. U tome treba bitno razlikovati proizvodnju sirovina i čitav niz tehničko-tehnoloških postupaka dok hrana ne dobije konačnu nutritivnu, konfekcijsku i marketinšku formu. Zbog složenih odnosa u koncepcijama i odlukama donesenim na više nivoa vlasti, sektor agrara je u nekim proizvodnjama doveden čak i na rub opstanka. Stoga, u pesimističkim prognozama, sektoru agrara u BiH prijeti da ostane nepripremljen za svoje već sutrašnje konkurentno integrisanje u EU, te prihvati trajne obaveze i ograničenja koja će iz tih integracija proisteci. To su razlozi za hitno otvaranje poljoprivrednih razvojnih procesa, onih koji će probuditi njegov progres orijentisan strateškim opredjeljenjima. Pojava značajnijeg bavljenja poljoprivredom, kao socijalnim stabilizatorom, prisutna je pogotovo u područjima gdje su druge mogućnosti zapošljavanja veoma ograničene.

Podrške za razvoj poljoprivrede na nivou F BiH dostigle su nivo od 3% u odnosu na ukupan budžet, iako je strateškim opredjeljenjima predviđeno i oficijelno prihvaćeno 6%, što je direktno uticalo na nedovoljan imput primarnoj proizvodnji, kapitalnim ulaganjima i ruralnoj potpori na svim nivoima, prema tome i općini Travnik. Nažalost, i tako nedovoljan finansijski imput pratila je nekonzistentna agrarna politika koja ga je posljednjih godina dovela u stanje duboke recesije. Svi pokazatelji ukazuju na činjenicu da postoje realne agroekološke i druge mogućnosti za progres i revitalizaciju sektora agrara u općini Travnik. Ovo je uvjetovano, prije svega, očekivanom povoljnijom ekonomskom situacijom, očekivanim jačanjem institucionalne i finansijske podrške, svakako i provedbom ovog dokumenta. (optimistički scenarij). U suprotnom, ukoliko izostanu navedene mjere, to će značiti pad i onako ekstenzivne i prirodne proizvodnje, zaustavljanje razvoja, recesija i marginalizaciju agrara, što bi u konkurenciji sa okruženjem imalo nesagledive posljedice (pesimistički scenarij). Ova Strategija predlaže koncept realnog, moguće izvodljivog i održivog razvoja poljoprivrede uz uvažavanje svih teškoća (realističan scenarij).

2. ZNAČAJ I PRISTUP U IZRADI STRATEGIJE

2.1. Značaj izrade Strategije

Svrha izrade Strategije je da obezbijedi osnovni okvir za lokalnu – općinsku politiku poljoprivrednog razvoja, koja će biti koherentna sa principima razvoja na nivou F BiH i BiH u cjelini. Strategija je pripremana na bazi participativnog pristupa, kako bi se obezbijedilo da se njena implementacija reflektuje podjednako na potrebe ukupnog prostora općine Travnik. U izradi Strategije vodilo se računa da se obezbijede preduslovi za realizaciju prioriteta koji će se prvenstveno odnositi na stvaranje novih radnih mjesta na ukupnom području općine, održivi rast proizvodnje i prihoda, zaštitu biodiverziteta, kao i očuvanje kulturnog bogatstva i tradicije.

2.2. Pristup u izradi Strategije

Izrada Strategije zahtijevala je kompleksan pristup i istraživanje, što se moglo obezbijediti samo timskim radom i direktnim uvidom u ukupno područje općine Travnik. Rad na izradi Strategije odvijao se u više faza, počev od organizacionih priprema, definisanja zadataka, uspostave odgovarajuće saradnje na terenu, usklađivanja metodoloških postupaka i određivanja nosioca aktivnosti. Neposredno nakon navedenih aktivnosti slijedila je faza prikupljanja i sređivanja informacione osnove u saradnji sa predstavnicima lokalnih subjekata i uprava. Na kraju, kao najvažniji dio Strategije je izrađena detaljna analiza potencijala, uslova i pravaca budućeg razvoja za svaku mjesnu zajednicu Općine Travnik. Završna zadaća na izradi Strategije vezana je za njeno predstavljanje javnosti u radnoj verziji, uvažavanje svih konstruktivnih sugestija, prijedloga i primjedbi od strane stručne i naučne javnosti i svih relevantnih učesnika u agrarnoj sferi i na kraju verifikacija od strane Općinskog vijeća općine Travnik, njeno konačno uoblikovanje i usvajanje.

2.3. Vizija razvoja

U širem smislu riječi, vizija razvoja agrara, u svakom proizvodnom području, prema tome i općini Travnik treba da utiče na poljoprivrednu politiku, mijenjajući je u sljedeća četiri pravca:

- **strukturno je transformiše prema uvećanju proizvodnih jedinica,**
- **podupire joj proizvodnost i smanjuje nezaposlenost stanovništva,**
- **podržava joj trend stalnog sniženja tržišnih cijena proizvoda i**
- **daje joj zadatke koji su aktuelni ili one koje do sada nije imala.**

Bez obzira što poljoprivreda ima mnogo prostora za poboljšanja, ona se sve proteklo vrijeme uglavnom nalazila izvan navedenih tokova, pa su utoliko i veće poteškoće i zapreke za njihovo aktiviranje i sustizanje propuštene stvarnosti.

2.4. Polazišta i scenarijske analize

Kao preduslov za definisanje ciljeva i instrumenta objektivnosti ove Strategije jeste sagledavanje postojećeg stanja razvoja agrara u općini Travnik, kako bi se mogle planirati mjere, a i u finansijskom smislu planirati vidovi buduće podrške razvoju agrara. Prognoza je rađena na temelju scenarijske analize, a bazira se na predstavljenoj sektorskoj analizi i analizi konkurentnosti, uz procjenu različitih tehnoloških i ekonomskih polazišta. Scenarijski pristup nema za cilj da pokaže šta će biti nakon određenog vremena, već da na bazi većeg broja ulaznih parametara ukaže na mogući razvoj situacije u poljoprivrednom sektoru općine. U tom kontekstu promatrani su eksterni i interni parametri.

Od eksternih parametara najvažniji su:

- o *tendencija kretanja hrane na tržištu u okruženju i globalnom tržištu,*
- o *oblici trgovine u okviru međunarodnih sporazuma i sada direktnog evropskog okruženja*

Od internih parametara za prognozu kretanja u poljoprivredi važni su:

- o *dostignuti nivo proizvodnje,*
- o *dinamika i stepen modernizacije,*
- o *nivo konkurentnosti važnijih poljoprivrednih proizvoda,*
- o *promjene u makroekonomskom okviru, kretanjima u ukupnoj ekonomiji i njihov utjecaj na standard stanovništva koji će se odraziti na promjene u ponudi i potražnji poljoprivrednih proizvoda na domaćem tržištu.*

U scenariju analize polazilo se od stajališta da velika odstupanja i promjene u poljoprivredi nisu moguća u kratkim vremenskim periodima. Za procjenu su uzimani statistički podaci, izuzev u slučajevima vlastite procjene da ti podaci ne odgovaraju stvarnom stanju.

Držeći se iznesenog, Strategija uvažava sve elemente ekonomske stvarnosti, kao što su tržišno gospodarstvo, integrisanje unutarnjeg tržišta, polivalentan razvitak sela, čuvanje okoliša i dr. Strateška opredjeljenja će se fokusirati na proizvode koji već postoje ili obećavaju visoku robnost, te na gospodarstva koja su sposobna za tržišnu proizvodnju, ne zaboravljajući naturalnog proizvođača u organizovanom sistemu. Svoje postavljene ciljeve Strategija treba postići pravilnim izborom između dva moguća scenarija:

- o **da koristi sve raspoložive prirodne i druge resurse ili**

- o **da fokusira onaj njihov dio kojeg će putem odgovarajućih projekata pretvoriti u sigurne isplative vrijednosti.**

Iz razloga koje nije potrebno posebno nabrajati, realan izbor priznaje kao ispravnu samo **drugu mogućnost**. To znači da će odgovarajući dio kapaciteta općine ostati izvan aktivnog tretmana i biti rezervisan za kasnija bolja vremena. U predviđanju buduće proizvodnje, korišten je metod scenarijske analize, pri čemu su posmatrana tri moguća scenarija: pesimistički, optimistički i realni scenarij.

Pesimistički scenario polazi od sljedećih pretpostavki:

- o Nastaviti sa dosadašnjom tezom da je primarna uloga poljoprivrede u ukupnom razvoju općine Travnik, a u stvarnosti zadržavati „staus quo“ ili je prepustiti stihiji.
- o Recesija u sektoru agrara na svim nivoima u kontekstu novih ulaganja, tehnološkog razvitka i modernizacije proizvodnje.
- o Stagnacija budžetske podrške sektoru agrara ili nekonzistentna agrarna politika na svim nivoima.

Optimistički scenario je ocjena trendova proizvodnje po pojedinim poljoprivrednim granama u slučaju:

- o Realizacije većeg dijela prednosti i iskorištavanja mogućnosti u pojedinim aspektima.
- o Obezbjedenje domaće podrške na nivou općine Travnik (1,5% u odnosu na godišnji proračun budžeta Općine Travnik), veće finansijsko učešće podrške SB Kantona i F BiH u sektor agrara.
- o Ubrzano investiranje u ruralni razvoj (korištenje predpristupnih i drugih fondova).

Realni scenarij je realna ocjena proizvodnje koja proizilazi iz postojećeg stanja i potencijala po pojedinim sektorima, poređenje sa mjerljivim činjenicama. Ovaj metod je baziran na ocjeni eksperata u obrađivanim aspektima sektora agrara. U izradi strateških pravaca i opredjelenja korišten je **realni scenarij**.

3. PRIRODNE KARAKTERISTIKE

3.1. Prostorni položaj

Općina Travnik smještena je u središnjem dijelu Bosne i Hercegovine i prostire se na površini od 563 km². Predstavlja zaokružen prometno-geografski prostor kome postojeći prirodni i društveni faktori daju i turistički karakter. Ovo područje dodiruju ili sijeku i značajni smjerovi zapad–istok kojim se odvijaju privredna kretanja. Prednost geografskoga položaja općine Travnik definišu sljedeći elementi: centralni položaj u Bosni i Hercegovini, važan položaj na vrlo važnim transverzalnim prodorima doline rijeke Bosne i Vrbasa.

Općina Travnik je smještena na nadmorskoj visini od 517 m, u uskoj kotlini rijeke Lašve, koju omeđuju visoka planina Vlašić sa sjevera i ogranci niže Vilenice s južne strane. Uska kotlina proteže se od Turbeta do Doca na Lašvi gdje se počinje širiti u Travničko polje u koje, u Lašvu utiču Grlonica i Bila. Lašvanska dolina je prirodna veza između područja rijeke Vrbasa sa zapada i rijeke Bosne sa istoka, pa zbog toga ima veliko prometno i strateško značenje. Tako Travnik, najveće gradsko naselje u toj dolini, leži na važnoj cestovnoj prometnici koja preko doline Lašve povezuje srednju Bosnu sa sjeverozapadnim regijama, kao i s Primorjem. Cestovni promet, iako danas uglavnom tranzitni, ima veliku važnost za razvoj općine Travnik. Od regionalnih centara Sarajevo, Mostar, Banja Luka i Tuzla općinu Travnik dijeli prosječna cestovna udaljenost od oko 170 km.

Slika br.1. Prostorni položaj općine Travnik

3.2. Reljef i građa – opća obilježja

Općina Travnik se nalazi u zoni povoljnih morfoloških, hidrografskih i pedoloških karakteristika tla, što pruža različite mogućnosti za poljoprivredno i rudno iskorištavanje te gradnju i, što je osobito važno, opskrbu vodom. Obiluje mineralnim bogatstvom, prvenstveno mrkim ugljenom čije je nalazište na području Bile. Procjenjuje se da je količina ugljena oko 37 milijuna tona.¹ Značajne količine šljunka, nalaze se uz rijeku Bilu. U kontekstu fonda zemljišta, raspolaže iznimnim potencijalom. Od ukupno 52.855 ha zemljišta, 22.774 ha je poljoprivrednoga, 28.364 ha šumskoga i 1.747 ha neplodnoga zemljišta.

U dolini rijeke Bile sa tokom od 8 km, Lašve sa tokom od 25 km i Ugara sa 3,5 km dužine (bez površine za intenzivnu biljnu proizvodnju) u općini Travnik teren je ravan i pogodan za intenzivnu povrtlarsku i ratarsku proizvodnju. U općini Travnik izražena je zonalnost zemljišta, s obzirom na nadmorsku visinu i nagib terena. Uopćeno možemo govoriti o nizinskom, ravnom području u dolini rijeke Lašve, koje je pogodno za ratarsku i povrtlarsku proizvodnju. Na području Han Bile nalazi se zemljišni kompleks na kojem se odvija intenzivna i specijalizovana ratarska proizvodnja. Druga zona se uzdiže u formaciju blago nagnutih brda koja su izuzetno povoljna za razvoj krmnog bilja, voćarstva i povrtlarstva. Ovo je prijelazna zona između aluvijalnoga nizinskoga tla i

¹ Podatak iz Rješenja Federalnog ministarstva energetike, rudarstva i industrije
Strategija razvoja poljoprivrede općine Travnik

pašnjaka na planinama. Treća zona je smještena na višoj nadmorskoj visini i pogodna je za uzgoj žitarica i sjemenskoga krompira. Izvanredne prirodne resurse čine pašnjaci i livade na planini Vlašić (1.943 m.n.v.), zatim, Gorčevici (1.405 m.n.v.) i Vilenici (900 m.n.v.) koja se uzdižu u neposrednoj blizini Travnika.

Ogromne pašnjačke površine na gotovo nedirnutim planinskim proplancima izuzetno su povoljne za razvoj ovčarstva. Šuma u kojoj prevladava bukva, jela i smrča izvanredne je kvalitete i mogla bi predstavljati osnovu za razvoj privrede u općini Travnik. Na žalost, šuma je sve više izložena devastaciji i izvan je privrednih, pogotovo ekoloških aspekata. Lašva, Bila, Grlonica, Hendek, Kozica i Ugar, kao i niz rječica, potoka i sl. neprocjenjivo su prirodno bogatstvo pogodno za razvoj ribarstva.

Područje općine Travnik je poznato po bogatoj flori i fauni. Geografski položaj područja i raznolikost krajolika uvjetovali su postojanje prirodnih ljepota, kao i endemskih vrsta, što zahtijeva poseban pristup u održavanju toga prirodnoga bogatstva.

Planina Vlašić pripada seriji kontinentalnih Dinarida. Kada je u pitanju geološka podloga, nju na Vlašiću čine, uglavnom, sedimenti mezozoika i kenozoika, tj. krečnjaci i dolomiti jure, krede i trijasa, kao i laporci i glinci tercijara te aluvijalni nanosi kvartara.

Shodno veoma raznolikom terenu, razlikama u nadmorskoj visini, količini i vrsti padavina, izloženosti djelovanju vjetrova, tj. raznolikim životnim uslovima i staništima, na ovoj planini i biljni svijet je veoma šarolik i bogat vrstama. Posebno mjesto zauzimaju biljne vrste koje ubrajamo u endeme (oblike ograničene, veće ili manje rasprostranjenosti). Uglavnom su to endemi Dinarida i Balkanskoga poluotoka.

Fauna travničkoga kraja bogata je pojedinim vrstama koje su karakteristične samo za Bosnu i Hercegovinu i koje su, prema europskim mjerilima, svrstane u Crvenu knjigu, a to su: mrki medvjed (*Ursus arctos* L.), vuk (*Canis lupus* L.), bjeloglavi sup (*Gyps fulvus* Hablizl), srna (*Capreolus capreolus*), kuna bjelica (*Martes foina* Erxleben), kamenjarka (*Alectoris graeca* Meisner) i raritet na vlašićkim pašnjacima – slijepo kuće (*Spalax leucodon* Nordmann). Sve nabrojene vrste nalaze se u fundusu gradskoga muzeja u Travniku.²

3.3. Klimatski faktori

Općina Travnik ima umjereno kontinentalnu klimu, sa umjereno toplim ljetom, svježim i ugodnim proljećem i jeseni, dok su zime hladne. Oborine su povoljno raspoređene tokom godine, što odgovara poljoprivrednim kulturama u vegetacijskom razdoblju. Mnogobrojni skijaški tereni obiluju snijegom do kraja sezone. Tako je Vlašić privlačan u

² Opći podaci korišteni iz "Strategije razvoja općine Travnik" i "PLUD studije" o resursima i potencijalima općine Travnik.
Strategija razvoja poljoprivrede općine Travnik

svako doba godine. Nadmorska visina na Vlašiću doseže 1.943 m (Paljenik), Gorčevici 1.405 m, Vilenici 900 m i na Bukovici 850 m.

Srednja godišnja temperatura zraka iznosi 8,6 °C, a srednja vegetacijska 14,7 °C. Najveća srednja mjesečna temperatura zraka je u mjesecu julu (17,9 °C) a najmanja u januaru (-2,2 °C). Hod padavina je dosta ujednačen. U prosjeku u toku vegetacije padne 470 mm kiše, odnosno 43% od ukupnih godišnjih padavina (897 mm). Na ovo području, najmanje padavina je u mjesecu februaru (57 mm).

Tabela 1. Prosječne vrijednosti osnovnih klimatski parametara za Travnik

Mjesec	Jan	Feb	Mar	Apr	Maj	Jun	Jul	Aug	Sep	Okt	Nov	Dec
	Period vegetacije											
Srednja temp. zraka (°C)	- 2,2	0,6	4,6	9,0	13,2	16	17,9	17,4	14,2	9,3	4,1	- 0,8
Srednja max. temp.zraka (°C)	16,5	19,6	26,8	29,0	32,6	35	37,0	38,0	36,1	28,5	22,4	18,0
Srednja min. temp.zraka (°C)	- 23,8	- 21,6	- 17,0	- 5,8	- 3,0	0,8	2,6	3,7	- 3,0	- 6,5	- 17,4	- 20,2
Suma padavina (mm)	60	57	63	66	80	96	77	71	80	75	91	81
Relativna vlaga zraka (%)	7,1	6,7	5,9	5,9	5,4	5,3	4,2	4,4	4,7	5,5	6,6	7,9
Insolacija (h/dan)	3	3	5	5	6	6	11	15	8	6	4	1
Brzina vjetra (m/s)	17	13	12	10	9	8	5	6	7	10	15	20

Prostor općine Travnik nalazi se pod utjecajem umjereno kontinentalne klime. U općini Travnik, najčešći su zapadni i istočni vjetrovi, uslovljeni položajem doline rijeke Lašve, dakle reljefom, a na platou Vlašića prevladavaju sjeverni i južni vjetrovi, pod uticajem atmosferskih strujanja. Za razliku od Travnika klima na planini Vlašić je tipično planinska.

Minimalne temperature	Maksimalne temperature	Prosječne godišnje temperature	Prosječan broj sunčanih dana	Prosječne godišnje padavine
-23,8 °C	38 °C	8,6 °C	72	897 mm

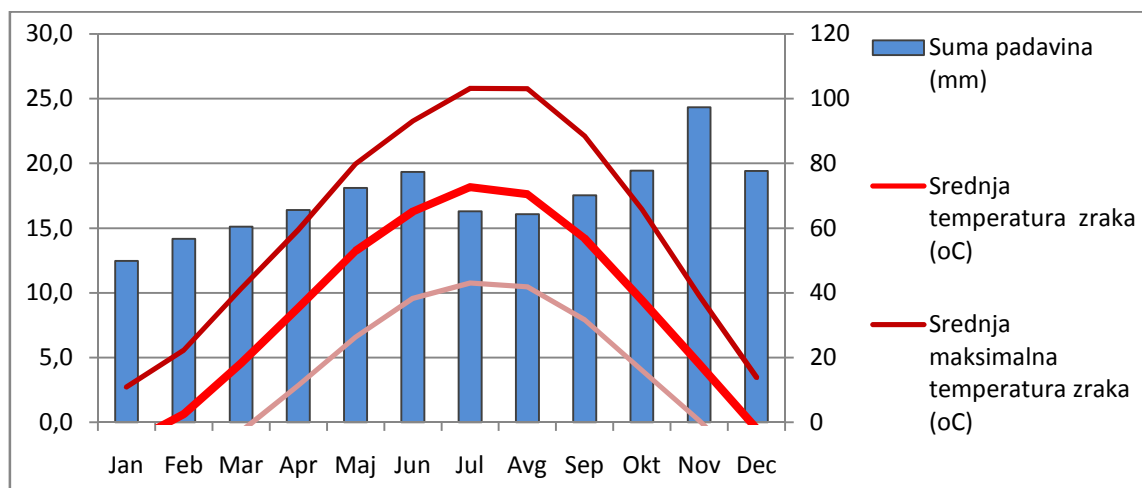
Područje Vlašića s pobrđem, ima planinsku klimu, s dugim, hladnim i snježnim zimama, a svježim i kratkim ljetima, te je, uz konfiguraciju zemljišta, pogodan za zimske sportove

Tab. br.2. Vrijednosti važnijih meteoroloških pojava

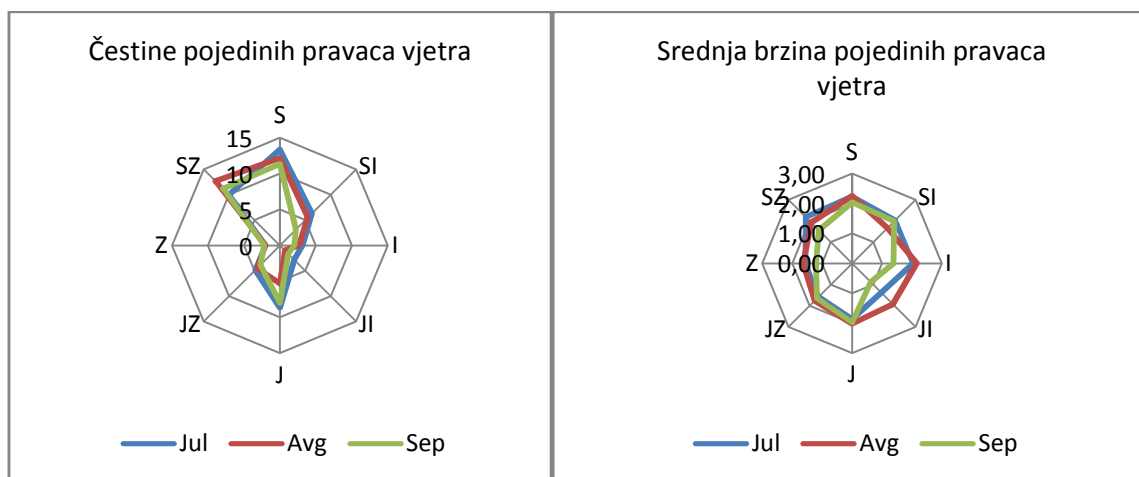
	srednje godišnje	maksimalne godišnje	minimalne godišnje	godišnje suma
Srednje temperature zraka (°C)	8,6			
Apsolutne maksimalne temperature (°C)		38,0		
Apsolutne minimalne temperature(°C)			- 23,8	
Srednje sume oborina (1/m ²)				897

Srednja oblačnost (desetina)	5,8			
Srednji broj vedrih dana (Ng2)				72
Srednji broj oblačnih dana (N>8)				132

Na osnovu analize vodnog bilansa po Thornthwait-u (1948) za područje Travnika, a pri rezervi lako pristupačne vode od 100 mm, utvrđeni su prosječni godišnji manjkovi od 75 mm. Manjak se javlja od jula do oktobra a najveći je u augustu (33 mm). Prosječan godišnji višak padavina iznosi 290 mm, a najveći je u decembru (68 mm). Sa aspekta suše najsušniji mjesec je august, gdje odnos SET/PET iznosi 0,69.

Grafikon 1. Srednje godišnje temperature i sume padavina za Travnik

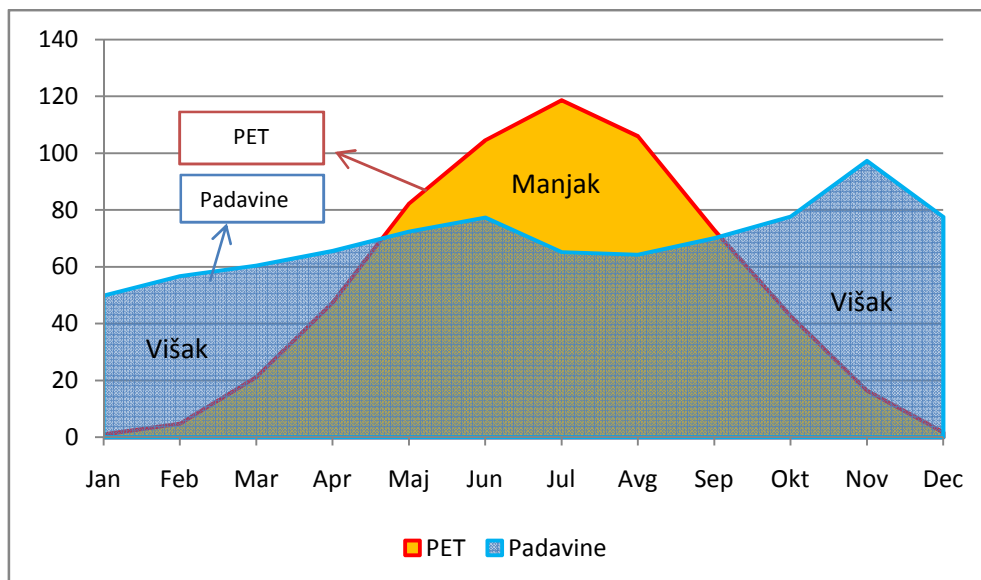

Grafikon 2. Ruža čestina pojedinih pravaca vjetrova za MS Travnik(VII; VIII; IX mjesec)

Tabela 3. Prosječne vrijednosti nekih elemenata vodnog bilansa za Travnik(1991 - 2010)

Mjesec	Jan	Feb	Mar	Apr	Maj	Jun	Jul	Aug	Sep	Okt	Nov	Dec	Veg	God
	Period vegetacije													
PET	1	5	21	47	82	105	119	106	73	43	16	2	484	620
SET	1	5	21	47	82	104	95	73	56	42	16	2	410	545
Manjak	0	0	0	0	0	0	24	33	17	1	0	0	74	75

Višak	49	52	40	21	8	2	0	0	1	9	40	68	11	290
SET/P.	1	1	1	1	1	0,99	0,80	0,69	0,78	0,97	1	1	0,88	0,94
V/P	0,98	0,88	0,57	0,25	0,07	0,01	0	0	0,01	0,06	0,38	0,89	0,35	0,06
P/PET	39,8	34,6	6,45	1,45	0,91	0,74	0,55	0,62	0,99	1,91	8,23	59,2	0,88	12,9

Grafikon 3. Srednji vodni bilans za područje Travnika – Pri RLPV 100 mm

3.4. Pedogenetski faktori – zemljište

Zemljište/tlo je ograničeni prirodni resurs i njegova primarna funkcija je proizvodnja hrane i sirovina. Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku, u općini Travnik po stanovniku dolazi 0,42 ha poljoprivrednog zemljišta. Međutim, najveći dio poljoprivrednih površina odnosi se na oranice (9.796 ha), zatim livade (7.056 ha) i pašnjake (6.833 ha).

Tab. br. 4. Površine različitih kategorija zemljišta

Ukupna površina općine Travnik		52.855 ha	
Broj stanovnika		54.771 SGFBiH 2014	
Poljoprivredno zemljište	22.774 ha	Obradivo	8.348 ha
		Voćnjaci	1.007 ha
		Livade	8.023 ha
		Pašnjaci	5.396 ha
Šumsko zemljište	28.364 ha		
Neplodno zemljište	1.747 ha	Izgrađeno	2.202,05 ha
		Neplodno (VIII)	438,11 ha
		Rijeke	16,86 ha

Osnovu kategorije II čine Aluvijalna beskarbonatna tla relativno povoljnih vodno-fizičkih svojstava unutar čijih površina se nalaze reljefom uslovljene depresije koje stoje pod jačim uticajem gornjih voda. U takvim depresijama tla su podložna slabijem oglejavanju pa u vezi s tim i pogoršavanju svojstava. Takve površine se nisu mogle posebno izdvajati. Bilo da je riječ o aluvijalnim ili mlađim dolinskim (livadskim) smeđim zemljištima koji čine ovu kategoriju, osnovni njihov problem je vezan za regulisanje hidroloških prilika odnosno vodno-fizičkih svojstava. Za tu svrhu su potrebni hidro i agro-meliorativni zahvati. Primjenom tih zahvata zemljišta ove kategorije bi se mogla (neke dijelove teritorije) privesti u bolju, I kategoriju. Kao kvalitetna i potencijalno vrlo kvalitetna zemljišta, ona trebaju obavezno biti zaštićena od otuđenja iz poljoprivrede.

III kategorija poljoprivrednog zemljišta

III kategorija poljoprivrednog zemljišta zauzima površinu od 319,54 ha ili 0,6 % ukupnih površina općine Travnik.

Ova kategorija je, uz II kategoriju, najbolja izdvojena kategorija na Općini. Nalazi se u južnom i jugoistočnom dijelu općine u području naselja **Han Bila, Grahovika i Slimena**, uglavnom na Aluvijalnim karbonatnim tlima na šljuncima i pijescima i Eutričnim smeđim tlima na šljuncima. Ilovasto-glinovitog su teksturnog sastava, karbonatna uglavnom (mada ima i beskarbonatnih mjestimično), dosta humozna čak i u podoraničnom sloju. Dakle, tla ove kategorije pogodna su za poljoprivrednu proizvodnju ne samo zbog svojih osobina nego i zbog ravnog reljefa. Mada su površine ove kategorije djelimično napadnuta izgradnjom, najviše se koriste za uzgoj ratarskih kultura.

IV kategorija poljoprivrednog zemljišta

Na području općine Travnik ova kategorija zahvata 4.578,62 ha ili 8,4 % ukupnih površina Općine od čega je 160,45 ha potkategorija IVa, a 4.418,17 ha potkategorija IVb.

IVa potkategorija nastala je na ravnim terenima sa potrebom, ne samo agromelioracije, nego i hidromelioracije. To su područja oko rijeke **Komaršice kod naselja Turbe, Trebeuša**. Tipološki ovo područje pripada Aluvijalnom beskarbonatnom oglejenom tlu na šljuncima i pijescima.

Tla ove potkategorije su u hladnom dijelu godine poplavljena ili prezasićena vodom, a u toplom dijelu godine mogu imati relativno visoke podzemne vode. Zato su ona danas obrasla livadama lošeg travnog sastava i služe kao loše kosanice. Na nešto izdignutijim i ocjeditijim terenima travne asocijacije su kvalitetnije.

Obzirom na reljefni položaj, dubinu profila, mehnaički sastav i druge karakteristike sva dolinska tla raspolažu velikim potencijalima.

Potkategorija IVb je nastala na nagnutim terenima, sa nagibima najviše do 12° i ona je neuporedivo više zastupljena od IVa potkategorije. Obzirom da se nalazi na terenima sa nagibima uvijek je u zajednici sa V-om kategorijom. Najviše površina IVb potkategorije nalazi se u sjeverozapadnom dijelu općine (**Vitovlje Malo, naselja Ponir, Marnice, Ober**); zatim u jugoistočnom dijelu općine (**Brajkovići, okolica naselja Brankovac, Kula**) i u centralnom dijelu u području **Marjanovića brijega kod naselja Paklarevo**.

Površine IV kategorije bez obzira da li su pod livadama ili oranicama, mogu da se sa agrotehničkim zahvatima znatno intenzivirati. Tipološki ova podkategorija je zastupljena Eutričnim smeđim tlima srednje dubokim i dubokim na krečnjacima, laporcima, filitima i glincima, i Kalkokambisolima srednje dubokim i dubokim.

Tla podkategorije IVb, obzirom na rasprostranjenost, čine glavna tla biljne proizvodnje. Podjednako se koriste kao oranice i kao prirodne i vještačke livade i pašnjaci. Podložna su erozionim procesima koji se načinima obrade i izborom kultura mora suzbijati. Opažanja na terenu su pokazala da su konturnom obradom sa formiranjem "kaskada" čak i nagibi na kojima po pravilu dolaze površine V kategorije pretvoreni u IVb potkategoriju. Isti je slučaj i sa prevođenjem VI u V kategoriju.

Daljim postupcima u ovom pravcu mogle bi se znatne površine zemljišta na strminama dubljih presjeka profila prevoditi u bolje kategorije i time stvarati mogućnosti za širenje i intenziviranje produktivnije biljne proizvodnje.

U klimatskim uslovima Travnika vrijednost zemljišta IVb potkategorije stoji u vezi i sa ekspozicijom terena. Prisojne strane znatno pogodnije od osojnih. Za njih postoji veći izbor kultura, a na prostorima nižih nadmorskih visina, mogu biti vrlo dobra staništa i za voćnjake.

Pošto tla IVb potkategorije predstavljaju osnovni fond poljoprivrednog zemljišta općine, obavezno je treba zaštititi od otuđivanja.

Zemljišta neprikladna (ograničena) za korištenje

V kategorija poljoprivrednih površina

Ova kategorija zahvata 6.146,10 ha ili 11,4 % ukupnih površina općine i to su uz VI kategoriju najveće poljoprivredne površine područja općine. Ovo je najlošija kategorija među onim na kojima je moguć uzgoj oraničnih kultura, ali mogu biti odlične livade i pašnjaci. Nalazi se na području cijele Općine, gdje god ima poljoprivrednog zemljišta ima i zemljišta V kategorije. Ova kategorija pruža mogućnosti za intenziviranje stočarske proizvodnje samo je treba agromelioracijama održavati. Na terenu je konstatovano da u blizini naselja i na ovoj kategoriji ima oranica, ali je erozija pojačana pa dolazi do gubljenja zemljišta. Inače, pedosistematski zemljišta ove kategorije su identična kao i IVb potkategorije, ali su nastala na većim nagibima terena, te su iz tog razloga plića, podložnija eroziji, stjenovitija i dr. Nalaze se u zapadnom dijelu općine kod naselja **Hamamdžići**; zatim u istočnom dijelu u području **Gorčevice i Liskovače, Dubrava, Bojne**, te oko naselja **Velika Bukovica kod Travnika**, te u sjevernom dijelu općine u području **Kocjeg brda, Obadališta i oko naselja Sažići**.

Između više tipova zemljišta u ovoj kategoriji su najzastupljenija razna smeđa zemljišta - smeđa zemljišta na flišu, na miocenskim laporima, na pješčarima, na jedrim krečnjacima itd.

Ograničavajući faktor upotrebne vrijednosti ove kategorije u uslovima teritorije općine Travnik je inklinacija terena, plitkoća tla i stjenovitost. Inklinacija dolazi i do 20°. Obrada zemljišta na takvim nagibima, pogotovo ako je vezana još i za stjenovitost nije prikladna za primjenu bilo kakve mehanizacije, a obrađen, nevezan teren je podložan jakom erozionom snošenju. Zato su površine ove kategorije prikladne za one kulture koje štite tlo, a to su livade i pašnjaci.

Međutim, dobar dio ovih površina na teritoriji općine se stihijski obrađuje i iskorištava. Istovremeno površine ove kategorije koje se od davnina konturno obrađuju uz formiranje kaskada imaju upotrebne vrijednosti koje su izjednačene sa vrijednostima IVb kategorije.

Oplemenjivanjem livada i pašnjaka produkcija zelene mase na tlima ove kategorije bi se mogla znatno podignuti.

VI kategorija poljoprivrednih površina

Ova kategorija zauzima površinu od 7.777,11 ha ili 14,3 % ukupnih površina općine. Najviše je zastupljena kategorija poljoprivrednog zemljišta na području općine. Nalazi se u centralnom dijelu općine u području iznad Paklarskih stijena (**Biljevina, Devečani**); zatim u južnom dijelu općine u području **Vilenice i Šipovik kraj Travnika**; te u zapadnom dijelu u području Gradine i u sjeveroistočnom dijelu općine u području **Mačkovca i Studenašnje**. To su plitka tla sa izraženom stjenovitošću nastala na višim nadmorskim visinama. Tipološki to su Kalkomelanosoli i plitki Kalkokambisoli, te plitka Distrična smeđa tla na flišu, alevrolitima i pješčairma. Koriste se kao relativno slabi pašnjaci ali su ovi tereni zimi pogodni za rekreaciju (zimske sportove).

VII kategorija poljoprivrednih površina

Ova kategorija zahvata 3.812,40 ha ili 7,1 % ukupnih površina sa područja općine.

Ovo je kategorija poljoprivrednog zemljišta koja se nalazi u centralnom dijelu općine (**Paljenik, Mali i Veliki Ljuljevac, Vraška gromila, Oštrike, Đenetići, Čavo, Pavo**), i oko naselja **Dub, Orahovo i Zagrađe**. Tipološki na području ove kategorije su zastupljeni Sirozemi (Litosoli), Kalkomelanosoli (plitki), plitke Rendzine i plitki Rankeri na flišu.

Ova kategorija izdvojena je na osnovu strmine terena, koja prelazi 30°, stjenovitosti i plitkoće tla. Najčešće se nalazi na strminama koje se kanjonski spuštaju prema dolinama vodotoka ili na krčanjačkim uzvišenjima koji strše kao ororeljefski visoke kote. U velikom kompleksu ova kategorija je izdvojena na centralnom, vršnom dijelu Vlašića sa Paljenikom kao najvećim vrhom (1933 m).

Površine VII kategorije predstavljaju danas slabe stjenovite pašnjake, površine vrlo niske produktivne vrijednosti, koje bi se, tamo gdje dozvoljava vertikalni zonalni raspored vegetacije, pošumljavanjem mogle znatno bolje iskoristiti.

3.4.2. Kategorije šumskih površina

Šumsko zemljište na kojem prevladava bukva, jela i smrča, izvanredne kvalitete, predstavlja osnov za razvoj privrede u Općini Travnik. Šume i šumsko zemljište su u privatnom i državnom vlasništvu. Stručne poslove u pogledu gospodarenja privatnim šumama obavlja Kantonalno Ministarstvo putem Kantonalne uprave, a šumsko-privredno društvo pod nazivom „Srednjobosanske šume/Šume središnje Bosne d.o.o.“,

gospodari državnim šumama.

Šumska zemljišta zauzimaju 28.364 ha ili 52,5 % ukupnih površina na području općine Travnik. Znatan dio šumskih zemljišta danas se tretira kao kategorija pašnjaka, ali se vrlo ekstenzivno koriste i doprinose daljoj degradaciji zemljišta (umanjena produkcija organske mase, povećana zbijenost ispašom, zakiseljavanje, itd).

Također je umanjena i produktivnost šumskih sastojina. Dugo primjenjivani sistem prebirnog gazdovanja doprinjeo je formiranju strukture sastojina u kojoj dominiraju stabla lošijeg kvaliteta, pa je produkcija umanjena i kvalitativno i kvantitativno.

I II i III kategorija šumskog zemljišta nisu zastupljene na općini Travnik

IV kategorija šumskih površina

Ova kategorija zastupljena je na 812,16 ha ili 1,5 % ukupnih površina općine od čega je: IVdk 777,38 ha i IVn 34,78 ha. Uz nagib kao jedan od glavnih ograničavajućih faktora ove kategorije, i dubina tla, stjenovitost te u manjem obimu dreniranost tla odnosno vodopropusnost. Tipološki ova kategorija je predstavljena Kalkokambisolima i dubokim Rendzinama i Distričnim žuto-smeđim tlima na pješčarima. Nalazi se u zapadnom i sjeverozapadnom dijelu općine u području oko naselja **Mrkonje i Delilbašići (Arapove klade, Kadina jama, Koralište)**, te oko naselja **Ponir**.

Na ovoj kategoriji zastupljene su, u nižim predjelima, šume hrasta kitnjaka i običnog graba, a u višim mješovite šume bukve, jele i smrče.

V kategorija šumskih površina

Ova kategorija nalazi se na 7.352,60 ha ili 13,6 % ukupnih površina općine, od čega je: Vdk 2.398,03 ha; Vn 2.918,65 ha; Vne 1.922,64 ha; Vns 42,29 i Vnk 70,99 ha. Zastupljena je u zapadnom dijelu općine u području **Karaulske gore i Babića vrtača**; zatim u južnom dijelu u području planine **Radnice**, i u centralnom dijelu općine u području planina **(Debela jela, Begov konak i Otlaci)**.

Može se reći da je uz VI i VII kategoriju, ova kategorija vrlo zastupljena na području šuma općine Travnik. Tipološki je predstavljena plitkim Kambisolima i Distričnim smeđim tlima na alevrolitu, pješčaru i flišu, te Beskarbonatnim Smonicama.

Organičavajući faktori su najčešće izraženi u kombinovanom dejstvu nagib i erozija, nagib i dubina, i nagib i skeletnost odnosno kamenitost. Ovi faktori umanjuju produkciju drveta i ograničavaju način gospodarenja šumama, odnosno smanjuju intenzitet sječe.

U nižim položajima i toplijim ekspozicijama zastupljene su šume hrasta kitnjaka i običnog graba, a na ostalim prostorima vertikalnog profila šume bukve i mješovite šume jele, bukve i smrče. S obzirom na potencijalnu vegetaciju najveće površine treba da zauzimaju mješovite šume bukve, jele i smrče.

VI kategorija šumskih površina

Površine ove kategorije zauzimaju 9.980,37 ha ili 18,5 % ukupnih površina Općine, od čega je: VI dk 235,88 ha; VI n 2.895,02 ha; VI ne 6.214,43 ha; VI ds 159,50 ha; VI e 61,77 ha; VI ks 110,34; VI nek 49,52 i VI nk 253,91 ha. Karakteriše je raznolik sastav tipova zemljišta: homogenih i heterogenih zemljišnih areala. Susreću se slijedeći tipovi

zemljišta: plitke Rendzine, plitka Distrična, Eutrična i Smeđa tla na alevrolitu, pješčarcu i laporcu i Kalkokambisoli. Broj ograničavajućih faktora je povećan u odnosu na predhodne kategorije, a najčešće je u kombinovanom dejstvu sa nagibom erozija, nagib i dubina; a mjestimično je izražena kamenitost i dubina. U višim položajima iznad 1.500 metara nadmorske visine ograničavajući faktor je skraćenje perioda vegetacije i osjetno smanjenje produkcije biomase. Svi ovi faktori stavljaju šumskom gospodarenju ograničenja uglavnom na smanjivanju intenziteta sječa i opreznosti kod golih sječa, izbora vrsta drveća i bržeg pošumljavanja ogoljelih površina.

Od recentne vegetacije, zastupljene su, na južnim padinama, šume medunca i šume medunca i crnog graba. Od potencijalne vegetacije, bolje iskorištavanje produkcije bile bi borove šume. Najveće prostore prekrivaju čiste šume bukve i mješovite šume bukve, jele i smrče. Prostorno ograničene najviše položaje zauzimaju subalpske šume bukve, bukve sa jelom i smrčom i šume smrče.

Ove kategorije nalaze se u zapadnom dijelu Općine u području **Dubokog dola** kod naselja **Hatarići**; zatim u južnom dijelu u području **Kose, Nadgaja i Ruapvice**, i u sjevernom dijelu u području **Javorka i Srnećih brda**.

VII kategorija šumskih površina

Ova kategorija je dosta zastupljena i zauzima 10.267,65 ha ili 18,9 % ukupnih površina općine, od čega je: VIIdk 56,75 ha; VIIdsk 977,18 ha; VIIe 181,27 ha; VIIks 27,97 ha; VIIIn 2.800,22 ha; VIIInde 2.424,26 ha; VIIIne 3.012,76 ha; VIIInes 498,30 ha; VIIInk 111,49 ha; VIIInke 146,23 ha i VIIInks 31,22 ha. Ima slične pedosistematske karakteristike kao i predhodna kategorija, izuzev što su ovdje pliće varijante zemljišta.

Ograničavajući faktori se javljaju u pogledu nagiba, koji je redovno u kombinaciji sa erozijom, dubinom, skeletnošću i kamenitošću. To upućuje korisnike ove kategorije da kod upravljanja šumama imaju u vidu njihovo štetno djelovanje. S obzirom na položaj slojeva moguća su i klizišta. Na ovoj kategoriji zastupljena je realna vegetacija i to na suhim staništima šume hrasta medunca i crnog graba, te crnog graba i crnog jasena, a na višim položajima i svježijim staništima iste šume kao i na šestoj kategoriji, jer se ove dvije kategorije najčešće dodiruju u prostoru.

Prema potencijalnoj vegetaciji važi isti izbor kao i za šestu kategoriju zemljišta, uz napomenu korisniku šuma da više pažnje pokloni ispoljavanju štetnog djelovanja ograničavajućih faktora.

Ova kategorija nalazi se u centralnom dijelu Općine u području **Balinih njivica, Oraškog kika i Osredka**; zatim, u zapadnom dijelu u području oko naselja **Hamandžići (Ukalj i oko rijeke Derikože)**; te u sjevernom dijelu u području **Ravne planine, Tamare i Rustova**; i u istočnom dijelu općine u području oko **Zaseočke rijeke** u blizini naselja **Orašac**.

(Općina Travnik je, u saradnji s kantonalnim Ministarstvom šumarstva, poljoprivrede i vodoprivrede, te ŠPD Srednjobosanske šume, Kantonalnom upravom za šumarstvo i Holandskom razvojnom agencijom (SNV) uradila Elaborat za proglašenje šuma sa posebnom namjenom na lokalitetu Ugrić na Vlašiću).

Tab. br 5: Prikaz površina šuma po kategorijama šuma i gazdinskim klasama

Rb	Kategorija šume	Državne šume, ha			Privatne šume, ha	Ukupno, ha
		nemin.	minirano	ukupno		
1.	Visoke šume s prirodnom obnovom (1000)	14.538,9	1.364,1	15.903	2325	18.228
2.	Šumski zasadi (3000)	2.055,7	741,8	2.797,5	2,36	2.799,86
3.	Izdanačke šume (4000)	3.019,2	607,7	3.626,9	1.611,68	5.238,58
4.	Goleti ispod gornje granice privredne šume	1.964,6	161,1	2.125,7	27,26	2.152,96
5.	Neproductivne šume-ostale neprod. površine (6000)	953,4	756,9	1.710,3	140,17	1.850,47
6.	Površine-uzurpacije (7000)	148,5	1,8	150,3		150,30
UKUPNO		22.680,3	3.633,4	26.313,7	4.106,47	30.420,17

Ukupna površina zaštićenog područja je 1.741,40 ha. Ovim elaboratom su definisana ograničenja u pogledu upravljanja šumama i ograničenja u pogledu zaštite voda, a sve u cilju boljeg snabdijevanja pitkom vodom stanovništva i razvoja turizma na području Vlačića. Šumsko bogatstvo i rijeke Lašva, Bila, Ugar, Kozica, Jasenica predstavljaju značajne kapacitete za razvoj obnovljivih izvora energije.

Neploidno zemljište

VIII kategorija zemljišta

Ova kategorija zahvata 438,11 ha ili 0,8 % od ukupnog područja općine u centralnom dijelu općine u području **Srnske i Paklarske stijene**; zatim jedan dio **Kozice** kod naselja **M. Višnjjevo**, te u sjevernom dijelu općine u području **Koričanskih stijena, i u Ravnim Sijenama** kod naselja **Batići**. Može se reći da je stjenovitost (> 80 %); veliki nagib terena (preko 40°), a samim tim i velika erozija tla glavni ograničavajući faktori ove kategorije. Ako se ovoj kategoriji zemljišta pridodaju vodene površine i eksploataciono područje rudnika može se reći da ukupna površina iznosi 486,01 ha ili 0,91 % ukupne površine općine Travnik.

Izgrađeno zemljište

Osim VIII kategorije, u neplodno zemljište se svrstavaju i sva izgrađena područja. Područje izgrađenog zemljišta zahvata površinu od 2.201,05 ha ili 4,1 % od ukupnog zemljišta općine. Izgradnjom je najviše obuhvaćena IVb potkategorija i III i II kategorija poljoprivrednog zemljišta. Izgrađenost šumskih kategorija zemljišta je simbolična.

Dakle, može se zaključiti da su i na općini Travnik, kao i gotovo na svim drugim općinama Kantona, najviše izgrađene bonitetno najvrijednije kategorije.

Zone proizvodne sposobnosti i način korištenja zemljišta područja općine Travnik

I zona – agrozona I

Ova zona zahvata površinu od 5.245,92 ha ili 9,7 % ukupne površine općine. Čine je najkvalitetnije kategorije zemljišta na općini u kojima dominiraju IVb potkategorija. Najviše je zastupljena u južnom i jugoistočnom dijelu općine (II i III kategorija), te sjeverozapadnom i centralnom dijelu (potkategorija IVb).

Područja ove agrozone uglavnom se koriste kao oranice, a rjeđe kao prirodne i vještačke livade.

II zona – agrozona II

Ova zona zahvata površinu od 13.923,21 ha ili 25,7 % površine općine. Čine je zemljišta V i VI kategorije. Ovo je najrasprostranjenija agrozona na općini. Koristi se uglavnom kao pašnjaci i prirodne livade u stočarskoj proizvodnji, a rjeđe kao oranice (V kategorija).

III zona – agrozona III

Ovu zonu čine područje VII kategorije koja obuhvata 3.812,40 ha ili 7,1 % površine Općine. Površine ove zone se koriste isključivo kao loši pašnjaci u stočarskoj proizvodnji (za uzgoj sitne stoke).

IV zona – zona šuma

Zona šumske vegetacije zahvata površinu od 28.412,77 ha ili 52,5 % ukupne površine općine i ujedno je prostorno najveća zona na području općine Travnik. Čine je zemljišta IV, V, VI i VII šumske kategorije od kojih je najzastupljenija VI i VII kategorija. V kategorija je nešto manje zastupljena, a IV kategorija je takoreći neznatno zastupljena.

Glavni ograničavajući faktori korištenja šumskog zemljišta su dreniranost i skletnost na šljuncima i pijescima, na glinama i ilovačama riječnih dolina i terasa skletnost i nagib, na trošnim karbonatnim stijenama nagib, erozija i njihovo kombinovano djelovanje; na tvrdim karbonatnim stijenama nagib, dubina, stjenovitost i skletnost, a na nekarbonatnim stijenama nagib, erozija, njihovo kombinovano djelovanje, skletnost te na jednom broju lokaliteta i kratak period trajanja vegetacije, na najvišim položajima općine.

S obzirom na prisustvo velikog broja ograničavajućih faktora potrebno je pri gospodarenju šumskih ekosistema voditi računa o načinu, intenzitetu sječe i veličini sječina.

V zona – urbani prostori i površine isključene iz sfere biljne proizvodnje

Ova zona zahvata površinu od 2.687,07 ha ili 5,0 % ukupne površine općine, a čine je izgrađene kategorije poljoprivrednog i šumskog zemljišta kao i područje VIII kategorije na kojoj je bioprodukcija svedena na minimum ili je nema uopće, te eksploataciona područja rudnika i vodene površine.

Zona	Kategorije	Površina u ha	%
I agrozona	II	347,77	
	III	319,54	
	IV a	160,45	
	IV b	4.418,17	
Σ		5.245,92	9,7
II agrozona	V	9.146,10	
	VI	7.777,11	
Σ		13.923,21	25,7
III agrozona	VII	3.812,40	
Σ		3.812,40	7,1
IV zona – zona šuma	Kategorije: IV dk, IV n, V dk , V n, V ne, V nk, V ns, V ink, Vinek, Vine, Vin, Viks, Vie, Vids, Vidk, VIIdk, VIIdks, VIIe VIIks, VIIn, VIInde, VIIne VIIInes, VIIInk, VIIInke, VIIInks		
Σ		28.412,77	52,5
V zona – urbane i površine izvan sfere biljne proizvodnje	Lašva rudnik VIII izgrađeno	16,86 31,05 438,11 2.201,05	
Σ		2.687,07	5,0
1 Σ I+II+III+IV+V zona		54.081,37	100,00

Tab. br. 7. Tipovi tla na Općini Travnik

Tip tla	Površina (ha)	%
Dystric Kambisol	7.849,46	14,18
Eugley	115,04	0,21
Eutric Kambisol	8.849,76	15,99
Fluvisol	1.515,26	2,74
Kalkokambisol	4.758,19	8,60
Kalkokambisol+Kalkomelanosol	7.925,63	14,32
Kalkokambisol+Kalkomelanosol+Regosol	5.476,49	9,90
Kalkomelanosol+Kalkokambisol	3.287,47	5,94
Litosol	1.452,15	2,62
Ranker	336,08	0,61

Ranker+Dystric Kambisol	8.442,53	15,26
Ranker+Eutric Kambisol	289,24	0,52
Rendzina	202,02	0,37
Rendzina+Eutric Kambisol	2.890,97	5,22
Rendzina+Ranker+Eutric Kambisol	623,37	1,13
Vertisol	1.323,36	2,39
Ukupno:	55.337,44	100

3.4.3. Tla općine Travnik

Distrični kambisol (Kiselo smeđe tlo)

Ovo tlo je nastalo na kiselim matičnim stijenama.

Morfološka građa profila ovog tla A- Bv - Cn. Karakteriše se humusnim horizontom koji je obično ohrični - Aoh ili umбриčni - Aum (na višim nadmorskim položajima), ispod kojeg se nalazi kambični Bv horizont. Ova tla se karakterišu visokom kiselošću i niskim sadržajem baza. Reakcija tla iznosi 5-5,5, a zasićenost kompleksa bazama je manja od 50%, te se zbog toga nazivaju distrična. To su pretežno lahka tla i sadrže dosta skeleta (20-40% i više). Dobro su aerisana i vodopropusna. Ovo su tipična šumska tla, a koriste se i kao livade i pašnjaci, te kao oranice. Uzgoj voćarskih kultura je ograničen uslijed nepodesne planinske klime. Povoljna su za uzgoj krompira. Osim toga, na njima dobro uspijeva raž, ječam i zob. Površina ovih tala na općini Travnik iznosi 11.341,23 ha ili 19,62 % ukupne površine općine.

Eutrični kambisol (Eutrično smeđe tlo)

Eutrična tla se formiraju na različitim stijenama, karbonatnim ili bogatim bazama, jedino se ne razvijaju na jedrim krečnjacima, a isključene su i kisele stijene. Na području općine Travnik, ova tla su formirana na većem broju različitih supstrata, kao što su fliš, pješčari, lapori, rožnjak, konglomerati, mehki krečnjaci i dr. Pod uticajem čovjeka, ova tla su poprimila mnoga nepovoljna svojstva. Ova tla su podesna za sve kulture, kako ratarske i povrtlarske, tako i za voćarstvo. Na području općine Travnik zauzima površinu od 10.505,48 ha ili 19,00 % ukupne površine.

Kalkokambisol (Smeđe tlo na krečnjacima i dolomitima)

Po teksturnom sastavu površinski horizont spada uglavnom u ilovače. Dubinu najčešće uslovljava geomorfologija terena. Budući da se krečnjaci veoma sporo hemijski troše, tla na krečnjacima se veoma sporo regenerišu, te je utoliko veća opasnost od njihove erozije. Reakcija tla je u površinskom horizontu se kreće od blago kisele do alkalične. Dosta su humozna u prvom horizontu, ali humoznost naglo opada sa dubinom tla. Površinski horizont leži neposredno na kambičnom horizontu koji je karakteristične smeđe boje, nešto težeg teksturnog sastava, izražene strukture i znatno manje humoznosti od površinskog horizonta. Uglavnom se koriste kao livade i pašnjaci, odnosno nalaze se pod vegetacijom koja je već prilagođena datim ekološkim

uslovima. Zauzima površinu od 14214,57 ha, ili 26,50 % od ukupne površine općine Travnik.

Kalkomelanosol (Crnice na krečnjacima i dolomitima)

Kalkomelanosoli spadaju u terastična tla, u klasu humusno-akumulativna tala. Ova tla nastaju na tvrdim, kompaktnim, bankovitim krečnjacima i dolomitima velike vodopropusnosti. Crnice su poznate kao suha i topla tla. Vrlo su dobro propusna za vodu i dobro su aerisane. Međutim, zbog plitkoće i neizgrađenog organomineralnog kompleksa, slabo zadržavaju vodu, te biljke radi toga u ljetnom periodu stradaju od suše. Najčešće se nalaze pod šumskom vegetacijom, te kao travnjaci koji zahtijevaju đubrenje azotnim i fosfornim đubrivima. Rjeđe se koriste kao oranice. Ukupna površina na području općine Travnik pod kalkomelanosolom, kao dominantnim tipom tla, iznosi 8.234,71ha, ili 3,41% ukupnih površina zemljišta u Travnik. U kombinaciji sa Kalkomelanosol+Kalkokambisol zauzimaju površinu 1428,80 ha ili 2,67%.

Vertisol – Smonice (Vertični kambisol)

To je tlo koje je formirano na supstratima s više od 30 % gline, pretežno montmorilonitnog tipa. Humusno akumulativni horizont je molični i dublji od 30 cm. Nastaje u uvjetima terestričke pedogeneze, ali zbog slabe unutarnje drenaže ima neka obilježja hidromorfnog humusa, što je naročito vidljivo po boji. Smonice imaju i prelazni AC horizont debljine 20 - 30 cm, pa je, dakle, građa profila Amo, A-AC-C.

Smonice su u vlažnom stanju tamnosive i crne boje, a karakteristična je još prizmatična struktura tla. Zauzima površinu od 1299,61 ha, ili 2,43 % od ukupne površine općine Travnik.

Ranker (Humusno-silikatno tlo)

Rankeri su najmanje zastupljena tla na općini Travnik. Spadaju u razdjel terastičnih tala, u humusno-akumulativna tla. Rankeri se obično nalaze na većim nadmorskim visinama i vrlo često su zastupljeni zajedno sa plitkim smeđim tlima (eutričnim i distričnim). Obrazuju se obično na silikatnim supstratima. Reakcija im je uglavnom kisela do neutralna, mada može biti bazična. To su srednje humozna tla, dosta plitka i skeletoidna. Po teksturnom sastavu su pjeskovite ilovače i ilovače, sa građom profila Ah-mC ili Ah-IC, a često i Ah-AhIC-IC. Na području općine Travnik izdvojeni su rankeri na pijescima, flišu, peridotitima, serpentinitima i vulkanogenim sedimentima ili na njihovim međusobnim kombinacijama na

površini od 210,17ha ili 0,39 % od ukupne površine općine.

Rendzina (Humusno karbonatno tlo)

Rendzine spadaju u razdjel terastičnih tala, u klasu humusno-akumulativna tala. Često se nalaze zajedno sa smeđim tlima (eutrični kambisol). Tako rendzine mogu biti glinovitog do pjeskovitog mehaničkog sastava. Sadržaj humusa u rendzinama ima široki interval, a okvirno se kreće od 5% do 20%, pa i više. Obradene rendzine sadrže za 50% manje humusa. Rendzine imaju povoljna fizička i hemijska svojstva, ali često uslijed malog površinskog sloja njihove proizvodne sposobnosti nisu velike. Duboke rendzine su podesne za obradu naročito u područjima podložnim plavljenju. Na području općine Travnik pod Rendzinama, iznosi 220,77ha, ili 0,41% površina zemljišta u općini Travnik. U kombinaciji sa Rendzina+Eutric Kambisol i Rendzina+Ranker+Eutric Kambisol zauzimaju površinu 3309,69ha ili 6,18%.

Litosol (Kamenjar)

Litosoli spadaju u razdjel terastičnih tala, u klasu automorfno nerazvijeno ili slabo razvijeno tlo. Vrlo plitko izrazito skeletno sa vrlo malim humusno akumulativnim slojem iznad čvrste stijene. Tlo je općenito loših fizičkih, hemijskih i mikrobioloških karakteristika. Organska materija samo je mehanički izmiješana sa mineralnom komponentom. To su plitka tla i po sastavu slična geološkoj podlozi iz koje su nastali. Imaju nisku bonitetnu vrijednost. To su izrazito suha staništa. Na tlu se uglavnom nalaze goleti, a kamenjari su nepovoljni za obradu i uzgoj poljoprivrednih kultura. Treba nastojati u što većoj mjeri preduzeti mjere pošumljavanja ovih tala, prije svega vrstama kao što su bagrem, crni bor, crni jasen itd. Najveći dio ovih tala se nalazi na planini Vlašić. Na području općine Travnik pod Litosolom, iznosi 1452,15ha, ili 2,71%.

Fluvisol (Aluvijalno tlo)

Dosta su rasprostranjena i nalaze se u dolinama rijeke Vrbasa gdje i nastaju taloženjem materijala koje je ostavljala voda

Strategija razvoja poljoprivrede općine Travnik

Konatur bb, 72270 Travnik
Telefon/fax: +387 30 511 277
E-mail: urednacenika@opcinatrvnik.com.ba
Web: <http://www.opcinatrvnik.com.ba>

Identifikacijski
Matični
Broj poreznog
PDV broj

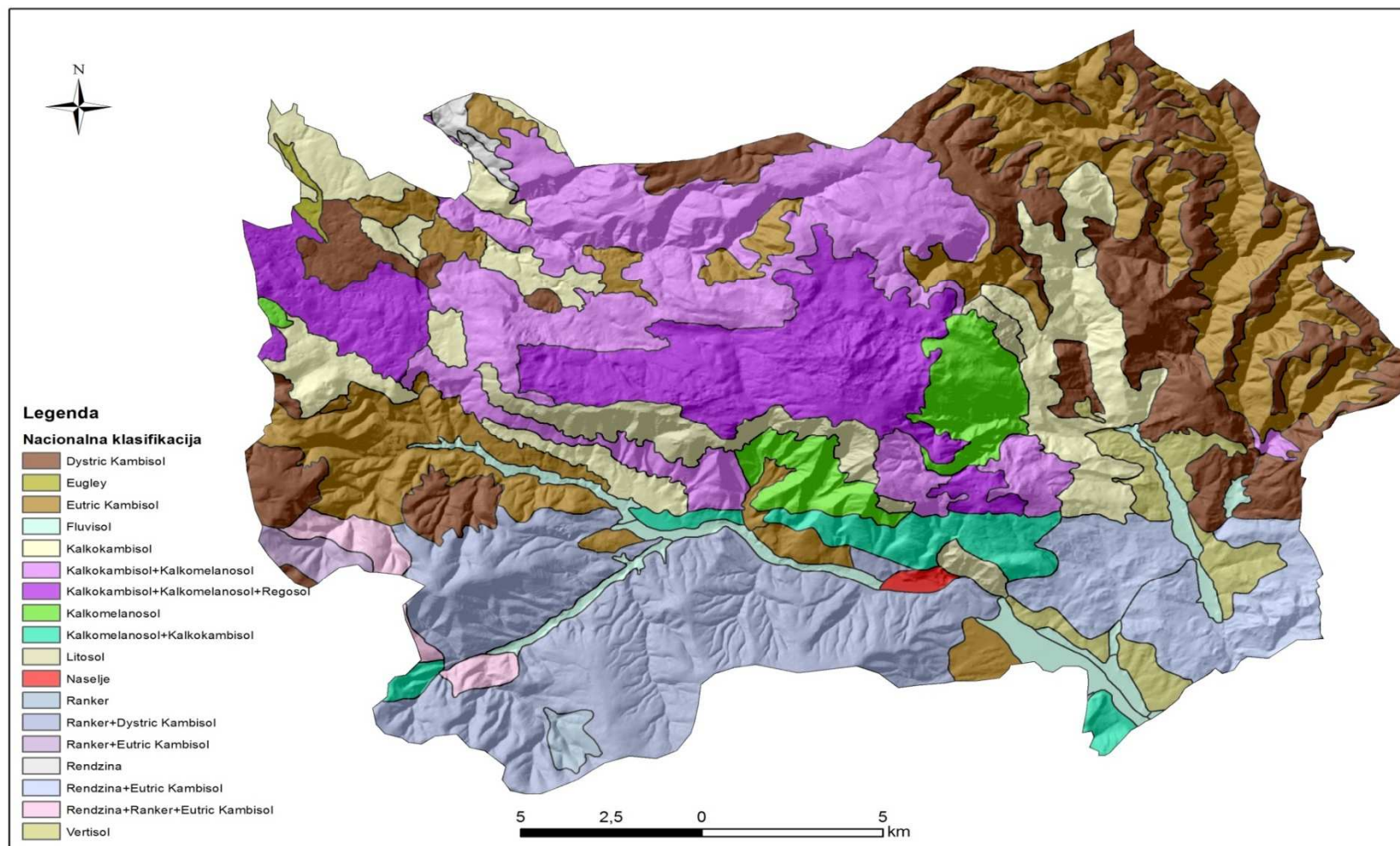
prilikom poplava. Inače, ova tla spadaju u grupu naših najplodnijih tala. Njihov značaj je i u tome što zauzimaju skoro ravne površine, gdje se mogu primjenjivati intenzivne agrotehničke mjere. Često se nalaze u blizini gradova, te se na njima uzgajaju veoma profitabilne kulture, a naročito se intenzivno koriste u povrtlarstvu. Aluvijalna tla imaju veoma različita hemijska svojstva. Aluvijalni nanosi na prostoru općine Travnik se karakterišu visokim sadržajem karbonata, tako da spadaju u podtip karbonatnog fluvisola. Sadržaj ostalih hranjivih materija je zavisen od mineraloško-petrografskog sastava donešenog materijala. Na području općine Travnik, ova tla zauzimaju ukupnu površinu od 1435,24 ha ili 2,68% ukupne površine zemljišta.

Euglej (Močvarno glejno tlo)

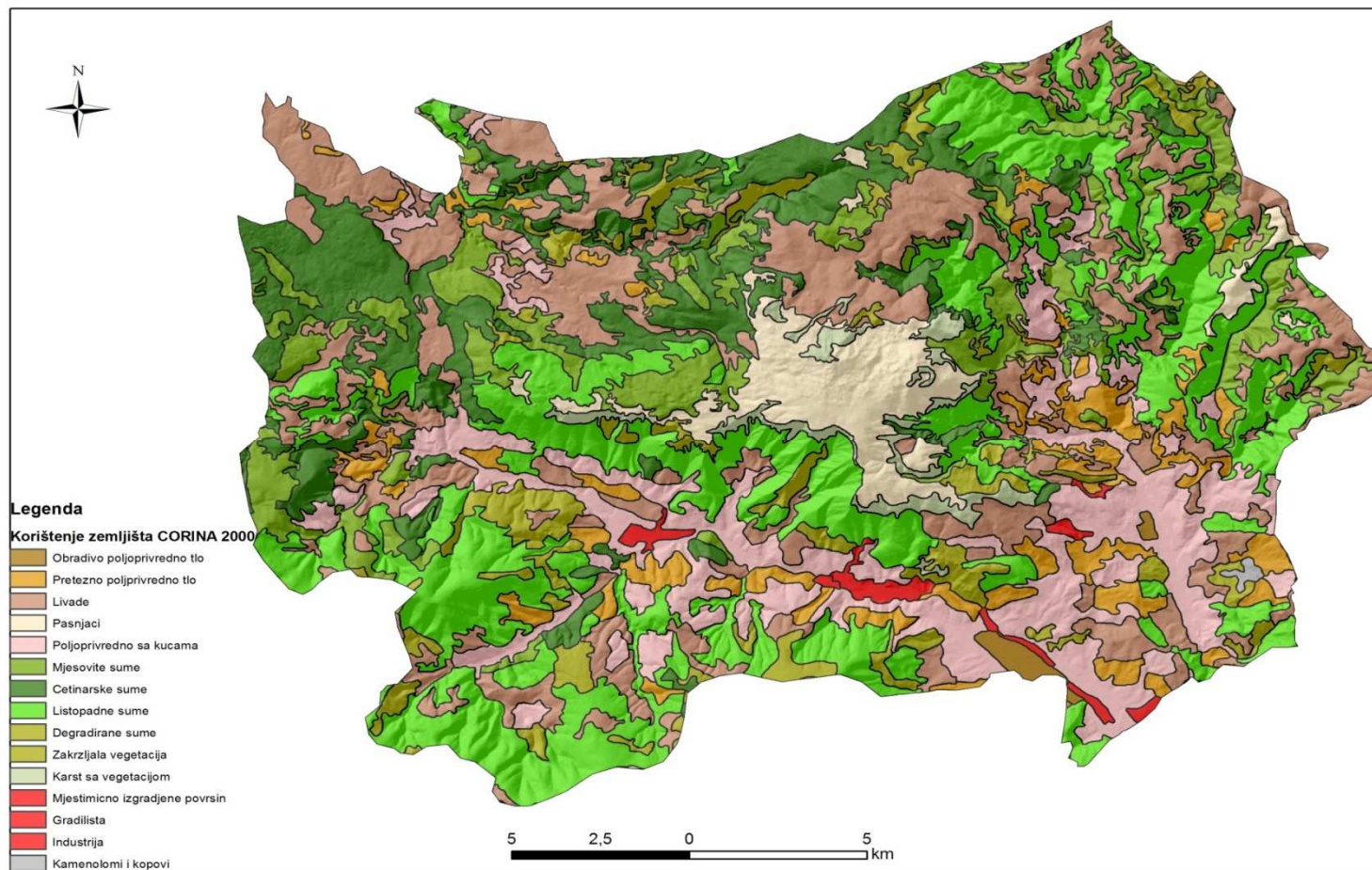
Kod nas se, pored zvaničnog naziva, ovakva tla još nazivaju oglejena močvarna, hidrogena i mineralno močvarna tla. Riječ glej potiče iz ruskog jezika gdje znači *mulj*. Građa profila je Ah-Go-Gr. Za glejna tla je od naročitog značaja podzemna voda koja se nalazi najvećim dijelom godine ispod 80 cm od površine tla. Njen nivo slabo oscilira. Podzemna voda konstantno ispunjava donji dio profila, stvarajući anaerobne uslove. Gornji dio profila, saturiran je (zasićen) vodom samo u jednom dijelu godine, te se ovdje smjenjuju procesi redukcije i procesi oksidacije. Pedogeneza glejnih tala se karakteriše nizom specifičnih procesa, a kao rezultat jakog vlaženja, karakteristična je zastupljenost hidrofilne (močvarne) vegetacije. Ova tla uglavnom imaju nepovoljne fizičke osobine, najčešće su to glinuše. Jako bubre kada su u kontaktu sa vodom i postaju nepropusna za vodu, a u suhom stanju ispucaju, i tada su vodopropusna i aerisana tla. Pretežno se ova tla koriste kao livade i pašnjaci. Daju veliku količinu sijena, koje je lošeg kvaliteta. Euglej je uvjetno pogodno tlo, vrlo male upotrebne vrijednosti, visoke potencijalne plodnosti i niske stvarne plodnost koja se hidromelioracijama može popraviti. Dakle, za intenzivnije korištenje neophodno je „odvesti“ suvišne vode. Na području općine Travnik, ova tla zauzimaju ukupnu površinu od 111,85 ha ili 0,21% ukupne površine zemljišta.

PEDOLOŠKA KARTA OPĆINE TRAVNIK

KARTA UPOTREBNE VRIJEDNOSTI ZEMLJIŠTA

4. STARTNA POZICIJA - STANJE SEKTORA AGRARA

4.1. *Pretpostvke za razvoj sektora agrara općine Travnik*

Značaj poljoprivrede kao temelja agroindustrijskog kompleksa u cjelini, kao i pojedine metode rješavanja razvojnih protivrječnosti, mijenjaju se u zavisnosti od ukupnog privrednog razvoja određenog proizvodnog regiona ili države u cjelosti. Stanje sektora agrara u općini Travnik, kao i u većini područja u zemlji, s aspekta gubitka seoskog stanovništva, obnove sektora u tehničko-tehnološkom smislu nema povoljno društveno i poslovno okruženje. Danas u BiH, agrarni sektor prate razna ograničenja, koje nepovoljno utječu na efikasnost, umanjuju produktivnost i prinose u sektoru agrara. Ta ograničenja su : usitnjenost posjeda porodičnih gospodarstava, izvozna ograničenja, često nekontrolisana vlastita proizvodnja, neuređeno zemljište, nedovoljno korištenje obilatog resursa vode za navodnjavanje, nedostatak mehanizacije i druge opreme, nedovoljan transfer znanja u određenim proizvodnjama, nedovoljna investiciona ulaganja i drugo. Sva navedena ograničenja dominiraju na općini Travnik. Imajući u vidu nisku akumulativnu sposobnost poljoprivrede jasno je da je u postojećim uslovima teško održiv eventuelni profit određene proizvodnje, pa čak i nivo proste reprodukcije. Ipak, resursni temelj općine Travnik nije dovoljno iskorišten. Negativan saldo migracije i rastući indeks starosne dobi, nosi sa sobom izraženu depopulaciju ruralnih područja općine Travnik, ali i njeno istovremeno demografsko starenje. Negativni demografski i ekonomski trendovi izraženiji su u ruralnim područjima. Usitnjenost posjeda na porodičnim gospodarstvima je jedan od elemenata koji sputava razvoj specijalizirane (tipizirane) proizvodnje, upotrebu mehanizacije, efikasniju primjenu agrotehničkih mjera, a time se teže sprovodi organizovaniji vid proizvodnje i povećanje prinosa na njima. Poljoprivrednu proizvodnju na općini Travnik karakteriše naturalna proizvodnja na porodičnim gospodarstvima za podmirenje prehrambene sigurnosti sopstvene porodice a manjim dijelom robna (komercijalna) proizvodnja koja uglavnom nije ugovorno vezana sa prerađivačkom industrijom izuzev proizvođača ovčijeg i govedeg vlašićkog sira, maline i sakupljača ljekovitog bilja i gljiva, te nekih voćnih i povrtnih kultura.

4.2 *Poljoprivredni resursi*

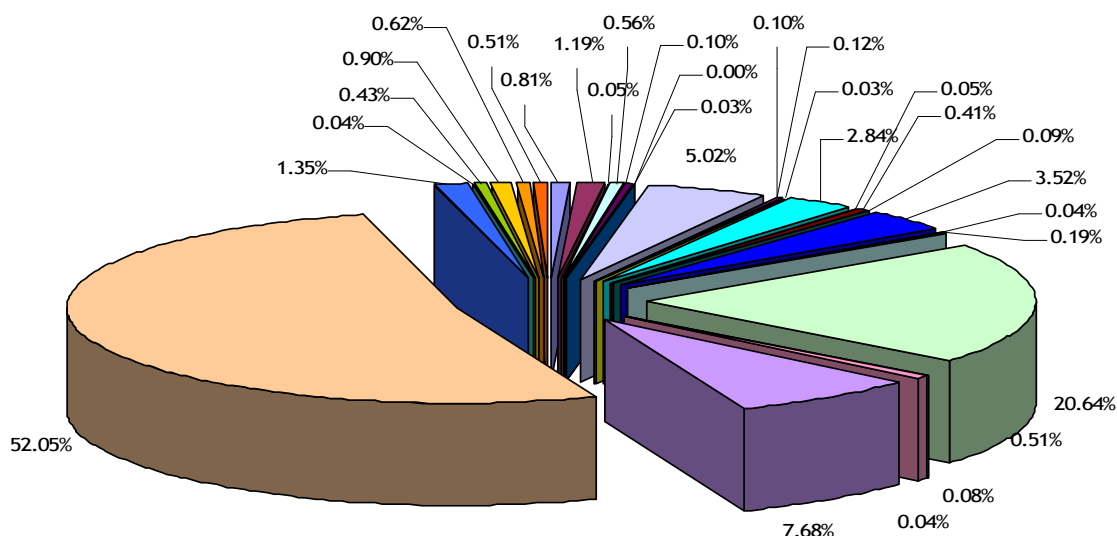
Poljoprivredne površine općine Travnik su većinom u privatnom vlasništvu. Ako se uzme u obzir površina raspoloživog obradivog zemljišta (oranice i bašte, voćnjaci i livade) i broj stanovnika, Travnik ima oko 0,32 ha obradivog zemljišta po glavi stanovnika, što je prema standardima iznad minimalnog nivoa koji omogućava proizvodnju dovoljnu za prehranu stanovništva općine. Zemljišni resurs je sigurno najznačajniji prirodni resurs, pa se zato raspoloživo poljoprivredno zemljište mora sačuvati i koristiti na najbolji mogući način. Kada se jednom trajno izgubi postaje neobnovljiv resurs. Postupak utvrđivanja katastarskih

kultura poljoprivrednog zemljišta je rađen od 1973. godine i trajao do 1977., kada je novi katastarski premjer stupio na snagu. Obzirom da je protekao dugi niz godina, danas na terenu imamo sasvim drugačiji način korištenja zemljišta u odnosu na podatke u katastru. Jedan od uzroka ovakvog stanja su ratna dešavanja i migracije stanovništva, mnoga zemljišta su ostala bez korisnika i prirodno su promjenila kulturu na terenu, a nisu evidentirana u katastru.

Tab. br.7. Struktura zemljišta po katastarskoj evidenciji

Redni broj	Katastarska kultura	Površina u ha
1.	Oranice i bašte	8.348
2.	Voćnjak	1.007
3.	Livada	8.023
4.	Pašnjak	5.396
	Ukupno poljoprivredno zemljište	22.774
5.	Šume	28.364
6.	Neplodno (izgrađeno)	1.747
	Ukupno zemljište	52.855

Dinamika prijave i promjene kulture je jako mala. Još jedan razlog ovakvog stanje je ne uvođenje obaveze plaćanja poreza na korištenje poljoprivrednog zemljišta.

Goleti	Izgrađeno	Izgrađeno/livade	Izgrađeno/obrađeno
Izgrađeno/šume	Kamenolom	Kanali, vještačka jezera	Livade/obrađeno
Livade/zapuštено	Mokra zemljišta	Neobrađeno	Nisko rastinje
Nisko rastinje/pašnjaci	Nisko rastinje/pašnjaci	Obrađeno	Obrađeno/livade
Obrađeno/zapuštено	Otvoreni kop	Pašnjaci	Pašnjaci/nisko rastinje
Pašnjaci/obrađeno	Pašnjaci/šume	Pašnjaci/zapuštено	Šume
Šume/pašnjaci	Šume/zapuštено	Zapuštено pašnjaci	Zapuštено
Zapuštено/livade	Zapuštено/obrađeno		

Graf. br.4. Struktura poljoprivrednog zemljišta

4.3. Biljna proizvodnja

Poljoprivrednu proizvodnju karakteriše tradicionalni način proizvodnje s malom produktivnošću i velikim troškovima, izuzetak čine proizvođači koji proizvode za tržište i koji koriste intenzivan način proizvodnje uz poštivanje pravila agrotehnike uzgoja. Većina domaćinstava se bavi mješovitom poljoprivrednom proizvodnjom, manji broj farmi su specijalizovane na kojima se odvija tržišno orjentisana proizvodnja.

Po evidenciji i procjeni poljoprivredne službe, 1/3 proizvođača je tržišno orjentisana, postiže visoke prinose i manje troškove proizvodnje zahvaljujući intenzivnom načinu korištenja resursa i primjeni tehnologije uzgoja. Ostala poljoprivredna domaćinstva nisu isključivo vezana za tržište, povremeno se pojavljuju na tržištu sa viškovima svojih

proizvoda, primjenjuju manji stepen agrotehnike, bave se mješovitom poljoprivrednom proizvodnjom i ostvaruju dio dohotka za svoja domaćinstva iz poljoprivredne proizvodnje.

Ratarsku proizvodnju u općini Travnik možemo ocjeniti kao srednje razvijenu, jer veći dio proizvođača proizvodi za svoje potrebe i manji dio za tržište, na kojem je potražnja jako varijabilna. Izuzetak čine veći proizvođači koji proizvode hranu za vlastitu stoku, zatim proizvođači koji ugovore proizvodnju i, unazad nekoliko godina, proizvođači koji se odlučuju za poljoprivredne proizvodnje koje se potiču/premiraju iz Budžeta Federacije BiH ili Srednjobosanskog kantona.

Evidentno je da su sjetvene površine u odnosu na ukupne obradive površine izuzetno male. Pretpostavka je, da je uzrok ovom stanju nekonzistentna agrarna politika, prevashodno na nivou FBiH. Također, ovako ekstenzivnoj i niskoj produktivnosti doprinio je i nedostatak finansijskog imputa na nivou SB Kantona i nedovoljnog iznosa sredstava na nivou godišnjeg Budžeta Općine Travnik namijenjenog sektoru agrara.

Tab. br. 8. Struktura proizvodnje žitarica

Rb	Vrsta usjeva	Prinos u tonama			Vrijednost proizvodnje
		Ukupna površina	Prinos tone	Ukupno	
1.	Pšenica merkantil	315	2,5	787	314.800
2.	Raž	7	2,5	18	72.00
3.	Ječam	120	2,5	300	96.000
4.	Zob	30	2,0	60	24.000
5.	Kukuruz u zrnu	60	2,0	120	36.000
6.	Tritikale	15	2,0	300	9.000
7.	Heljda	5	1,0	5	5.000

Prinosi žitarica i kukuruza po jedinici površine su na dnu ljestvice i u uslovima BiH bez obzira na sjetvene površine izrazito nepovoljnih agroekoloških uslova i ekstremnih visokih nadmorskih visina (Vlašić) za ovaj vid proizvodnje. U strukturi sjetvenih površina najviše je zastupljena pšenica i raž. Ostale vrste žitarica ne predstavljaju robnu proizvodnju, mogli bi zaključiti da je to tradicionalna prirodna proizvodnja.

Tab. br. 9. Struktura proizvodnje povrća

		Ukupna površina	Prinos tone	Ukupno	
1.	Krompir	175	4,0	700	210.000
2.	Mrkva	10	1,8	18	81.000
3.	Crni luk	30	1,5	45	27.000
4.	Bijeli luk	10	1,5	15	60.000
5.	Grah	30	0,8	24	84.000
6.	Grašak	20	1,0	20	60.000
7.	Kupus i kelj	60	2,4	144	18.720
8.	Paradajz	7	0,4	28	14.000
9.	Svježa paprika	6	2,0	12	7.200
10.	Krastavci	5	2,0	10	3.000
11.	Salata, špinat, ostalo	6	6	12	24.000
	U K U P N O	359			327.020

Povrtna proizvodnja i po sjetvenim površinama i po prinosu ima obilježja naturalne proizvodnje sa ekstremno niskim prinosima. Proizvođači žitarica i povrtnih kultura nemaju sigurnost plasmana proizvoda, što u znatnoj mjeri utiče na zasijane površine. Proizvodnja žitarica u zadnjih nekoliko godina opada iz više razloga, a to su: visoka cijena repromaterijala, niske otkupne cijene, izostanak poticaja (neredovna isplata), nelojalne tržišne konkurencije sa uvezenim žitaricama.

Plastenička proizvodnja u zadnjih nekoliko godina dobiva sve više na značaju. Danas, u općini Travnik, egzistira 30 proizvođača povrća u zatvorenom prostoru. Pola od ovih proizvođača imaju plastenike iznad 100 m² a par proizvođača posjeduju zavidne površine pod plastenicima od 400 m² i više. Ukupna proizvodnja pod zaštićenim prostorom (plastenicima) je 6.000 m² Proizvođači povrća u zatvorenom prostoru svoje proizvode plasiraju na lokalnom tržištu. Neki od proizvođača povrća su i u procesu certifikacije organskih proizvoda.

Voćarska proizvodnja, sa postojećim starim zasadima, predstavlja ekstenzivni sistem uzgoja, sa vrlo niskim prinosima i uglavnom zapuštenim posjedom. Izuzetak čine nekoliko voćnjaka intenzivnog uzgoja podignutih u posljednjih par godina, koji su u relativno dobrom stanju. Sve je veći interes proizvođača za voćarskom proizvodnjom intenzivnog robnog karaktera. Podignuti su novi voćnjaci jabuke i šljive vodećeg sortimenta i uz savremeni sistem uzgoja u vidu mini plantaža. Trenutno je na općini oko 45 voćnjaka intenzivnog i poluintenzivnog uzgoja ukupnih rodni stabala površine od 40 ha od čega dominiraju šljive,

jabuke i kruške. U toku 2014. godine zahvaljujući organizovanoj proizvodnji i otkupu, visokoj otkupnoj cijeni ploda maline došlo je do većeg interesa za zasnivanje tj. podizanje novih zasada malina i to nešto izmjenjenog sortimenta u odnosu na prethodni period. Očekivati je ekspanziju jagodičastog voća, posebno maline i povećanje površina zasada sa sadašnjih 5 ha na značajno veće površine.

O značaju i povećanom interesu uzgoja jagodičastog voća na prostoru općine Travnik nije potrebno posebno govoriti, obzirom da je ova proizvodnja izvozno orjentisana i visoko profitabilna. Dakle, zbog visokog prihoda na relativno manjim površinama, zasadi malina predstavljaju najekvatantniji **model samozapošljavanja**.

Tab. br. 10. Struktura proizvodnje voća.

		Broj stabala	Cijena proizvoda/t.	Vrijednost
1.	Jabuke	25.000	751	144.943
2.	Kruške	21.000	880	108.240
3.	Šljive	90.000	500	124.000
4.	Trešnje	1.600	740	28.850
5.	Višnje	1.200	688	15.140
6.	Orasi	4.000	2.700	72.900
7.	Maline	150.000	2.000	4.000

4.4. Animalna proizvodnja

Animalna proizvodnja bi trebala imati najveći ekonomski značaj u poljoprivredi. U općini Travnik proizvodnja mesa i mlijeka ima značajan aspekt, u nekim područjima općine doživjela je ipak rast, iako je još uvijek manja od prijeratnog nivoa. Poseban je značaj stočarstva u tome što se putem gajenja preživara iskorištavaju proizvodne površine koje u općini Travnik nisu zanemarljive. Sa privrednog aspekta prerada mlijeka u travnički sir i druge mliječne proizvode čini okosnicu u razvoju stočarstva.

Tab. br. 11. Otkupljivači mlijeka na SBK

Mljekara-otkupljivač	Količina/litara	Iznos/KM
Ovna - Vitez	401.903	120.570,90
Agrocentar - GV-U	1.340.228	402.068,40
ZIM-Zenica	2.751.390	825.417,00
Milkos - Tera	215.188	64.556,40
Megle - Bihać	1.912.675	573.802,50

E-Ekonomija - Kiseljak	1.021.849	106.554,70
Mikos - Mehina	207.814	62.344,20
Adria -Travnik	1.247.825	374.347,50
Poljorad - Travnik	3.984.640	1,195.392,00
AS-Prokos - Fojnica	62.986	18.895,80
Livada - Travnik	1,365.748	409.724,40
ZE-VIS Zenica	248.831	74.649.30
Milkos - Bulut	4.329	1.298,70
UKUPNO:	14.765.406	4.429.621,80

Govedarstvo predstavlja najvažniju granu stočarske proizvodnja a indirektno jednu od najvažnijih grana poljoprivredne proizvodnje uopšte. Otkup mlijeka sa prostora Općine Travnik obavlja "Poljorad" d.o.o Travnik, zatim ZIM d.o.o Zenica i Livada Travnik.

Na godišnjem nivou u SBK po relevantnim podacima kantonalne poljoprivredne službe otkupi se **14.756.406 litara mlijeka u vrijednosti od 4.429.621,80 KM, dok se na općini Travnik godišnje otkupi 5.600.000 litara mlijeka.** Pored uzgoja mliječnih goveda, zahvaljujući djelom poticajima, poljoprivredni proizvođači se sve više orjentišu na **tov junadi**, u cilju proizvodnje mesa. Na prostoru općine Travnik manji je broj tržišno orjentisanih proizvođača mesa.

Proizvođači tovljenih junadi, većinom sami proizvode kabastu hranu na svom imanju, koja je neophodna u ovoj proizvodnji. Pravilnik o obaveznom označavanju i upisu u registar krupne i sitne stoke i vođenje evidencija od strane Veterinarske organizacije uz kontrolu Federalnog ministarstva poljoprivrede vodoprivrede i šumarstva, u znatnoj mjeri uvodi u sistem kontrolu zdravstvenog stanja životinja koje se stavljaju u promet. Većina proizvođača sitne stoke su markirali i upisali u registar svoje ovce, koze i svinje i stavili svoja grla pod nadzor Veterinarske stanice, što je veoma pozitivno s obzirom na pojavu zaraznih bolesti i sprječavanje širenja istih. U kontekstu navedenog, značajnu ulogu imaju i veterinarske stanice, koje preventivnim mjerama značajno doprinose zdravstvenom stanju stoke.

Značajan broj proizvođača odlučio se za **uzgoj ovaca**, tako da je ova proizvodnja dostigla prijeratni nivo. Trenutno u općini ima veći broj tržišno orjentisanih uzgajivača ovaca koji imaju iznad 100 odraslih ovaca u stadu. Veliki broj od njih uzgaja i znatno veći broj ovaca. Uzgoj ovaca je još uvijek nomadski, tako da su česti problemi pašarenja, korištenja tuđeg zemljišta, pregona stada preko usjeva i dr. Vlasnici ovaca ispašu obavljaju bez ugovora o korištenju pašnjaka što su dužni članom 68. Zakona o poljoprivrednom zemljištu (Sl. novine F BiH broj 52/09).

Uzgoj **svinja**, u zadnjih nekoliko godina, dobija na značaju zahvaljujući potrebi stanovništva za ostvarivanju dodatnih prihoda kao i poticajnim mjerama za ovu proizvodnju. Na prostoru

općine Travnik, manji je broj uzgajivača svinja koji se bave intenzivnim uzgojem rasplodnih krmača i tovnih svinja, dok mnoga domaćinstva prvenstveno uzgajaju svinje za potrebe svog domaćinstva.

Tab. br.11, Brojno stanje stočnog fonda

Redni broj	Vrsta i kategorija stoke				
		Broj grla	Prirast po grlu/kg	Prirast /tona	Vrijednost/ KM
1.	Goveda- ukupno	5.900	76	418	1.588.400
2.	Krave i steone junice	3.250	-	-	-
3.	Ovce - ukupno	35.000	15	525	2.362.500
4.	Ovce za priplod	28.000	-	-	-
5.	Koze - ukupno	300	16	5	25.000
6.	Svinje - ukupno	1.600	85	136	530.400
7.	Konji - ukupno	450	76	34	34.000
8.	Kokoši, ćurke	35.065	-	-	102.400
8.	Košnice pčela- ukupno	4.000	33 t	8 kg	448.000

Uzgoj **koka nosilja** i proizvodnja konzumnih jaja u općini Travnik, ima dugogodišnju tradiciju, iako nije dostigla neki veći proizvodni nivo. Po našem mišljenju, ova proizvodnja ima razvojnu perspektivu, ali je ograničena nelojalnom konkurencijom i poremećenim odnosom repromaterijala i cijene proizvoda. Slična situacija je i sa proizvodnjom **brojlara**. **Pčelarstvo** na ovim prostorima ima i dugu i bogatu tradiciju. Zastupljenost više klimatskih zona, velike površine prirodnih livada i pašnjaka i prostrano područje sa bogatim florističkim sastavom osiguravaju povoljne uslove za razvoj ove privredne djelatnosti u odnosu na druga područja u BiH. Značaj pčelarstva ne ogleda se samo u proizvodnji meda i drugih pčelinjih proizvoda, već i u oprašivanju biljaka, čime doprinosi povećanju produktivnosti raznih vrsta voćnih i drugih kultura. Dominira stacionirano pčelarenje, a mali dio proizvoda (meda) plasira se kroz maloprodaju, uglavnom je to prodaja na pijacama, sajmovima ili „kućnom pragu“.

Tab. br. 12. Bilans proizvodnje i potrošnje hrane na općini Travnik

	Ukupna proizvodnja/tona	Prosječna potrošnja/kg/stan.	Manje/Više proizvoda Travnik/tona	Manjak proizvoda/stanovnik	Višak Proizvod/statanovnik
Meso	943	55	1.126	38 kg	
Mlijeko	6.870	44	+4.460	-	+ 81. kg
Kruh i ostalo	787	55	2.225 t	-41 kg	
Ukupno povrće	328	12	329 t	-6 kg	

Krompir	700	55	2.312 t.	-42 kg	
Jabuka	193	25	- 1.176	-21 kg	

Općina Travnik nema dovoljno proizvoda, izuzev mlijeka, za opskrbu vlastitog stanovništva. To je jasan signal za pristup konzistentnoj agrarnoj politici, uključujući i značajno veću općinsku budžetsku podršku robnoj poljoprivrednoj proizvodnji. Negativan bilans proizvodnje i potreba za hranom u Općini Travnik (izuzev mlijeka), svakako leži u činjenici enormno niskih prinosa koji u obračunu u značajnoj mjeri umanjuju ukupnu količinu proizvoda, time i deficit proizvoda za Općinu Travnik.

4.5. Podrške poljoprivrednoj proizvodnji

Svake godine Federalna i Kantonalna vlada, u saradnji sa ministarstvima poljoprivrede, donose Odluku o visini izdvajanja sredstava za novčane poticaje poljoprivrednoj proizvodnji i drugim vrstama proizvodnje koje će se poticati.

Svrha novčanih izdvajanja za postojeću poljoprivrednu proizvodnju trebala bi biti u funkciji:

- o povećanje i unapređenje poljoprivredne proizvodnje uz jačenje konkurentnosti na domaćem i stranom tržištu,
- o očuvanje postojećih radnih mjesta i stvaranje uslova za nova radna mjesta,
- o tehničko – tehnološko unapređenje poljoprivrednog sektora,
- o racionalno korištenje prirodnih resursa,

Visina novčanih sredstava definisana Zakonom je od 3-6% iznosa budžetskih prihoda i primanja u F BiH. Svake godine Federalna i Kantonalna vlada u suradnji sa ministarstvima poljoprivrede donose Odluku o visini izdvajanja sredstava za novčane poticaje poljoprivrednoj proizvodnji i vrstama proizvodnje koje će se poticati. Pravilnicima se propisuju kriteriji koji moraju zadovoljiti proizvođači za ostvarivanje poticaja. Većina zahtjeva se podnose putem nadležne općinske službe koja zahtjev zaprima, kompletira i proslijeđuje ministarstvu. Predstavnici kantonalnog ministarstva po zahtjevima utvrđuju činjenično stanje na terenu i dostavljaju ministarstvima finansija za isplatu.

Općina Travnik iz Budžeta općine za 2014 izdvojila je sredstva namijenjena na ime „Subvencija za poljoprivredu“, u iznosu od 50.000,00 KM, što nije ni blizu minimuma ni razvojnog, niti socijalnog aspekta. Poticaji poljoprivrednoj proizvodnji su značajan i zasada neophodan vid podrške primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji kao i preradi poljoprivrednih proizvoda za unutrašnje i vanjsko tržište.

5. OGRANIČENJA ZA REVITALIZACIJU SEKTORA AGRARA

5.1. Ograničenja poljoprivrednoj proizvodnji

Postoje brojna ograničenja u sektoru agrara na koje Strategija daje odgovor i predlaže rješenja, ali sa činjenicama koje moramo imati u vidu:

- o veći broj poljoprivrednih gospodarstva nema startnu poziciju za konkurenciju iz okruženja,
- o nepovoljna ekonomska situacija na svim nivoima,
- o veoma usitnjen posjed sa niskim nivoom intenzivnosti, otežanim uslovima u proizvodnji, zaostatom tehničko-tehnoloških rješenja,
- o poljoprivreda je često dodatno zanimanje što usporava modernizaciju i tržišnu orijentaciju gospodarstva,
- o nizak nivo znanja kod proizvođača,
- o nedovoljan finansijski imput u podrškama, neadekvatna kreditna politika,
- o nedostatak poljoprivrednih stručnih službi u široj proizvodnoj praksi, naučna istraživanja nisu dovoljno usklađena sa razvojnim potrebama sektora agrara.

Pored navedenih primarnih, evidentni su i drugi ograničavajući segmenti za revitalizaciju agrara, prije svega zastarjelost opreme i tehnologije proizvodnje, nizak stepen primjene mehanizacije, usitnjenost primarne poljoprivrede, nizak obim proizvodnje po porodičnom gospodarstvu, relativno visoka cijena imputa u krajnjem proizvodu, nizak nivo tržišne prodaje, neorganizovanost i nepostojanje čvrstih oblika horizontalnog i vertikalnog povezivanja proizvodnje i prerade.

5.2. Agroekološki uslovi i resursi

Općina Travnik raspolaže značajnim resursima obradivih poljoprivrednih površina za komercijalnu proizvodnju ratarskih, povrtnih i voćarskih kultura (oronica 8.348 ha od ukupnih površina). Na drugoj strani, općina raspolaže znatnom površinom prirodnih livada i pašnjaka, pa time i potencijalom za stočarsku proizvodnju, naročito ovčarstvo u višim i visokim zonama općine Travnik, te je u proizvodnom smislu veoma raznovrsna. Zastupljenost velikog broja poljoprivrednih grana uslovljena je, prije svega, različitim prirodnim ambijentom. Tako je u nižim zonama zastupljeno ratarstvo, voćarstvo, rano povrće, a na višim i visokim zonama, ekstenzivno stočarstvo (uzgoj ovaca i goveda). Ukoliko se stavi u odnos veličina poljoprivrednih površina i vrijednosti ostvarene proizvodnje i bez dubljih analiza dolazi se do zaključka o nedovoljnoj iskorištenosti poljoprivrednih resursa.

5.3. Nagib terena

Općina Travnik predstavlja jedan respektabilan i snažan potencijal za poljoprivredni razvoj. Ipak, njen značajan potencijal poljoprivrednih zemljišta livada i pašnjaka otpada na visinsko-pašnjačko područje, što je u tom dijelu prividno čini poljoprivredno manje atraktivno područje. Uz poznate karakteristike tla, značajan ograničavajući segment pašnjačkog pa i livadskog prostora stoji u činjenici da se veliki dio tih površina nalazi na nagibima koji su veći od 10°, što sprječava svrsihodniju obradu tla i ograničava izbor načina njegovog korištenja. Ipak, i ovakve površine nemaju ograničenja za ovčarstvo i ekstenzivno govedarstvo.

5.4. Spoj tradicije i modernizacije

Niska ulaganja imputa, prije svega organskog i mineralnih đubriva i sredstva za zaštitu bilja, rezultiraju niskim prinosima po jedinici proizvodnje u biljnoj, pa onda i u stočarskoj proizvodnji. Realno je očekivati da će se takav tradicionalan način još dugo zadržati. Ipak, sve su snažniji prodori savremenog načina organizovanja proizvodnje hrane. Modernizacija, po pravilu, ide brže u gospodarstvima koja su bliže urbanom području. Može se uočiti jasna razlika između ova dva vida u pojedinim poljoprivrednim granama. Tako, u proizvodnji povrća imamo, istina, manji broj proizvođača koji primjenjuju veoma moderan pristup, ali su brojni i oni koji se bave proizvodnjom, uglavnom na tradicionalan način, prije svega za potrebe potrošnje sopstvenog domaćinstva. U proizvodnji mlijeka, u posljednje vrijeme pojavljuju se farmeri koji ostvaruju sasvim visoku proizvodnju po grlu i ta proizvodnja za njih predstavlja porodični biznis, dok je velika većina onih kojih se tom proizvodnjom bave prvenstveno da bi zadovoljili egzistencijalne potrebe domaćinstva. Posmatrajući u cjelini, stočarstvo je grana u kojoj se proizvodnja u najvećem stepenu odvija na tradicionalan način, ali su istovremeno i tržišno orijentisani, čak u većem stepenu nego neke druge grane. Jedna od karakteristika tradicionalne poljoprivrede jeste i visoka zastupljenost staračkih domaćinstava, kao i ženske radne snage koja obavlja brojne poslove u sektoru agrara. Zbog brojnih razloga, znatan je broj penzionera i hobista koji se aktivno bave poljoprivredom. U nekim sektorima, kao što su pčelarstvo, sakupljanje ljekovitog bilja i gljiva, voćarstvo i sl. penzioneri uzimaju aktivno učešće. Navedene činjenice se ne mogu niti smiju ignorisati pri osmišljavanju koncepta nove agrarne politike. Nema dileme da podsticajna politika treba da ide u pravcu modernizacije, povećanja produktivnosti i podsticanja komercijalne proizvodnje, ali i autohtonosti kojoj obiluje Općina Travnik.

Najizraženiji problemi u sektoru primarne proizvodnje i prerade koji doprinose slaboj konkurentnosti su:

- o zastarjelost opreme i tehnologije u proizvodnji,
- o nizak stepen primjene mehanizacije,
- o usitnjenost primarne poljoprivrede, nizak obim proizvodnje po jedinici gazdinstva,

- o relativno visoka cijena inputa koji utiču na cijenu krajnjih proizvoda,
- o nizak stepen tržišne prodaje,
- o neorganizovanost i nepostojanje čvrstih oblika horizontalnog i vertikalnog povezivanja proizvođača i prerađivača,
- o zapostavljanje finansijskih ili drugih benefita u prerađivačku industriju koja može biti „motor“ za razvoj primarne proizvodnje

Poljoprivredi se daje zadaća da bude glavna djelatnost seoskog prostora i postane izdašan izvor prihoda njenih stanovnika. To su krupni zadaci koji su u visokoj neusaglašenosti sa sadašnjim općenito lošim stanjem u sektoru pa se poboljšanje tog stanja postavlja kao goruća potreba pred kojom nije ostalo vrijeme za bilo kakva uzmicanja. Da se otvore procesi za dostizanje postavljenih zadaća, treba rješavati probleme i ograničenja kojih agrarni sektor u općini Travnik ima napretek.

Rješenja za prevazilaženje ograničenja

- o Aktivirati prirodni potencijal (resurse), u održivu proizvodnju.
- o Racionalno i namjenski gospodariti prirodnim resursima.
- o Gdje je god moguće fokusirati se na organsku proizvodnju hrane.
- o Iskoristiti spremnost stanovništva da se bavi poljoprivredom.
- o Podsticati postojeće, ali i manje (obrtničke) prerađivačke pogone i kućnu radinost.

5.5. Opća ograničenja

Negativna demografska kretanja i niska produktivnost

Poljoprivreda preuzima ulogu socijalnog stabilizatora za najosjetljiviji dio populacije. Značajan je broj starijih domaćinstva, koja se obično bave proizvodnjom hrane za vlastite potrebe, zatim dio radno aktivne populacije koja je direktno pogođena posljedicama tranzicije i ukupnih promjena uglavnom kroz gubljenje zaposlenja u drugim privrednim granama. Relativno niska produktivnost rada u poljoprivredi je, takođe, opća je karakteristika agrarnog sektora. Ovakva situacija posljedica je različitih uzroka, a jedan od njih je i niski tehnički nivo poljoprivredne proizvodnje, koji povećava potrebu u fizičkom radu.

Nedovoljno razvijen prehrambeno – prerađivački sektor

Izražen je nizak stepen finalizacije poljoprivrednih proizvoda. Značajan je ali nedovoljan udio vlastitog obezbjeđenja stanovništva hranom (tab.11), kao i izražen plasman poljoprivrednih proizvoda neregistrovanim kanalima prodaje. Povećanje broja uposlenih u sektoru agrara moguće je postići prilivom sredstava kroz investicije i konsolidacijom

finansijskog sistema na većim nivoima vlasti. Poljoprivredni subjekti imaju negativne finansijske performanse, koje se manifestuju kroz opadanje tržišnog učešća i rentabiliteta, povećanje zaduživanja, neadekvatno investiranje i mali obim novih poslovnih poduhvata na račun primarnog sektora.

Investicije kao ograničavajući faktor razvoja poljoprivrede

Investicije u dosadašnjem razvoju primarne proizvodnje i prehrambeno-prerađivačkog kompleksa bile su nedovoljne, ili zanemarljive i nisu mogle biti „motor“ razvoja agrara. Imajući u vidu perspektive za progres agrara općine Travnik, evidentno je da će u budućem razvoju poljoprivrednog gospodarstva investiciona aktivnost zauzimati krucijalno mjesto. Investicije imaju presudnu ulogu u realiziranju ciljeva i prioriteta agrarnog sektora, prije svega kao pokretački instrument kvantitativnog rasta ukupnih agrarnih proizvodnih faktora, ali i stvaranje uslova za bolji život na selu. U ovom srednjoročju rast investicija u poljoprivredi predstavlja uslov njene tehničke i tehnološke modernizacije, a u krajnjoj mjeri jedan je od uslova ekonomske stabilnosti Općine Travnik. Bez osmišljene strukture investicija nema rasta osnovnih i obrtnih sredstava, povećanja broja radnih mjesta, bolje produktivnosti rada, raznolikosti proizvodnje. Općina Travnik po svom geografskom položaju, agroekološkim uslovima, prirodnim resursima predstavlja interesantno područje za domaće i ino investiranje u sektoru agrarne privrede.

Promjenjiva agrarna politika i nedovoljna budžetska podrška

Budžetska podrška za poljoprivredu sa nivoa F BiH po svim kriterijima je nedovoljna, iako je posljednjih godina imala opću tendenciju rasta, ali nije u kontekstu usvojene Strategije razvoja poljoprivrede FBiH (2007-2012.) s predloženih 6% od ukupnog proračuna budžeta. (U EU budžetska podrška u sektoru agrara po stanovniku je 250 KM, u BiH 16,00 KM). Struktura agrobudžeta u F BiH varirala je iz godine u godinu. Variranje osnovnih grupa mjera u podrškama ukazuje da znatan broj istih nije ustaljen i da nisu dovoljno praćeni efekti tih mjera. Oficijelna budžetska podrška sa nivoa Općine Travnika u 2014 godini iznosi 0,4% ukupnog budžeta i ne predstavlja nikakvu poziciju za investiranje.

Relativno visoke cijene poljoprivrednih proizvoda

Komparacija otkupnih cijena na svim nivoima države, prema tome i općine Travnik, pokazuju da se proizvodi mogu razvrstati u nekoliko grupa, među kojima su i one sa nadprosječno visokim cijenama i na taj način iskazuju i relativno manju konkurentnost. Razlog za većom cijenom može se zaključivati u kontekstu niske intenzivnosti proizvodnje i nerazvijenim tržišnim strukturama. U drugoj grupi su proizvodi čije su cijene relativno niske i time ukazuju na veću konkurentnost (jagnjad, jarad i neki drugi proizvodi iz grupe biljne proizvodnje). U narednu grupu mogu se razvrstati proizvodi koji su po konkurentnosti između prethodnih, odnosno gdje je teško odrediti nivo cijena (povrće, telad, jaja). Opća je ocjena da su cijene poljoprivrednih proizvoda relativno visoke (izuzev ekstremnih godina sa najezdom uglavnom povrtnih i voćnih proizvoda iz inostranstva).

6. CILJEVI I MJERE POLJOPRIVREDNE POLITIKE

6.1. Makro okviri poljoprivredne politike

Poljoprivredna politika na svim nivoima Države, pa prema tome i u Općini Travnik u proteklom periodu bila je povezana sa ukupnim privrednim stanjem. Uvođenjem tržišnih principa i izgradnja tržišnih atributa svakako da imaju utjecaj na sektor agrara kao najosjetljivije grane privrede. Sporo prilagođavanje države inicijativama i otvaranju prema procesima za integracione promjene EU, zahtijeva novo definiranje uloge poljoprivrede i na nižim nivoima države (kantonima/županijama i nižim administrativnim jedinicama - općinama).

Agrarna politika na nivou BiH je povjerena Ministarstvu vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (MVTEO). Klasičnog nosioca agrarne politike, na nivou BiH nemamo, pa se zbog toga vođenje agrarne politike u praksi odvija na nivou općina, kantona i entiteta.

Strategija razvoja poljoprivrede u srednjoročnom razdoblju je više nego potrebna, a razlozi su:

- o Uvažavanje specifičnosti općina, u smislu opredjeljenja prema poljoprivrednoj proizvodnji.
- o Potenciranje i inzistiranje na onim proizvodnjama koje su specifičnost općine i kantona.
- o Podizanje konkurentnosti upravo onih proizvodnji koje su zadane postojećim agroklimatskim uslovima.
- o Razvoj ruralnih područja općina, kantona/županije i razvoj diverzificiranih djelatnosti koje će spriječiti deagrarizaciju i depopulaciju ruralnih područja.

Da li je Strategija razvoja poljoprivrede FBiH (2014 – 2018) dala adekvatne odgovore na ova pitanja pokazati će blisko buduće vrijeme.

Nova tranzicijska poimanja uklonila su administrativne i neke formalne prepreke u razvoju agrara u privatnom posjedu, ali nisu razriješila neke temeljne strukturne dileme i nisu omogućila željeni tempo razvoja. Liberalizacija i izlaganje mnogih pravnih i fizičkih agrarnih subjekata ozbiljnoj tržišnoj utakmici (iako je to strateška orijentacija) nosi sa sobom ozbiljne probleme. Zapravo, porodično poljoprivredno gospodarstvo zbog loše startne pozicije nije danas konkurentno poljoprivredi iz okruženja, bez obzira na uklapanje prema tržišnim principima i uvođenjem u značajnoj mjeri međunarodnih standarda i prakse.

Ono što je fokus problema u sektoru agrara u našim uslovima je poimanje i stvarnost da je agrar jedina mogućnost za obezbjeđenje prehrambene sigurnosti i dohotka poljoprivrednika. U tom aspektu poljoprivrede, pogotovo u ruralnim područjima, još uvijek ima ulogu socijalnog amortizera, što nosi sa sobom i negativne posljedice. Dakle, poljoprivreda ublažava socijalne tenzije, ali se na taj način održava prirodna proizvodnja

(proizvodnja za autokontum - usitnjeni sektor) i kože nužne sektorske promjene. Bez obzira na navedene slabosti u općini Travnik provedeni su i mnogi iskoraci posebno u oblastima proizvodnje sira, jagodičastog voća, ljekovitog bilja i gljiva i ostvareni solidni rezultati i u drugim vidovima biljne i animalne proizvodnje, iako nedovoljni, predstavljaju dobru osnovu za buduće korake i prilagođavanje tranzicijskim procesima.

Mnogi strateški dokumenti vezani za revitalizaciju sektora agrara često su predlagali mjere za postizanje određenih ciljeva, koji su često postavljani dosta ambiciozno, ponekada i nerealno. Ponekada su bili proizvodno orijentisani, a nisu dali ono što je najbitnije, prije svega ulogu države u razvoju poljoprivrede. Veliki broj napisanih dokumenata ostali su kao beživotne papirne tvorevine ili spisak pustih želja, ali nikako kao platforma u promjeni ambijenta u sektoru agrara. Pozitivnija klima u općini Travnik nazire se posljednjih godina, prema poljoprivredi, nažalost ta stremljenja nisu pratili finansijski imputi. Na ovaj način općina Travnik se svrstala među one političke jedinice u FBiH koje agraru prilaze sa njegove programsko-dokumentacijske strane, što bi trebao biti obećavajući uvod i za dobre razvojne početke temeljene na implementaciji ove Strategije.

6.2. Reformski ciljevi agrarne politike

Reforme agrarne politike su određene u zakonu o poljoprivredi FBiH, prema tome bitne su i za niže nivoe vlasti uključujući i općine i trebaju strateški obuhvatati

Ciljeve:

- o Povećanje vlastitog obezbjeđenja domaćim poljoprivrednim proizvodima i stvaranje uslova u kojima će se potrošačima osigurati odgovarajuća i stabilna ponuda poljoprivrednih proizvoda u skladu sa njihovim zahtjevima, posebno u pogledu cijene i kvaliteta, te zdravstvene ispravnosti hrane.
- o Povećanje i unapređenje poljoprivredne proizvodnje i izvoza s ciljem jačanja konkurentnosti na domaćem i inozemnom tržištu.
- o Osiguranje stabilnog poljoprivrednog dohotka i omogućavanje adekvatnog životnog standarda poljoprivrednim proizvođačima.
- o Tehničko-tehnološko unapređenje sektora poljoprivrede.
- o Osiguranje integracije sektora poljoprivrede u EU i globalno tržište.
- o Racionalno korištenje i očuvanje prirodnih resursa, zaštita okoline i unapređenje integralne i organske poljoprivrede.
- o Razvoj i očuvanje ruralnih područja i očuvanje tradicionalnih ruralnih vrijednosti,
- o Iznalaženje povoljnijih uslova za rješavanje radno-pravnog statusa poljoprivrednih proizvođača.

Mjere:

Mjere poljoprivredne politike su one kojima se ostvaruju ciljevi poljoprivredne politike, a koje se donose na državnom (Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa), federalnom, kantonalnom i općinskom nivou.

Mjere podrške za poljoprivredu i ruralni razvoj postepeno će se prilagođavati na svim nivoima vlasti u cilju usklađivanja sa vrstama mjera u EU.

S obzirom na područje djelovanja mjere poljoprivredne politike dijele se na mjere:

- o tržišno-cjenovne politike,
- o strukturne politike,
- o zemljišne politike,
- o novčanih podrški u poljoprivredi.

Mjere poljoprivredne politike moraju biti međusobno usklađene i moraju se provoditi prema principima neutralnosti i ravnopravnosti.

Jedna od najvažnijih mjera u reformi agrarne politike od općine do nivoa države koju bi trebalo poštovati i u općini Travnik je postepena izgradnja sistema integrisane politike ruralnog razvoja, koja se treba harmonizirati sa EU. Ova politika ima tri strateška temelja(cilja):

- o Podizanje konkurentnosti kroz različite vidove podrški primarnoj poljoprivredi i prerađivačkoj industriji.
- o Podrške specifičnim proizvodnjama koje su uslovljene agroklimatskim uslovima na području općine Travnik.
- o Bolje upravljanje resursima i okolišem i diverzifikacija aktivnosti u ruralnim područjima (stvaranje preduslova da se seosko stanovništvo bavi širim izborom aktivnosti.).

6.3. Koncept održivog razvoja poljoprivrede

Efikasne odgovore za dugoročno rješavanje postojećih problema ne daju niti neoliberalni niti protekcionistički koncept agrarne politike. Stoga Strategija predlaže **koncept održivog razvoja poljoprivrede**. Cilj ovog koncepta je održavanje multifunkcionalne uloge poljoprivrede i modernizacija atraktivnih i profitabilnih segmenata radi realizacije i bržeg prilagođavanja u prihvatanju i uopće poimanju evropske poljoprivrede (općine, kantoni koji u svojim okvirima brže prestrukturiraju sektor agrara prema EU konceptu, bez obzira na veliku ovisnost o većim nivoima vlasti, imaju šansu za bržu njenu revitalizaciju i konzistentnost). Koncept održivog razvoja direktno se vezuje za upravljanje prirodnim resursima na način koji osigurava njihove reproduktivne sposobnosti. Strategija razvoja agrara na nivou općine Travnik, upravo promoviše koncept **održivog razvoja**

poljoprivrede, a nikako rješavanje postojećih problema protekcionističkim ili neoliberalnim metodama.

6.4. Tržišno-cjenovna politika (ambijent na nivo BiH)

U okviru tržišno-cjenovne politike, carinske i politike cijena poljoprivrednih proizvoda, kao i spoljnotrgovinske politike i mjere za stabilizaciju tržišta biti će ograničene prije svega zahtjevima koji proizlaze iz potpisanih međunarodnih ugovora. To su prije svega potpisani sporazum CEFTA i Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), i ostali bilateralni sporazumi. Iako, unutar svih tih sporazuma postoje klauzule koje govore o zaštiti domaćega tržišta njih nije u praksi lako provesti. Razlog tome je što tržište na nivou Države generalno, ima karakteristiku institucionalne neuređenosti, prije svega, zbog netransparentnog i neefikasnog zakonodavnog i sudskog sistema, pogotovo usljed veoma komplikovane procedure u dogovorima i provedbi. Slobodno tržište i tržišna ekonomija često su sinonimi za zakonski neuređeno tržište ili tržište gdje institucije ne garantuju primjenu postojećih zakona. Nedovoljno efikasne institucije, slaba zaštita i bezbjednost vlasništva, birokratizirani postupci i neefikasna administracija naročito često i na lokalnom nivou glavne su odlike domaćeg privrednog ambijenta.

U okviru tržišno-cjenovne politike najvažnije su mjere za stabilizaciju tržišta i mjere direktne budžetske podrške. Mjere za stabilizaciju tržišta podrazumijevaju: održavanje spoljnotrgovinske zaštite za osjetljive proizvode i korištenje elemenata za stabilizaciju tržišta u slučaju većih poremećaja. Ove mjere procesima liberalizacije gube na značaju, pa sve veću ulogu u pogledu obezbjeđenja pogodnijih uslova u potpunosti treba da preuzmu direktna plaćanja (po ha ili grlu).

6.5. Mjere strukturne politike –na nivou općine Travnik

To su mjere koje za krajnji cilj imaju promjenu agrarne strukture, radi prilagođavanja sektora nadolazećim integracijama i nemilosrdnoj tržišnoj utakmici. Nepovoljna ukupna struktura poljoprivrede je temeljni ograničavajući faktor njenog daljnjeg razvoja. Zbog toga je potrebno provesti specifične, određene, mjere strukturne politike na nivou Općine Travnik, koje nisu obuhvaćene mjerama strukturne politike F BiH, to su:

- o Investicije u poljoprivredi na nivou općine Travnik radi promjene agrarne strukture (promjena osnovnog stada, standardizacija travničkog sira, investicije u dugogodišnje nasade, investicije u prehranbene kapacitete, skladišne i rashladne kapacitete za voće i povrće, ljekovito bilje i gljive.
- o Podrške za marketinšku pripremu proizvoda za tržište.
- o Razvoj specifičnih poljoprivrednih proizvodnji, uslovljenih agroklimatskim uslovima općine.
- o Podrška ruralnim područjima s težim uslovima gospodarenja u poljoprivredi (sva područja iznad 900 m n.v.).
- o Podrška stvaranju organizacija proizvođača i udruženja.

- o Podrška stručnom osposobljavanju poljoprivrednika za specifične proizvodnje.
- o Mjere ruralnog razvoja i ostale mjere.

Mjere zemljišne politike na nivou Općine Travnik su vrlo komplikovane, prouzrokovane dugotrajnom inertnošću za rješavanje problema zemljišta u državnoj svojini. Ipak, postoje načini da se ovaj „Gordijev čvor“ razriješi na adekvatan i racionalan način čime bi se snažnije potaknuo razvitak poljoprivrede, a to su prije svega:

- o Provođenje mjera zakupa i koncesije poljoprivrednog zemljišta u vlasništvu države, subjektima koji su održivi i imaju Programe razvoja koji preferiraju robnoj proizvodnji i zapošljavanju.
- o Dodjela u zakup šumskog zemljišta za primarnu proizvodnju i preradu. Ovu mjeru treba pratiti sistem rekultivacije koji treba finansijski potaknuti.
- o Zaštita od pretvaranja poljoprivrednog zemljišta u građevinske svrhe gdje god je to moguće.
- o **Zemljišta u državnoj svojini sa izgrađenim objektima kod pravnih i fizičkih lica legalizovati kao vlasništvo pod posebnim uslovima uz nadoknade od kojih će se investirati u sektor agrara (uređenje zemljišta agrotehničkim i hidromeliorativnim mjerama)**
- o Zaštita zemljišta od erozija.

Preporuke:

Strategija podržava onu proizvodnu strukturu koju će shodno svojim interesima oblikovati komercijalna gospodarstva koja osiguravaju snažnije zapošljavanje i stjecanje profita i održivost. Predstojeće stvaranje takvih gospodarstava treba prihvatiti kao proces, u kojem će svoje šanse imati i mala porodična imanja, ukoliko pokažu spremnost za organizacijsko objedinjavanje putem udruženja, zadruga, ili drugih oblika organizovanosti. Proizvođače sa proizvodnjom koja je po obimu ispod svih kriterija rentabilnosti, bez spremnosti za organizovanje usmjeravati na socijalne podrške i programe lokalne zajednice – Općine.

6.6. Mjere novčanih podrški na nivou općine Travnik

Podrške (u narednom periodu) za sektor agrara na nivou općine Travnik, trebale bi razvijati komercijalnu proizvodnju kroz preferiranje pojedinačnih strateških proizvoda, kako bi se upriličila što brža izmjena zatečene strukture porodičnih gospodarstava u pravcu njihove komercijalizacije i osposobljavanja za tržišnu utakmicu (proces transformacije naturalnog u robnog-komercionalnog proizvođača). U odnosu na sadašnju

praksu, sredstva za podrške većim dijelom treba preusmjeravati na investicije, i to kroz značajnije participacije u kapitalnim ulaganjima, i regresiranje kamata na kredite na račun direktnih cjenovnih podsticaja za pojedine proizvodnje. U proizvodnji se opredjeljivati za podrške po jedinici površine i grlu, te uvesti regrese za impute (gnojivo, gorivo). Nije potrebno posticati i forsirati neke neperspektivne proizvodnje, a pojam koji je danas u modi kao "proizvodna strateška opredjeljenja" neće više biti aktualan. Poljoprivrednik neće moći očekivati da mu Općina ili neko drugi kaže što će proizvoditi, a njegov uspjeh zavisiti će od mudrosti njegovih odluka, bez obzira na aktuelne informacije od savjetodavnih stručnih službi. Ove meje treba pažljivo postaviti kako bi se izbjegla bilo kakva preklapanja s mjerama novčanih podrški SBK i Federacije BiH. Svakako su to mjere:

- o Sistem kapitalnih ulaganja u poljoprivredi. Ovdje čak može doći do preklapanja u sistemu kapitalnih ulaganja, opet ovisno o prioritetima.
- o Novčane podrške za marketinšku pripremu proizvoda za tržište i izvoz poljoprivrednih proizvoda.
- o Podrška područjima sa ekstremno otežanim uslovima privređivanja.
- o Podrška proizvodnji i otkupu mlijeka, mesa, ribe, podizanju voćnih zasada, otkupu i preradi ljekovitog bilja i gljiva.

6.7. Politika ruralnog razvoja

Za uspješno planiranje i odvijanje ruralnog razvoja, potrebno je uvažiti tri osnovna koncepta, a to su:

- o metodološki koncept (seoski prostor i osnovna načela njegovog razvoja trebaju biti jasno određeni),
- o koncept efikasnosti i djelotvornosti (društveno-gospodarski faktori na seoskom prostoru djelotvorno doprinose ukupnom privrednom rastu),
- o koncept jednakosti (životni standard seoskog stanovništva ne zaostaje za onim iz urbanog prostora).

Tradicionalni pojam ruralnog razvoja koristio se najčešće u vezi s razvojem poljoprivrede u širem smislu. U novije vrijeme ruralni razvoj uključuje i druge dimenzije razvoja, koje su pretpostavka unapređenja sveukupnog života ljudi u seoskim područjima, ali valja još uvijek imati na umu da pitanje ruralnog razvoja nije moguće riješiti ako se stanje u seoskim područjima odvoji od problema poljoprivrede. Tek cjelovito osmišljen razvoj tj. holistički pristup ruralnom razvoju i realni razvojni programi mogu pomoći da se život u seoskim područjima izmjeni nabolje. S obzirom da je poljoprivreda najvažnija djelatnost u ruralnom području i doprinosi njegovom razvoju važno je primijeniti strukturne postupke kako bi se postigli slijedeći ciljevi:

- o poboljšanje efikasnosti i konkurentnosti,

- o poboljšanje socioekonomske i/ili proizvodne strukture u poljoprivredi,
- o podrške različitim oblicima udruživanja proizvođača, prerađivača i potrošača,
- o uvođenje i podrška načinima upravljanja, koji su prihvatljivi za okoliš i čuvaju okolišnu vrijednost prostora.

Podrške u ruralnom razvoju

Politiku ruralnog razvoja bilo bi efikasno direktno usmjeravati poljoprivrednim gospodarstvima ili grupama gospodarstava, posebno na područjima s otežanim uslovima življenja. Dakle, nužno je podrške usmjeravati, u cilju povećanja efikasnosti i konkurentnosti gospodarstava. Efikasno bi bilo podrške usmjeravati u naknade proizvođačima za proizvodnju u otežanim uslovima življenja (izdefinisati naknade za različita područja privređivanja), naknade za organsku proizvodnju hrane, podrške prestrukturiranju (transformaciji) od naturalnog prema robnom komercijalnom gospodarstvu, podršku kapitalnim ulaganjima, podršku za proizvodnju višegodišnjim zasadima, proizvodnju ribe, ovčarstvo i kozarstvo, podršku rashladnim kapacitetima (skladištima za voće i povrće), podršku mladim proizvođačima, podrške u radu poljoprivrednih stručnih službi, veterinarskih intervencija, politike kvaliteta proizvoda, istraživanja i obrazovanja u sektoru agrara.

Preporuke - Rješenja i principi za podrške

Osnovni principi i polazišta navedenih podrški bilo bi racionalno orijentisati prema komercijalnim gospodarstvima koja:

- o imaju startnu poziciju za robnom proizvodnjom (objekte i infrastrukturu, zemljište, postojeću proizvodnju koju treba uvećavati),
- o da jedan član porodice ima trajno opredjeljenje prema poljoprivrednoj proizvodnji, da je mlađi od 55 godina, da je spreman stručno i organizaciono prihvatati tehnološka rješenja.
- o da je svoju proizvodnju ugovorio sa dorađivačkim ili prerađivačkim kapacitetom ili da ima sigurno tržište.
- o da je spreman oficijelno i profesionalno prijaviti svoju djelatnost i uposlenje u sektoru agrara (kao obrtničku djelatnost, kućnu radinost ili drugi oblik).
- o da provodi radnu i tehnološku disciplinu i da je u animalnoj proizvodnji spreman na ugovoreni odnos sa veterinarskom stanicom za stručne i druge usluge.

7.INSTITUCIJE ZA PROVEDBU STRATEGIJE

7.1. Okviri funkcionisanja

Nije sporno da nam je potreban efikasan i konkurentan poljoprivredni sektor s kojim bi Općina Travnik postala dostojan partner vanjskom okruženju. Put do takvog sektora vodi preko dosljedne implementacije zadataka iz ove Strategije. Poljoprivredna proizvodnja može se razvijati samo uz odgovarajuću **institucionalnu podršku** svih faktora koji u njenom lancu imaju odgovarajuće obaveze i dužnosti. Svi oni i važni su i efikasni, razmjerno rangu u vertikali svoje strukture, i to idući od Općine pa preko Kantona i Entiteta do Države kao najvećeg nivoa vlasti. Sve one treba da se nalaze na zajedničkom zadatku:

- o da se poljoprivredi kao privrednoj djelatnosti osigura usklađeno i efikasno djelovanje i
- o da ljudi koji se odluče profesionalno baviti ovom djelatnosti znaju gdje i na koji način mogu riješiti probleme u svom radu.

7.2. Oblici udruživanja poljoprivrednika

Udruženja poljoprivrednih proizvođača koja djeluju komorskim sistemom, samostalnim udruživanjem ili samostalno, imaju zadatak da prate i analiziraju privredna kretanja, da predlažu mjere radi unapređenja uslova rada i poslovanja svojih članova, da učestvuju u pripremi mjera razvojne politike i Strategije razvoja, na poslovnom povezivanju privrednih subjekata, da učestvuju u mehanizmima zaštite domaće proizvodnje, da sprječavaju monopolističke položaje na domaćem tržištu i učestvuju u izgradnji granskih sporazuma. Dakle, udruženja poljoprivrednika imaju savjetodavnu, edukativnu i lobirajuću ulogu i predstavljaju prvu sponu malog poljoprivrednog proizvođača sa svim relevantnim institucijama i organizacijama u okruženju.

Na općini Travnik registrovan je veliki broj udruženja, zemljoradničkih zadruga i drugih nevladinih organizacija koja djeluju samostalno. Prilikom formiranja, ova udruženja imaju zajedničke ciljeve kao što su: unaprjeđenje proizvodnje, edukacija proizvođača, rješavanje problema plasmana poljoprivrednih proizvoda, uticaj na agrarnu politiku na općinskom, kantonalnom i entitetskom nivou, itd. Saradnja i komunikacija među većim brojem udruženja i zadruga trebala bi biti čvršća, često sa zajedničkim zahtjevima, bez obzira što su stavovi pojedinih udruženja i zadruga često dijametralno različiti.

Zadružni sistem na nivou Entiteta i BiH je u institucijalnoj i finansijskoj krizi, obzirom da je opterećen hipotekom ranijih neefikasnih razdoblja. Sadašnji Zakon o zadrugarstvu tretira zadrugu kao organizaciju fizičkih i pravnih lica bez izgrađenog mehanizma za privlačenje kapitala u zadrugu. Aktivnosti Zadružnog saveza pokušavaju se zasnivati na servisnim

uslugama zadrugama, kako iz domena pravne regulative i pravnog statusa zadruga i njihove imovine, tako i iz oblasti razvoja, sagledavanja funkcionisanja tržišta, organizovanju takmičarskih aktivnosti. Nažalost, u svim ovim aspektima sve ove aktivnosti završavale su se samo pokušajima. Danas, funkcioniše uloga zadružnog saveza u reviziji zadružne imovine na nivou FBiH.

Tab. br. 13 Poljoprivredna udruženja i zemljoradničke zadruge

Red. broj	Naziv subjekta	Mjesto
1.	"Dubska pramenka"	Mehurići
2.	"Farma"ZZ	Mehurići
3.	"Kinološki klub Tornjak"	Travnik
4.	"Kraljica"ZZ	Višnjevo
5.	"Peradar" d.o.o	Kraljevice
6.	"Livada" ZZ	Mehurić
7.	"Poljoprivrednik"	Travnik
8.	"Udruženje poljoprivrednika Karaula"	Karaula
9.	"Udruženje polj. proizvođača"	Travnik
10.	"Udruženje poljoprivrednika Bila"	Han Bila
11.	"Udruženje poljoprivrednika SBK"	Turbe
12.	"Udruženje proizvođača sira u BiH"	Turbe
13.	"Udruženje regionalnog razvoja"	Višnjevo

Prijedlozi i preporuke za efikasnije organizovanje

Zadaci:

- o upoznavanje poljoprivrednika sa mjerama i uredbama (legislativa),
- o zajedničko učešće na sajmovima i druge promotorske aktivnosti,
- o jeftinija nabavka repromaterijala i pogodnosti u plaćanju,
- o lakši i sigurniji plasman proizvoda,
- o međusobna povezanost članstva u razmjeni znanja i iskustva,
- o smanjenim troškovima u dobivanju različitih certifikata,
- o prepoznatljivost na tržištu kroz razvoj robne marke,
- o pristup povoljnijim kreditnim izvorima na slobodnom bankarskom tržištu,
- o lakše ostvarivanje prava u zaštiti vlastitih interesa.

7.3. Veterinarska služba

Na nivou BiH uspostavljen je **Ured za veterinarstvo**. Ovim uredom uspostavljena je veterinarska kontrola na nivou BiH i to sa nizom njenih zakonodavnih i koordiniranih funkcija. Najveće učešće u **pozitivnoj selekciji** imaju veterinari na terenu, uz provedbu vještačkog osjemenjavanja i drugih uzgojno selekcijskih mjera. Identifikacija životinja je takođe (tehnički dio) povjerena veterinarskom servisu, mada je prisutna negativna tendencija da se ti poslovi odvijaju preko drugih institucija.

Uvođenje tehnike „transfera embrija“, u budućnosti će zasigurno poboljšati nivo usluga, a i za rezultat će imati znatnije **poboljšanje pasminskog sastava**, uz pomno planiranje određenih pasmina u ambijentu te prilagodbi uzgoja. Slijedeći korak, koji bi obavezno trebalo uvrstiti u strateška opredjeljenja u budućnosti, bio bi informatičko unificiranje programa po kojim bi trebala da funkcionišu veterinarske usluge. Potrebno je obezbjediti značajno više sredstava od dosadašnje potpore za opremanje veterinarskog servisa za nove izazove, koji svakako dolaze u narednom periodu. Slijedeći korak, koji bi obavezno trebalo uvrstiti u strateška opredjeljenja u budućnosti, bio bi **informatičko unificiranje** programa po kojim sada većina veterinarskih stanica radi.

Nedovoljan broj veterinara u općini Travnik onemogućuje, za sada, neke intenzivnije iskorake u smislu podizanja nivoa i obima usluga. Potrebno je obezbjediti dovoljno sredstava za opremanje veterinarskog servisa za nove izazove koji svakako dolaze u narednom periodu.

Preporuke:

- o Nužno je u najkraćem vremenu **certificiranje veterinarskih servisa** (stanica) u smislu potvrđivanja tehnika i procedura, kako veterinarskih tako i laboratorijskih usluga;
- o **Opremanje Veterinarske stanice hardverom i softverom**, te potrebnom opremom za uvođenje novih tehnologija u stočarskoj proizvodnji;
- o Aplikacija softvera- **obuka kadrova**- stvoriti informatički prsten za mehanizam „Brzog odgovora „ na krizne i hitne situacije u smislu sprječavanja šteta u stočarskoj proizvodnji zbog pojave opakih zaraznih bolesti.
- o Jedinstvena baza podataka i pristup svima koji imaju potrebu za informacijama iz oblasti veterinarske struke.

8. PRAVCI RAZVOJA POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE

8.1. Razvojni ciljevi

Postojeće stanje u makroekonomskim okvirima (na nivou Države BiH) odrazilo se na sve aspekte privređivanja, pa prema tome i na aspekt agrarnog sektora. Tržišni principi su uglavnom uticali na poljoprivredu, kao najspecifičniji i najosjetljiviji sektor. Ozbiljnijim otvaranjem prema međunarodnoj zajednici, poljoprivreda će dobiti novu ulogu i značenje. Do tada agrar na svim nivoima, prema tome i općinama, treba postići značajan uspjeh i biti na "stazi" (iako među posljednjima) prema EU integracijama.

Polazeći od ovakve iznesene ocjene, u svom tehnološkom, organizacijskom i upravljačkom dijelu, cjelokupna Strategija svom svojom energijom treba se usmjeriti na sljedeća suštinska pitanja:

- o izbor (selekcioniranje) užeg broja tradicionalnih proizvodnji koje najbolje odgovaraju prirodnim resursima u uslovima općine Travnik i uslovima domaćeg i vanjskog tržišta,
- o uvođenje novih i moderniziranje (intenziviranje) starih proizvodnji radi postizanja ekonomske održivosti manjih i srednjih poljoprivrednih gospodarstava,
- o rekonstrukciju (uvećanje) određenog broja malih i srednjih poljoprivrednih gospodarstava kako bi ona mogla prihvatiti moderne tehnologije,
- o prestrukturiranje sadašnje usitnjene proizvodnje u jače proizvodne i upravljačke sisteme koji vode većoj tržišnosti i profitabilnosti ukupnog sektora hrane.
- o Obezbijediti vertikalnu vezu primarne proizvodnje i prerade (ključni zadatak).

8.2. Principi i putevi strateških opredjeljenja

Opredjeljenja za održivu poljoprivredu naglašavana su u svim aspektima. Koncept razvoja agrara podrazumijeva sljedeće aspekte:

Održivi ruralni razvoj

Značajno veće ulaganje usmjeravati u ruralni razvoj. Nije moguće održivo gospodariti i demografski sačuvati seosko područje bez održive poljoprivrede.

Ekonomski aspekt

Proizvodnja hrane je privredna djelatnost za koju važe ekonomski principi, kao i za druge privredne grane. Koncept održive poljoprivrede nadopunjuje ekonomsku funkciju. Poljoprivreda je osnov za prehrambeno-prerađivačku industriju, ona podstiče razvoj i drugih sektora (oprema, mehanizacija, ambalaža, transport, usluge, servise i dr.).

Aspekt razvoja turizma

Turizam bi mogao biti snažan generator razvoja poljoprivrede. Postoje realni uslovi i potencijali za rekreaciju i razvoj turističkih atrakcija i atraktivnosti, uključujući sportove vezane za vodu, lov i ribolov, te zimske sportove.

Socijalni aspekt

Poljoprivreda upošljava veliki broj stanovnika, čime se djelomično ublažava pritisak na radna mjesta u drugim oblastima. Mogućnosti vlastite proizvodnje hrane na gospodarstvima smanjuju socijalne tenzije, ujedno doprinose borbi protiv siromaštva na seoskim područjima.

Prehrambeni aspekt

Sigurnost u obezbjeđivanju zdravstveno ispravne hrane treba biti strateški cilj i interes. Realiziranjem navedena četiri aspekta realizirati će se i peti, kao najbitniji cilj: **prehrambena sigurnost stanovništva.**

Svi ovi aspekti /ciljevi, trebaju biti podložni stalnim provjerama i poboljšanjima od strane proizvođača i prerađivača, pa uz njih i upravitelja resursima, predstavnicima potrošača, zaštitnicima okoliša, predstavnicima vladinih i nevladinih institucija, te konačno MŠPV Srednjobosanskog kantona koje bi trebalo imati čelnu ulogu u prezentaciji, praćenju i provedbi vizije poljoprivredne politike u sektoru agrara na svim općinama koje su u njegovom sastavu.

Prijedlozi i Rješenja

- o Gospodarenje resursom na dugoročno održiv način uz promociju poljoprivrede koja je maksimalno usklađena sa očuvanjem okoliša (**održivo gospodarenje resursom**);
- o Obezbjeđivanje stabilne i prihvatljive ponude bezbjedne hrane u pogledu kvaliteta i cijene (**sigurnost zdravstveno ispravne hrane**);
- o Osiguranje primjerenog životnog standarda za seosko stanovništvo i ukupnog ruralnog razvoja (**održiv ruralni razvoj**);
- o Stalno podizanje konkurentnosti proizvođača (**podizanje konkurentnosti**).

8.3. Realizacija Prijedloga - Rješenja

Put prema revitalizaciji agrara općine Travnik treba da se kreira u sljedećim pravcima i okvirima (**podizanje konkurentnosti komercijalnih gospodarstava, gospodarenje resursom na održiv način, briga o ruralnom razvoju i tradicionalnim vrijednostima, podizanje kvaliteta hrane, institucionalna podrška**).

Podizanje konkurentnosti komercijalnih gospodarstava:

- o povećanje broja komercijalnih gospodarstava i obima proizvodnje uz sprječavanje dalje fragmentacije zemljišnih posjeda, veća fleksibilnost i dinamičnost na tržištu i očuvanje cjeline razvoja gospodarstava,
- o uređenje poljoprivrednog zemljišta, uključujući i okrupnjavanje, hidromeliorativne i druge agromeliorativne mjere,
- o veći nivo tehničke opremljenosti i podizanje efikasnosti finansijskim imputom,
- o podizanje nivoa znanja kod poljoprivrednih proizvođača, većom podrškom mlađim proizvođačima,
- o poslovno povezivanje gospodarstava, prirodne proizvodnje ("klijenata"),
- o razvoj poljoprivredne infrastrukture, formiranje berze za sektor agrara,
- o jačati vertikalne integracije uključujući i trgovačku mrežu, jačati horizontalnu integraciju u prerađivačkoj industriji,
- o modernizirati tehnologije, specijalizacija i stepen korištenja raspoloživih kapaciteta,
- o privlačenje ino kapitala u sektoru proizvodnje hrane,
- o jačanje marketing funkcija ukupnog lanca proizvodnje hrane radi podsticaja prodaje i potrošnje hrane, osposobljavanje menadžmenta i razvoj ljudskih resursa.

Rješenja održivog gospodarenja resursom:

- o ugrađivanje principa zaštite okoliša u tehnološki razvoj poljoprivrede i prerađivačke industrije,
- o očuvanje zemljišta kao proizvodnog i ekološkog resursa, uz sprječavanje erozije, različitih zagađenja i destrukcije, očuvanje vodnih resursa od različitih zagađivača, sprječavanje narušavanja općeg biodiverziteta,
- o valorizacija očuvanih zemljišnih resursa kroz snažniji razvoj organske poljoprivrede i davanjem prioriteta programima koji su usklađeni sa očuvanjem okoliša.
- o očuvanje tradicionalnih tehnologija u proizvodnji.

Rješenja za ruralni razvoj i tradicionalne vrijednosti

- o poboljšati životne uslove na seoskom području u ekonomskim i socijalnim aktivnostima u cilju zadržavanja na selu, posebno mlađih kategorija stanovništva,
- o uravnoteživanje razvoja na ukupnom prostoru općine Travnik, povećati razvoj u područjima sa otežanim uslovima življenja, snažnije razvijati seosku infrastrukturu, uskladiti razvoj i školstvo, zaštititi kulturno nasljeđe,
- o razvijati seoski turizam, obezbijediti afirmaciju različitosti (nacionalnih, vjerskih, kulturnih, socijalnih i dr.) u ruralnim sredinama,
- o podrška samozapošljavanju na poljoprivrednim gospodarstvima,

Rješenja za princip kvaliteta hrane

- o sistem podrške poboljšanju kvaliteta i zdravstvene ispravnosti hrane,
- o primjena međunarodnih standarda i tehnologija u proizvodnji hrane, modernizacija poljoprivrede radi podizanja kvaliteta proizvoda.

Rješenja institucionalnih podrški

- o Proširiti stručnu poljoprivrednu službu na nivou općine Travnik sa jednim izvršiocem koji bi imao zadatak rada na terenu i davanje stručnih upustava ukupnom stanovništvu općine, kao i implementaciju poljoprivrednih programa za općinu Travnik. (Navedeni izvršilac bi vodio računa o podršci organiziranju porodičnog gospodarstava na lokalnom i regionalnom nivou).

Temelji - stupci strateških opredjelenja

9. STRATEŠKI PRAVCI BILJNE I ANIMALNE PROIZVODNJE

9.1. Politika prema zemljištu

Temeljne smjernice kao i načela zaštite, racionalnog i pravilnog gospodarenja poljoprivrednim zemljištem proistječu iz Zakona o poljoprivrednom zemljištu („Službene novine Federacije BiH“, broj 52/09).

U cilju namjenskog i racionanog korištenja i zaštite poljoprivrednog zemljišta na području općine Travnik neophodno je poduzeti niz mjera i aktivnosti i to:

- o Izrada osnova, programa i projekata zaštite, korištenja i uređenja poljoprivrednog zemljišta.
- o Strateški se opredijeliti za politiku zemljišta u državnoj svojini (način korištenja, legalizacija zemljišta i objekata, rješavanje uzurpacije, i dr).
- o Uspostaviti trajni monitoring stanja i promjena u poljoprivrednom zemljištu.
- o Uspostaviti i održavati informacijski sistem za poljoprivredno zemljište.
- o Izraditi Projekt višenamjenskog vrednovanja, zaštite i korištenje zemljišta;
- o Voditi evidenciju o neobrađenom poljoprivrednom zemljištu i o zemljištu koje je promijenilo namjenu.
- o Sređivanje zemljišno knjižnog i katastarskog stanja.
- o Zaštititi poljoprivredno zemljište od raznih vidova oštećenja i uništenja;
- o Vršiti sistematsku kontrolu plodnosti tla/zemljišta kod robnih proizvođača.

9.2. Politika prema zemljištu u državnom vlasništvu

Autori Strategije nisu meritorni ulaziti dublje u analize dosadašnjeg korištenja zemljišta u državnom vlasništvu, ali su markirali probleme koji su predmet administrativnog rješavanja općine Travnik. Osnovni cilj analize imao je proizvodni karakter iz koga bi proizilazila rješenja o racionalnosti korištenja zemljišta, te mogućnosti uposlenja određenog broja izvršioca po jedinici površine, odnosno po hektaru zemljišta, vodeći računa o različitim agroekološkim uslovima, te obimu, validnosti i održivosti proizvodnje na društvenom posjedu.

9.3. Biljna proizvodnja

⇒ 9.3.1. Hljebna žita

Hljebna žita - Pšenica imaju ujednačen trend sjetvenih površina posljednjih godina, ali značajno manje u odnosu na predratna ostvarenja. Uslovi za proizvodnju samo su na manjem području povoljni i proizvodnja se provodi najčešće na temelju tradicije, sa malim udjelom savremenih agrotehničkih mjera. Sa niskom konkurentnošću, relativno skromnom domaćom podrškom proizvođači pšenice kao osnovne hljebne žitarice sve više napuštaju ovu proizvodnju. Znatnije povećanje proizvodnje pšenice nije realno. Povećanje bi trebalo biti više rezultat podizanja prinosa po jedinici površine (nije opravdano proizvoditi pšenicu sa postojećim prinosima od 2,5 t/ha kakvi se u prosječnim vrijednostima registruju u Općini Travnik).

Ječam realno nema šansu za veću ekspanziju a značajan dio površina pogodnih za ovu kulturu već zauzimaju druge biljne vrste. Prosječan prinos je veoma nizak i kreće se od 2,5 t/ha.

Proizvodnju **raži** bi trebalo bilansirati na osnovu potreba mlinske industrije, koju bi trebalo uključiti i u organizaciji proizvodnje, te iskoristiti prednost brdsko-planinskog područja i zemljišta nešto lošijeg kvaliteta. Također, prosječni prinosi raži su 2,5 t./ha što je nedopustivo nizak prinos.

Tritikale je od većeg interesa za gazdinstva sa stokom, s obzirom da se dobro koristi kao koncentrovana krma i obezbjeđuje obilje slame. Naročito ohrabruju prinosi u brdsko-planinskom području, na nešto lošijim i kiselijim tlima koja nisu pogodna za uzgoj ječma.

Proizvodnja **zobi** spada u krajnje ekstenzivnu grupu proizvodnji, iako agroekološki uslovi omogućuju znatno veće prinose od postojećih (20 t/ha). Zanemarena je činjenica da zob, sama ili združena sa nekom leguminozom, može dati visok prinos kvalitetne krme.

Proizvodnja **heljde** uzgaja se vrlo rijetko (5 ha na ukupnom prostoru općine Travnik) uglavnom u brdsko-planinskim područjima. Domaća mlinska industrija ima malu potražnju za zrnem heljde. Iako određeni proizvodi od heljde mogu pronaći plasman na inostranom tržištu, realno je očekivati zastupljenost ove kulture u blagom porastu.

Proizvodnja kukuruza ostvaruje se na zanemarljivim godišnjim površinama (60 ha) i nije dovoljna da zadovolji vlastite potrebe za ovim proizvodom. Osim zbog potreba plodoreda, i radi zadovoljavanja sve izraženijih potreba stočarstva za koncentrovanim

hranivima, te ublažavanja izraženog deficita u ovom proizvodu, bilo bi potrebno povećati površine pod ovom kulturom. Ipak, značajnije povećanje proizvodnje kukuruza nije realno. Povećanje bi, kao i kod pšenice, trebalo biti više rezultat povećanja prinosa po jedinici površine. Vrlo važan će biti i nivo unapređenja domaće stočarske proizvodnje. Uvođenjem direktnih plaćanja po hektaru i djelimično pozitivnim kretanjima u stočarskoj proizvodnji moglo bi doći do boljeg iskorištavanja oraničnih površina i povećanja zasijanih površina 20% godišnje.

Vrlo je važno naglasiti da je unatoč smanjenju proizvodnje došlo do povećanja ostvarenog prinosa nekih kultura. Potrebno je u prioritetu širiti i intenzivirati „organsku proizvodnju“ pojedinih kultura svih žitarica, a posebno heljde na prostorima od 800-1200 m. n. v.), koja je zbog svojih osobina vrlo pogodna za ekološki uzgoj jer guši korove, a nema ni posebnih zahtjeva prema tlu. U svim segmentima biljne proizvodnje neophodno je napuštati ustaljeni tradicionalni trend proizvodnje ratarskih kultura i orijentisati se prema inovativnim tehnikama i načinima uzgoja što u budućnosti doprinosi napretku biljne proizvodnje i gospodarstva uopće.

Strateška opredjeljenja u proizvodnji žitarica i kukuruza neophodno je usmjeriti na povećanje prinosa po jedinici površine i djelomičnoj izmjeni sortimenta. Sadašnji ostvareni prinosi su ispod svih ekonomskih normi.

Najzastupljenija žitarica je pšenica (315 ha), a najmanja registrovana sjetvena površina je heljde (5 ha).

Preporuke – Strateška opredjeljenja Hljebna žita i kukuruz

- o Zadržavanje na istom nivou ili blago povećanje količine žitarica (pšenice, raži i ječma). Sa nivoa Općine značajnije podsticati silažni kukuruz.
- o Primjena savremenijih agrotehničkih mjera u proizvodnji i povećanje prinosa po jedinici površine (ha), prilagođavanje (podizanje) tehnologija kod svih žitarica, a posebno kukuruza.
- o Na većim nadmorskim visinama sijati heljdu, a na nižim sjetvu heljde obavljati nakon žetve ječma (postrna sjetva – dvije žetve).
- o Uvođenje novih visokoprinosnih i kvalitetnih sorata i hibrida (kukuruz šećerac, kokičar i tritikale uz obavezne mjere provjere produktivnosti- svake godine postavljati pokuse radi provjere sortimenta i prilagodbe klimatu Travnika).

9.3.2. Proizvodnja povrća

Proizvodnja povrća ima dugu tradiciju i realne mogućnosti razvoja. Područje općine Travnika ima značajnu komparativnu prednost za proizvodnju povrća koje dolazi na tržište do kasne jeseni, pa i tokom zime. Te komparativne prednosti su nedovoljno iskorištene. Prinosi povrtnih kultura u većini slučajeva su znatno niži u odnosu na poljoprivredno razvijenije regione. Veliki problem u proizvodnji povrća, kao i većini drugih kultura je nepostojanje organizovanog tržišta, te stručnog kadra koji bi bio u cjelosti predan i zadužen za savjetodavnu ulogu (rad na terenu).

U sjetvenoj strukturi na području općine Travnik dominira krompir (175 ha) zatim kupusnjače (60 ha), luk crni, paradjz, paprika i grah. Statističkih podataka nema za vrste povrća koje se u zadnje vrijeme u svijetu favoriziraju radi visoke zdravstvene i nutritivne vrijednosti kao što su: brokula, cvjetača, kineski kupus, radić, endivija, kelj pupčar.

U komercijalnoj proizvodnji povrća namijenjenoj tržištu gotovo isključivo se koriste strani hibridi i sorte povrća među kojima često prevladava jedan ili manji broj kultivara. Najčešće uzgajani hibridi **paradajza** su Matias, Belle, Buran, **paprike** Vedrana, Istra, Madona, **krastavca** Edona, Darina, Ekron, Dinero, **salate** Pronto, Tatiana, Noisette, Vanity, Funway, Flavy, Angie, **kupus** Rinda, Sir, Bravo, Parel, **kelj** Capricio, Rigoletto, Daphne, Alaska. Kada se promatraju površine koje zauzima pet najzastupljenijih vrsta povrća na području općine Travnik (prema anketiranim proizvođačima) uočava se da je u proteklom periodu došlo do značajnijeg smanjenja površina pod kupusnjačama, dok su povećane površine pod paprikom i paradajzom.

Analiza stanja pokazala je negativne tendencije u ukupnim zasijanim površinama povrtlarskih kultura, za razliku od prosječnih prinosa koji su u umjerenom porastu. Domaća proizvodnja povrća ima svoju prepoznatljivost kod potrošača, ali je i dalje nedovoljna konkurentna u odnosu na uvoz. Dodatni problem razvoju ove proizvodnje čini nerazvijena prerađivačka industrija koja iz godine u godinu postaje još slabija. Proizvodnje povrća u zaštićenom prostoru, posljednjih nekoliko godina je u blagoj ekspanziji. U velikim trgovačkim lancima u kojima domaći proizvodi sve teže ulaze zbog cjenovne nekonkurentnosti, skromnu direktnu budžetsku podršku jednako sa entitetskog, kantonalnog i općinskog nivoa, te generalno nedostatak investicija kojima bi se mogli nadomjestiti sve teži uslovi proizvodnje zbog klimatskih promjena (suša, mrazevi, grad). Očekivati je zadržavanje negativnog trenda zasijanih površina pod ovim kulturama (pesimistički scenarij).

Ipak, dominira proizvodnja povrća za vlastite potrebe i prodaju na “kućnom pragu” za lokalno stanovništvo. Ukoliko se poveća finansijski input za proizvodnju povrća na otvorenom prostoru i plasteničkoj proizvodnji, (na svim nivoima) po ha, korištenje sredstava iz pretpristupnih fondova, direktnu podršku investicijama u potrebnu mehanizaciju, plastenike, drugu opremu, te u prerađivačku industriju, jačanje svijesti o kvalitetnoj domaćoj proizvodnji, ulazak domaćeg povrća u značajnije trgovačke lance, te stvaranje mogućnosti za veće prisustvo proizvoda na ino tržište, proizvodnja povrća na općini Travnik predstavljati će jednu od primarnih grana agrara (optimistički scenarij).

U ovakvim uslovima moguće je očekivati značajnije pozitivne promjene u proizvodnji povrća, koje bi se ogledale u zaustavljanju negativnog trenda zasijanih površina i povećanju prosječnih prinosa (do 20% na godišnjem nivou), kao rezultat značajnijeg tehnološkog napretka. Značajno je napomenuti da je općina Travnik poznata po proizvodnji sjemenkog krompira (PD Vlašić).

Preporuke - Strateško opredjeljenje

- o Rast proizvodnje povrća temeljiti na značajnom povećanju površina, te izgradnji savremenih sistema za natapanje, uvođenju savremenih tehnologija uzgoja u zaštićenim prostorima.
- o Izgraditi centar za prijem i pakiranje, skladišni rashladni prostor za čuvanje svježeg povrća
- o U predstojećem periodu treba podsticati plasteničku proizvodnju.
- o Proizvodnju pratiti prepoznatljivom ambalažom koja bi ukazivala na porijeklo roba, te uz visoke standarde kvalitete osiguravala dobru prodaju.

9.3.3. Proizvodnja krmnog bilja

Krmno bilje u prosjeku poženjenih površina na području Travnika ima trend blagog povećanja u odnosu na prethodno razdoblje. Ukupan ostvareni prinos krmne baze je manji i ne obezbjeđuje dovoljno krmiva za veću produkciju postojećeg stočnog fonda. Do promjene nije došlo u strukturi ovih usjeva.

U budućnosti bi svakako trebalo nastaviti tendenciju povećanja proizvodnje silažnog kukuruza u ukupnoj proizvodnji krmiva. Također bi se trebalo raditi na ostvarenju ciljeva širenja sjetve na nove površine te, kao najvažnije, povećanju prinosa na nivou potencijala koji svaka pojedina kultura može ostvariti na ovome području. Nažalost, sjetva krmnih kultura, prije svega jednogodišnjih leguminoza stočne grahorice i graška, stočnog sirka,

perko repice, stočnog kelja, nije zastupljena u široj proizvodnoj praksi. Kao kod svih drugih ratarskih kultura, niski prinosi karakteristični su i za ovaj dio proizvodnje. Buduća proizvodnja kabaste i zrnaste krme morat će dati mnogo snažniju podršku stočarstvu nego što je činila do sada. Ona će to postizati značajnim skokovima u širenju sjetve na nove površine i podizanjem sadašnjih, više nego skromnih prinosa, na mnogo veće proizvodne vrijednosti.

U strukturi sjetve, koja se postavlja kao cilj, još veća zastupljenost od sadašnje treba biti silažni kukuruz i grahorica, te stočni sirak, stočni grašak, stočni kelj, perko repica. Iskazana angažirana sjetvena površina i prinos krmnih kultura u sebi sadrži znatna prostorna variranja pa i znake vidnog pada, što se uklapa u jednako takvo stanje kakvo je vladalo u domaćem stočarstvu (krmno bilje i stočarstvo su kompatibilne cjeline). Pri sadašnjim pretežnim načinima hranjenja, pokošena masa daje se stoci u staji, ili se sprema uglavnom u obliku sijena i to na zemlji, pri čemu njen najkvalitetniji dio ostaje na polju izgubljen. Proizvodnja krme na oranicama treba se, u buduću, razvijati u skladu sa napredovanjem stočarstva i biti njen sastavni dio.

Unaprjeđenje postojeće proizvodnje kroz modernizaciju spremanja i iskorištavanja krme, neophodni su za poboljšanje sadašnjeg stanja; što traži tehnološko i organizacijsko osposobljavanje poljoprivrednika za pripremu zimske ishranu stoke silažom ili sjenažom, te korištenje sijanih travnjaka za ispašu ili kombinirano, kosidbu i ispašu.

Preporuke - Strateško opredjeljenje

Podrške sa nivoa Općine bilo bi racionalno usmjeravati u:

- o Livade i pašnjake koje je potrebno rekultivisati (najjevtinija i najproduktivnija mjera), protažiranje ishrane stoke ispašom, koja je jeftinija i zdravija kako za životinje tako i za ljude.
- o Kombinovano korištenje travnjaka kosidbom i ispašom, konzerviranje krme sa travnjaka putem silaže ili sjenaže u rotobalama (predvidjeti podršku po jedinici površine sjetvi silažnog kukuruza).
- o **Silažnom kukuruzu (gdje postoje uslovi), stočnoj grahorici, grašku, kelju, sirku, perko repici na svim područjima općine predvidjeti podršku za sjetvu navedenih krmnih vrsta. Ukoliko se u sistem ishrane ne uvedu navedene krmne kulture neće biti rentabilne proizvodnje mesa i mlijeka.**
- o **Educirati poljoprivredne proizvođače o značaju krmnog bilja, silaže i sjenaže, te postaviti ogledna polja krmnog bilja, obzirom da je znanja iz ove oblasti daleko manje u odnosu na druge proizvodnje.**

⇒ 9.3.4. Voćarska proizvodnja

Voćarska proizvodnja, bez obzira na ekspanziju jagodičastog voća (maline), zauzima relativno manji udjel unutar obradivih površina u odnosu na uslove uzgoja. Na području općine Travnik značajne su površine pod trajnim nasadima – voćnjacima. Postojeći stari voćnjaci na prostoru općine su ekstenzivnog uzgoja, sa vrlo niskim prinosima, stabla su zapuštena. Izuzetak čine nekoliko voćnjaka intenzivnog uzgoja, koji su u relativno dobrom stanju. Intenzivna ili savremena voćarska proizvodnja podrazumijeva daleko veći nivo agrotehničkih mjera, a sve u cilju dugoročnog kvalitativnog i kvantitativnog povećanja proizvodnje voća, što će povećati prihode na poljoprivrednim gazdinstvima. Na prostoru općine Travnik trenutno imamo oko 40 voćnjaka intenzivnog i poluintenzivnog uzgoja ukupne površine od 60 ha. (šljiva, jabuka, kruška i oraha). Ipak, za neke voćne vrste evidentan je trend povećanja zasađenih površina kao što je povećan broj površina zasađenih raznim sortama šljivom /dominantne sorte Čačanke- 90.000 stabala, nešto manje je povećanje površina pod jabukom i kruškom kao i pod jezgrastim voćem (orah). Proizvodnja se u voćarstvu značajno oporavila u odnosu na poslijeratno stanje.

Dominiraju voćna stabla još uvijek u većem broju u okućnicama, voćnjaci su mješovitog sastava, u svrhu podmirjenja vlastitih potreba porodice. Malo je plantažnog sistema uzgoja voća komercijalnog karaktera. Za veći broj poljoprivrednih proizvođača voćarska proizvodnja je usputna, sporedna djelatnost u okviru mješovitih porodičnih gospodarstava. Evidentne su razlike u količini prinosa voćaka, što možemo objasniti cikličnim plodonošenjem, neobavljanjem racionalnih agrotehničkih i pomotehničkih mjera, ali ovo nam jasno ukazuje na činjenicu da je proizvodnja na području općine kod nekih voćnih kultura pretežno ekstenzivna.

Za vjerodostojnije planiranje i analiziranje voćarske proizvodnje područja, potrebno je osnovati **baze podataka o voćarstvu** koje bi konstantno predstavljale kvalitetan izvor podataka za različite sektore privrede, strateške planove ili projektne osnove. Poznavanje relacija između ekoloških karakteristika pojedinih proizvodnih prostora i pojedinih vrsta, podloga i sorti voćaka osnova je za iskorištavanje komparativnih prednosti područja za uzgoj određene vrste, pa čak i sorte voćaka. Ocjena stepena prikladnosti ekoloških uslova za uzgoj voćaka je posebno važna, jer voćke na istom mjestu ostaju dugi niz godina što se očituje kroz različit kumulativni efekt staništa, te zbog velikih investicijskih ulaganja za osnivanje i održavanje voćnjaka. S voćarskog aspekta važno je ocijeniti sve elemente klime, tla i reljefa u vezi s biološkim osobinama vrsta, sorti i podloga voćaka u različitom uzrastu i za pojedinu fenofazu.

Strateški zadatak za voćarsku proizvodnju bio bi – utvrđivanje **rajonizacije voćarske proizvodnje** a njezin cilj jest na temelju opsežnih klimatskih i edafskih uslova preporučiti

područja proizvodnje za uzgoj tačno određenih voćnih vrsta i to s preporučenim sortimentom i podlogama za svaku vrstu. Prirodni uslovi odnosno klima, reljef (nadmorska visina, nagib i ekspozicija) te tlo (dubina, stjenovitost, kamenitost i fizikalno-hemijska svojstva), osnovni su faktori koji uslovljavaju izbor voćarskih kultura koje će se uzgajati na pojedinom području, a ujedno i bitno utječu na ekonomičnost voćarske proizvodnje. U navedenom kontekstu autori Strategije su markirali mjesne zajednice i naselja Općine Travnik za koje je pogodna ne samo voćarska, već i ostale proizvodnje.

Intenzivan uzgoj voćaka u prvom redu podrazumijeva korištenje kvalitetnih sorti i podloga a za sve voćne vrste svakodnevno pristižu nove sorte i podloge kvalitetnije i gospodarski značajnije od dosada korištenih. Voćarska proizvodnja, prije svega savremena i intenzivna, traži i kvalitetan stručni kadar, osposobljene voćare koji su spremni prihvatiti sve izazove, zadatke i odgovornosti koje ova proizvodnja postavlja.

Strateško opredjeljenje - Rješenje

- o Podsticati konvencionalnu, integralnu i organsku proizvodnju voća na principima održivosti,
- o Vlastitim podrškama stimulisati komercijalnu proizvodnju sa sistemom navodnjavanja.
- o Autohtone voćne vrste sačuvati za potencijal prerade i proizvodnje brendova (džemovi, marmelade, pekmez i dr.).
- o Proizvodnju maline i ostalog jagodičastog voća snažnije podsticati od strane Općine Travnik, strateški se opredijeliti za proizvodnju koštičavog i jagodičastog voća.

⇒ 9.3.5. Ljekovito bilje i gljive

Ljekovito bilje šumski plodovi i gljive smatraju se cjelinom koja nema čvrstih veza s drugim privrednim granama agrarnog sektora, iako može vezati za sebe niz ulaznih i izlaznih interakcija sa brojnim subjektima, posebno prehrambeno prerađivačkim kompleksom. Ovaj sektor zbog važnosti radnog angažmana u ruralnom području treba postati održiv, pa se borba za konkurentnost i tržišni principi nameću kao dominantna opredjeljenja njenog razvoja. Prijedlog mjera, racionalnog i održivog korištenja prirodnog potencijala za širu proizvodnu praksu u općini Travnik, predstavlja jedan od bitnih temelja, sa ekonomskog i socijalnog aspekta.

Pored poljoprivrednih kultura koje se uzgajaju na poljoprivrednim površinama značajan dio prihoda ruralnog stanovništva Općine Travnik predstavlja i prihod ostvaren od ubiranja šumskih plodova i ljekovitog bilja: borovnica, brusnica, kupina, jagoda, smrčak, vrganj, šampinjoni, lisičarka, divlji luk, cvijet zohve, cvijet gloja i dr.

U najsžetijem obliku rečeno, vizija razvoja ljekovitog bilja, gljiva i drugih šumskih sekundarnih sirovina može se definisati težnjom, da se, iz današnjeg nerazvijenog stanja ovog sektora definiše i obezbijedi ambijent koji će:

- o za ruralno područje biti primjeren,
- o sakupljanjem i kultivacijom ljekovitog bilja i gljiva održiv,
- o tehničko-tehnološki moderan,
- o ekološki prihvatljiv.

Sakupljanje ljekovitog bilja i gljiva između onoga što je ono do sada i što se od njega očekuje u budućnosti, jeste da :

- o postupcima sakupljanja i mjerama uzgoja daje proizvod koji će biti prihvaćen od potrošača u zemlji i inostranstvu,
- o osigura nivo profitabilnosti i održivosti,
- o radno angažuje veći broj stanovništva, pogotovo ruralnih područja,
- o transformiše postojeću sakupljačku praksu i vodi je u proces revitalizacije.

Strateško opredjeljenje - Preporuke

Finansijskim imputom podsticati plantažni uzgoj pojedinih ljekovitih biljnih vrsta u cilju destilacije (u toku ljeta destilirati ljekovite biljke, u kasnu jesen zimu i rano proljeće igličasto drveće bora, jele i smrče);

Proizvoditi različite finalne proizvode na bazi destilata ljekovitog bilja;

Definisati metodologiju identifikacije sekundarnih šumskih sirovina, u cilju kontrole i zaštite i uopće očuvanja biodiverziteta;

Definisati metodologiju kvantativnog dozvoljenog sakupljanja pojedinih sekundarnih sirovina kako ne bi iz privredno važnog statusa prelazile u rijetke i rizične (određivanje dozvoljenih kvota eksploatacije). ***Posvetiti pažnju načinu prikupljanja bilja i plodova radi očuvanja staništa i održivosti.***

⇒ 9.3.6. Organska proizvodnja hrane

Organska proizvodnja hrane zasniva se na ravnoteži u sistemu: zemljište - zrak - voda – biljni i životinjski svijet. Može se reći da je to takva poljoprivreda koja djeluje korisno na tlo, čovjeka, životinje i biljke, koja ne remeti prirodnu ravnotežu i skladan razvoj u prirodi, koja ne uzrokuje nestanak biljnih i životinjskih vrsta, koja daje proizvod uzgajan na prirodan način, onakav kakav se odvija u prirodi, spontano i uz intervencije čovjeka koje ne remete prirodne procese. Organska poljoprivreda promoviše i unapređuje biodiverzitet, biološke cikluse i biološku aktivnost zemljišta.

Sistemi organske poljoprivrede temelje se na plodoredu, zadržavanju biljnih ostataka, upotrebi organskog đubriva, leguminozama, mehaničkoj obradi zemljišta, mjerama biološke borbe protiv korova i uzročnika biljnih bolesti i insekata, s osnovnim ciljem održavanja plodnosti zemljišta i obezbjeđivanja hranjivih materija za uzgoj biljaka. Osnovni principi na kojima je potrebno zasnivati organsku proizvodnju su:

- o **Plodored (rotacija usjeva);**
- o **Uzgajanje vrsta, sorti (kultivara) prilagođenih datim zemljišnim i klimatskim uslovima (otpornim na stres, štetočine i bolesti);**
- o **Obrada zemljišta podešena očuvanju plodnosti tla;**
- o **Isključivanje hemizacije u proizvodnji, te insistiranje na prirodnoj otpornosti biljaka, mehaničkom suzbijanju korova;**
- o **Održavanje zaštitnih pojaseva između organske i konvencionalne proizvodnje.**

Brojni su razlozi koji nas upućuju na brže preusmjerenje konvencionalne na organsku poljoprivredu, a ovdje naglašavamo sljedeće:

Ekološki: održavanje prirodnog bogatstva i biološke ravnoteže; zaštita okoline; čuvanje (zaštita) tla; obezbjeđenje ambijenta za uzgoj životinja.

Privredni: obezbjeđenje tržišta za organski proizvod; manja ovisnost od industrije (proizvodnje repromaterijala); povećanje profita.

Zdravstveni: zdravstveno ispravna hrana kao uslov zdravlja.

Za preusmjerenje iz konvencionalne u organsku proizvodnju nužno je sagledati osnovne činjenice:

- o Kako je moguće svoju konvencionalnu proizvodnju usmjeriti na svom posjedu u organsku;
- o Koji su načini i metode za preusmjerenje u organsku proizvodnju;
- o Koliko se smanjenje ili povećanje prihoda očekuje od preusmjerenja u organsku proizvodnju;
- o Koji je obim i učešće rada potrebno u organskoj proizvodnji;

- o Koji organski proizvodi imaju sigurno tržište i kolike su cijene organskog proizvoda.

Ciljevi u organskoj proizvodnji

- o Da se proizvodi hrana visokog kvaliteta;
- o Da se prepozna širi sociološki i ekološki utjecaj na organsku proizvodnju;
- o Da se održi i poveća dugoročna plodnost zemljišta i biološka aktivnost koristeći se biološkim metodama;
- o Da se njeguje lokalna i regionalna proizvodnja i distribucija;
- o Da se harmonizira biljna i animalna proizvodnja;
- o Da se za ambalažu koristi biorazgradivi materijali i materijali koji se mogu reciklirati.

9.4. Stočarstvo - Animalna proizvodnja

Stočarstvo uopće, pa i u općini Travnik, ima višestruku važnost pa i vodeći značaj. Ubraja se u radno najintenzivnije proizvodnje, značajno podržavajući dohodak poljoprivrednih goazdinstava. Mlijeko i meso su „**motori**“ poljoprivredne proizvodnje U brdsko-planinskim prostranstvima ono je praktično jedini ekonomski isplativ način korištenja poljoprivrednog zemljišta i važan uslov za demografsku pokrivenost prostora. Proizvodnja mlijeka i mesa strateške su grane poljoprivrede, „motori“ razvoja agrara, a njihovi autohtoni proizvodi, prije svega travnički sir segment je kojemu treba posvetiti posebnu pažnju. Ovčarstvo sa svojim tradicionalnim proizvodima predstavlja dominantan udio autohtone proizvodnje. Stočarstvo ima zatvoren proces proizvodnje i u potpunosti je integrisano u njene zemljišne i klimatske resurse. Zavisi od njih, pa je i zadržalo tradicionalan način proizvodnje godinama ne doživljavajući skoro nikakve tehnološke promjene. Ovca je i dalje, u skladu sa svojom biologijom, ostala sakupljač hrane na širokom arealu, a domaća „Pramenka“ nadživjela je sve pokušaje da bude potisnuta sa ovog prostora i zamijenjena nekom drugom pasminom.

U nedostatku adekvatne stimulativne politike sa nivoa F BiH, pozitivan uticaj na razvoj animalne proizvodnje, proizašao je jedino iz tradicije, navika i tvrde odlučnosti poljoprivrednika, stočara da se njome bave, te relativno povoljne mogućnosti plasmana govedeg mlijeka i glavnih proizvoda kao što su sir i meso, uz postizanja njihovih ne visokih, često i neizvjesnih, ali za njih prihvatljivih cijena. Danas tome doprinosi i korištenje većih i

kvalitetnijih površina poljoprivrednog zemljišta, te visoka nezaposlenost i relativno jeftina radna snaga. U takvoj, za stočarstvo nedovoljnoj brizi i podršci, do proširenja stada dolazi se skoro isključivo ostavljanjem vlastitog podmlatka shodno materijalnim mogućnostima farmera, ali bez značajnih i skokovitih iznosa direktnih investicionih ulaganja.

Značaj stočarstva i razlozi stagnacije

Stočarstvo je najznačajnija grana poljoprivredne proizvodnje. Step en razvijenosti poljoprivrede mjeri se učešćem ove grane u ukupnom obimu poljoprivredne proizvodnje. U poređenju sa agrarno razvijenim općinama u BiH, sa razvijenim otkupom mlijeka, općina Travnik dominira po svim mjerilima razvijenosti stočarske proizvodnje (broj uslovnih grla stoke, ukupan obim proizvodnje stočarskih proizvoda...). Prva faza prerade primarnog proizvoda, u kojoj su inputi relativno niske vrijednosti, transformiraju u autpute više vrijednosti.

Efekte stočarske proizvodnje možemo mjeriti u slijedećem:

- o Proizvodnjom visokovrijednih proizvoda stočarstvo pokriva važan dio potreba u ishrani ljudi. Razvoj nekoliko grana prehrambene industrije zasniva se na sirovinama koje potiču iz stočarske proizvodnje.
- o Stočarstvo ima ulogu "stabilizatora" poljoprivrede, kroz smanjenje oscilacija u poljoprivrednoj proizvodnji.
- o Dodatnim angažovanjem ljudskog rada, stočarstvo predstavlja izvor dohotka stanovništva, posebno ekstremno ruralnih područja.
- o Stočarstvo omogućuje ubrzani obrt sredstava u poljoprivredi i njihov ravnomjerniji priliv (posebno određene linije stočarske proizvodnje).
- o Proizvodnjom stajnjaka obezbjeđuje se organsko đubrivo za biljnu proizvodnju.

⇒ 9.4.1. Govedarstvo

Za očekivati je da ova grana stočarstva, u kontekstu organizovanog otkupa mlijeka, pogotovo u bližoj budućnosti doživi svoju ekspanziju. Ukupan broj goveda u blagom je smanjenju iz godine u godinu, ali značajno manji u odnosu na 1991. god. Govedarstvo predstavlja najvažniju granu stočarske proizvodnje i jednu od najvažnijih grana poljoprivredne proizvodnje uopšte. Na području općine Travnik prevladavaju križanci sivog i smeđeg alpskog goveda, sa kojim se preta pala naša autohtona pasmina „Buša“. Sa velikim žaljenjem moramo konstatovati da se izvanredni genetski potencijal „Buše“ sveo na nivo izumiranja.

Današnji svjetski trendovi u govedarstvu definišu uzgojni program koji ima za cilj: unaprjeđivati (poboljšavati) ekonomsku efikasnost proizvodnje mlijeka i mesa u datim

Strategija razvoja poljoprivrede općine Travnik

Strana 72 od 99

ekonomskim i prirodnim uslovima, što podrazumijeva objektivno vrednovanje svih funkcionalnih svojstava, a ne samo proizvodnih. Govedarstvo kao grana poljoprivredne proizvodnje u posljednje dvije godine doseglo je svoj značajniji razvoj prvenstveno zahvaljujući osiguranom otkupu mlijeka sa čitavog prostora općine, zatim kontinuiranim poticajima za proizvodnju mlijeka, uzgoj goveda, steonih junica kao i tovnu junad.

Ukupnost uzgojne vrijednosti sadrži uglavnom tri segmenta: kravlje mlijeko, goveđe meso i fitness osobine. Treći segment ovog kompleksa – fitness je novijeg datuma u uzgojnim ciljevima. On sadrži nekoliko svojstava posredno povezanih s proizvodnim svojstvima – mlijekom i mesom: proizvodni život, plodnost, tok telenja, mrtvorodenja, somatske ćelije i drugo.

Vrijednost otkupljenih količina **kravljeg mlijeka** na godišnjem nivou u SBK je 4.429.621,80 sa ukupno 14. 765.406 lit/2014 god. značajno je veća od vrijednosti mesa goveda. Na području općine Travnik godišnje se otkupi (2014 g.) 5,6 miliona mlijeka. Ta činjenica proizilazi iz nesklada što se mogućnost govedarstva za proizvodnju mesa koristi za polovinu mogućeg potencijala, zbog masovnog klanja teladi, umjesto njihovog tova. (tezu da je problem usitnjenosti zemljišnih posjeda fokus problema za proizvodnju mesa i mlijeka uzimati sa rezervom). Proizvodnost mlijeka po kravi neprihvatljivo je niska. Tržišnost mlijeka mjerena njegovim otkupom uvijek je bila obezbijeđena zahvaljujući dominantnom prerađivaču "Poljorad" d.o.o Travnik.

U bližoj budućnosti proizvodnja mlijeka razvijati će se bez velikih promjena u sadašnjem broju muznih grla. To znači, da se treba povećati proizvodnost po grlu. To se može postići unaprjeđenjem pasminskog sastava, boljom ishranom i zdravstvenom zaštitom, marketinškim ponašanjem robnih proizvođača mlijeka i sistematskim mjerama na svim nivoima vlasti. Komercijalne farme trebaju biti u isključivom fokusu budućeg razvoja mljekarstva, čime bi se trebala značajnijim finansijskim inputom podsticati robna proizvodnja. Put do te proizvodnje voditi će kroz osnivanje novih ili transformaciju sadašnjih malih, u farme većeg kapaciteta. Neophodno je uvažavati manje proizvođače objedinjene u sistem zadrugarstva ili udruženja.

Sve dok brigu i interes o otkupu mlijeka vode različite konpanije (bez obzira na dobrobit konkurencije), pogotovo one koje su finansijski slabašne, ili su na izdisaju, nema brzih skokova u proizvodnji mlijeka i razvoju ukupnog govedarstva.

Preporuke

Rješenje progressa u govedarstvu usmjeravati prema:

- o Povećanju stočnog fonda, izmjeni pasminskog sastava, povećanju mliječnosti po grlu i organizaciji otkupa mlijeka.
- o Proizvodni prioriteti, su: mlijeko, odgoj ženske teladi, tov junadi, matično stado goveda,
- o Kako su u općini Travnik posjedi usitnjeni, predlažemo modele farmi sa 5 (pet), do 10 (deset) krava, koje treba uskladiti sa veličinom posjeda za proizvodnju kabaste hrane, uzimajući u obzir da je za ishranu jedne krave potrebno 0,7 ha poljoprivrednog zemljišta u nižim predjelima i 1 ha na većim nadmorskim visinama.
- o Osnovne karakteristike tih farmi bile bi sa: modernom opremom i odgovarajućom mehanizacijom i automatizacijom, tamo gdje je to moguće i isplativo; slobodan način držanja krava; funkcionalno izmužište („riblja kost“ ili „tandem“); tekuće (rešetkasti pod) ili kruto izđubavanje (automatski potiskivač đubra – „skriper“ ili duboka stelja).
- o Pasminsku rejonizaciju usmjeriti prema „Simentalcu“ do 700 m.n.v. Iznad navedene visine orjentisati se na „montafonca“.
- o Proizvodnja mesa – tov može biti opravdana po sistemu tova na paši uz dodatak koncentrovane stočne hrane za period vegetacije izlazne težine 250 kg (bez prezimljavanja. Ukoliko se proizvođač odluči za agrobiznis stajskog uzgoja orjentisati se na „Simentalca“ ili na neke tipične mesne pasmine kao što je „Šarole“, „Limuzen“ i dr.
- o Licenciranje bikova jedna je od bitnih mjera (zaustaviti „divlji“ pripust koju treba obaviti na udaljenim mjestima od veterinarskih servisa u skladu sa zastupljenošću pasmina na terenu.

Pored uzgoja mliječnih goveda, zahvaljujući dijelom poticajima, poljoprivredni proizvođači se sve više orjentišu na tov junadi – **proizvodnju mesa**. Ipak, o većem progressu u proizvodnji mesa izlišno je i razmišljati. Njegova proizvodnja po kravi, u prosjeku kreće se oko 130 kg žive vage, uključujući meso izlučenih krava i priplod (telad). Razlozi za takvu nisku proizvodnost i odsustvo motiva za njeno unapređenje su višestruki, prije svega: nepostojanje programa razvoja integralnog govedarstva koje bi trebalo osmisliti, nekonzistentnom agrarnom politikom na nivou F BiH koja favorizira uvoz mesa na uštrb domaće proizvodnje.

Rješenje za progres u proizvodnji mesa između većeg broja faktora je: sistemsko stimulisanje prerađivača na korištenje domaće sirovine (štititi i promovisati domaću proizvodnju).

Drugi segment koji bi mogao značajnije unaprijediti proizvodnju mesa je čvrsta veza proizvođača za klaoničnu i prerađivačku industriju. Pravilnik o obaveznom označavanju i upisu u Registar krupne i sitne stoke i vođenje evidencija od strane Veterinarske službe uz kontrolu Federalnog ministarstva poljoprivrede vodoprivrede i šumarstva, u znatnoj mjeri uvodi u sistem kontrolu zdravstvenog stanja životinja koje se stavljaju u promet.

⇒ 9.4.2. Ovčarstvo

Na području općine Travnik prevladava autohtona pasmina ovaca "Pramenka" sa svojih par sojeva (Vlašički-Dubski soj, Privorski soj). Prema podacima za 2014. godinu na ukupnim zemljišnim površinama, prije svega livadama i pašnjacima uključujući i šumska zemljišta pase 35.000 ovaca.

Ove se pasmine međusobno križaju, tako da se dobijaju veoma produktivni otporni križanci, sa višim prinosom žive mjere i mesa u odnosu na lokalne sojeve autohtone Pramenke. U postojećoj populaciji ovčarstvo u općini se podijelilo u dva proizvodna pravca, ovisno šta je dominantna proizvodnja, pri čemu je jedan pravac držanje ovaca radi muže i proizvodnje mlijeka i njegove prerade u sireve, a drugi je proizvodnja jagnječeg mesa. Uzgoj ovaca u općini Travnik je apsolutno ekstenzivan. Ishrana ovaca se u periodu ljeta ostvaruje ispašom na planinskim pašnjacima, dok se u zimskom periodu ovce drže u zatvorenim objektima, a ishrana je bazirana na kabastim hranjivima, prije svega jako nekvalitetnom sijenu dobivenom kasnom košnjom. U direktnim razgovorima sa uzgajivačima ovaca saznajemo da sve više proizvođači napuštaju velika stada zbog nemogućnosti ishrane, te se stvaraju manje farme u kojima je kretanje ovaca djelimično ili potpuno kontrolisano. Ipak, uzimajući u obzir velika i manja stada ovaca ova proizvodnja je dostigla prijeratni nivo. Uzgoj ovaca je još uvijek nomadski, tako da su česti problemi pašarenja, korištenja tuđeg zemljišta, pregona stada preko usjeva i dr. Vlasnici ovaca ispašu obavljaju po čitavom prostoru općine čineći često štetu vlasnicima zemljišta, ne sklapaju ugovore o korištenju pašnjaka što su dužni članom 68. Zakona o poljoprivrednom zemljištu (Sl. novine F BiH; broj .52/09).

Nema statističkih podataka o proizvodnji i prodaji vune na prostoru općine Travnik, ali se, prema saznanjima iz razgovora sa uzgajivačima ovaca, procjenjuje da skoro sve količine vune ostaju neiskorištene. Većina proizvođača sitne stoke su markirali i upisali u Registar svoje ovce i stavili svoja grla pod nadzor Veterinarske stanice, što je veoma pozitivno s obzirom na pojavu zaraznih bolesti i sprečavanje širenja istih.

Preporuke

- o Ovčarstvo je veoma pogodno za farmere koji nemaju kapacitete za intenzivnu masovnu govedarsku proizvodnju i ne zahtijevaju izuzetno visoke investicije za preradu mlijeka i mesa na farmama, te tako predstavljaju mogućnost popravljivanja ekonomskog položaja farmera i nude mogućnosti diverzifikacije proizvodnje uvođenjem tradicionalnih proizvoda sa dodatnom vrijednošću (travničkog sira).
- o Praktikovati proizvodnju ovčijeg mesa i mlijeka gdje je to moguće.
- o Poduzetničko gospodarenje ovcima primjerenije je sistemu ovčarenja u kojemu se proizvodi sir u odnosu na proizvodnju samo jagnjad.

⇒ 9.4.3. Kozarstvo

Područja općine Travnik, sa vegetacijom u tipu grmlja, makije i šikare, kao i veće pašnjačke površine, predstavljaju izvrstan jeftin hranidbeni poligon predisponiran za uzgoj i razvoj kozarstva. Po svojoj trenutnoj vrijednosti i obimu kozarstvo značajno zaostaje iza ovčarstva, mada se broj koza iz godine u godinu smanjuje i u 2014. godini dostigao je broj od 300 koza.

Uzgoj koza na općini Travnik karakteriše ekstezivni način držanja u improviziranim stajama i loša hranidba, koja rezultira vrlo malim proizvodnim kapacitetom. Po mnogim zoohigijenskim i hranidbenim normativima, koza je slična ovci. Ova sličnost je uslovala i pojavu kombinovanih stada ovaca i koza. Ne postoji jasna slika pasminskog sastava koza, mada se primjećuje rasprostranjenost uglavnom alpske pasmine, nešto manje sanske i veliki broj križanaca sa domaćom kozom, nastalih neplanskim križanjima, što je doprinijelo velikoj varijabilnosti, kako u fenotipu, tako i u genotipu novonastalih križanaca.

Koze i ovce, preventivno sprječavaju nastajanje i širenje požara, na način da ovce pasu nisko raslinje a koze nešto višije. Kulinarske navike velikog broja potrošača u BiH, usmjerene su na konzumaciju mesa sa manjim sadržajem masti i kao takve predstavljaju od davnina delikatesu koja se servira u posebnim prilikama. Zbog veće mliječnosti koza, sve više uzgajivača ovaca želi se usmjeriti na uzgoj koza i na pravljenje sira od mješavine kozjeg i ovčjeg mlijeka. Manji broj uzgajivača koza karakterišu niskom tehničko-tehnološkom opremljenošću za provođenje uspješnog uzgojnog ciklusa, a dodatni problem predstavljaju neorganizovani proizvođači bez jasno definisanih uzgojnih i selekcijskih programa, bez čega neće biti moguće ostvariti značajan napredak u ovoj grani stočarstva.

Ciljevi - preporuke:

- o Uzgoj koza orjentisati na robnu proizvodnju (farme sa minimalnim brojem od 50 komada).
- o Preferirati slobodni uzgoj koza (uzgoj na otvorenom – paša).
- o Orjentisati se na Sansku kozu 800-1000 m.n.v. Područja iznad navedene nadmorske visine zastupati sa Alpskom kozom.
- o Podrška s nivoa Općine uzgoju robnih proizvođača koza.
- o Naturalnu proizvodnju manjeg broja koza u sistemu sa ovcama podsticati u mjeri ruralnog razvoja na nivou potpore ovcama.
- o Raditi na organizovanom otkupu kozijeg mlijeka.

⇒ 9.4.4. Svinjogojstvo

Uzgoj svinja, u zadnjih nekoliko godina dobija na značaju, zahvaljujući potrebi stanovništva za ostvarivanju dodatnih prihoda, kao i poticajnim mjerama za ovu proizvodnju. Trenutno, na prostoru općine Travnik, 30 uzgajivača svinja se bavi intenzivnim uzgojem rasplodnih krmača i tovnih svinja, dok mnoga domaćinstva prvenstveno uzgajaju svinje za potrebe svog domaćinstva.

Da bi ušlo u sferu ekonomske isplativosti svinjogojstvo ovisi o mogućnosti vlastite proizvodnje koncentrovane hrane. Kao posljedica nemogućnosti proizvodnje jeftinije hrane, koja se koristi u tovu, svinjogojstvo je u općini skoncentrisano na domaćinstva koja za vlastite potrebe uzgajaju od 1 do 5 svinja. Ukupno stvarno brojno stanje svinja je 1.600 komada. U svinjogojstvu su izražene karakteristične ciklične oscilacije, bez izrazitog trenda rasta ili pada. Pasminski sastav je relativno skroman, a najčešće se radi o križancima pasmina Landras i Veliki Jorkšir, dok su znatno manje zastupljena priplodna grla pasmina Duroka i Pietren. Nedostatak uzgojnih i selekcijskih programa predstavlja problem u planiranju proizvodnje i načinu provedbe uzgojno selekcijskog rada, u cilju proizvodnje kvalitetnog rasplodnog i tovnog materijala. Nema planskog provođenja križanja i hibridizacije, kao uobičajenih postupaka za dobivanje boljih uzgojnih i proizvodnih rezultata u svinjogojstvu, pa se kao posljedica postižu veoma skromni rezultati u pogledu broja odgojene prasadi po krmači i nivou prirasta. Sadašnja situacija u svinjogojskoj proizvodnji, na nivou općine Travnik, je nezadovoljavajuća i ne osigurava ni izbliza dovoljnu proizvodnju svinjskog mesa za nivo općinske potražnje. Proizvodnost sa svega oko 260 kg žive mjere po rasplodnoj krmači, ukazuje da se većinom radi o ekstenzivnoj proizvodnji.

⇒ 9.4.5. Peradarstvo

Uzgoj koka nosilja i proizvodnja konzumnih jaja u općini Travnik ima dugogodišnju tradiciju, ali u poslijeratnom periodu nije dostigla značajniji nivo. Trenutno, u općini imamo 6 farmi koje uzgajaju iznad 300 komada koka nosilja. Po našem mišljenju, ova proizvodnja ima razvojnu perspektivu ali je ograničena nelojalnom konkurencijom i poremećenim odnosom repromaterijala i cijene proizvoda. Peradarstvo nije bitno utjecalo na poslijeratnu ukupnu revitalizaciju ove grane stočarstva. Uzgoj peradi temelji se na činjenici da prevladava uzgoj za vlastite potrebe, pogotovo u ruralnom predjelu općine. Komercijalno isplativo peradarstvo zahtijeva mogućnost vlastite proizvodnje biološkog materijala, kao i osiguranje što jeftinije hrane tokom cijele godine. S obzirom da prirodni uslovi nedozvoljavaju ispunjenje ova dva uslova, razvoj peradarstva ovisit će o poslovnom umijeću poduzetnika koji će morati prihvatiti sve rizike poslovnja da bi bili konkurentni na tržištu. Bez obzira na industrijski karakter ove proizvodnje, koja je u principu predviđena u blizini i sklopu klaoničke industrije, pojedinci se opredjeljuju za podizanje manjih farmi za lokalno tržište. U principu, **pesimistički scenarij** ekspertnog tima stoji na tezama da proizvodnja brojlera u industriskim razmjerama mora imati zatvoreni ciklus od jajeta do proizvoda ili čvrsto ugovorenu proizvodnju sa specijaliziranim preduzećima. U suprotnom samostalna farma brojlera i koka nosilja zauzima samo zemljište pod farmom (ne aktivira umrtvljeni resurs gdje je cca 50% oranica neobrađeno), sa tuđom opremom, hranom koja se proizvodi van BiH, upošljava manji broj ljudi (dakle, jaje koje jedemo je 95% tuđi proizvod). **Optimistički scenarij** polazi od prednosti da je to najjeftinije meso za stanovništvo sa nižim standardom.

⇒ 9.4.6. Pčelarstvo

I pored izvrsnih prirodnih uslova: povoljni klimatsko-vegetativni uslovi, veliki broj raznovrsnih biljnih vrsta, značajna površina pod šumskim pokrivačem, prostrana područja livada i pašnjaka, pčelarstvo u općini Travnik nije ni približno na nivou na kojoj bi moglo biti. Općina Travnik ima povoljne uslove za pčelarstvo, za proizvodnju meda i drugih pčelinjih proizvoda. Trenutno, na prostoru općine, postoji oko 50 proizvođača meda i drugih pčelinjih proizvoda koji su tržišno orijentisani i posjeduju preko 20 košnica pčelinjih društava.

Procjenjuje se da se samo 10% proizvedenog meda plasira kroz oficijelne kanale i da većina proizvođača med prodaje direktno kupcima. Za male proizvođače je ovo mnogo efikasniji način prodaje, jer postižu više cijene, a zbog malih proizvedenih količina meda, nemaju

problema sa njegovom prodajom. Na drugoj strani, nažalost i pored robnih proizvođača i inicijativa o čvrstom zajedničkom nastupu u proizvodnji i tržištu većih i manjih proizvođača meda, nema rezultata. Niska produktivnost po košnici, kao i variranje prinosa, ukazuju na nizak nivo znanja i vještina proizvođača, ali i probleme u vezi sa održavanjem zdravlja i kondicije pčela.

U F BiH ne postoji Zakon o pčelarstvu. Jedini propis koji sadrži uredbe o pčelarstvu je Zakon o stočarstvu. Usvajanjem zakona o pčelarstvu i Pravilnika definisati će se uslovi za bavljenje pčelarstvom, razmnožavanje pčela, lokacije pčelinjaka, paša pčela i njihovu selidbu, uspostavljanje katastra pčelinje paše, prodaju pčela, matica i pčelinjih proizvoda i uspostavljanje registra košnica i pčelara.

Usmjerenja i preporuke

- o Proizvodnja meda bi se mogla više puta uvećati, ako se proizvođači usmjere na proizvodnju i izvoz visokokvalitetnog monoflornog meda i prema malim segmentima atraktivnih tržišta (organska proizvodnja, fair-trade i sl.)
- o Potrebno je proširiti asortiman proizvoda i inovirati nastup na tržištu i komunikaciju sa kupcima.
- o Jačanje vlastitog „brenda“, a ne regionalno brendiranje, jer kupcima na ino-tržištu nazivi lokaliteta u BiH ništa ne znače. Za promociju ove proizvodnje na ino-tržištu bilo bi od izuzetne važnosti da BiH što skorije postane članica internacionalnog udruženja Apimondija.
- o Povećanjem broja košnica uvećava se obim proizvodnje i prilike za ostvarivanje stabilnih prihoda domaćinstvima koja se, ili nalaze u područjima konfiguracioni nepovoljnim za poljoprivredu, ili ima ograničene zemljišne i druge kapacitete za bavljenje poljoprivredom.
- o **Uspostaviti, ali i poštovati sporazume i saradnju pčelara i voćara o zaštiti pčela kod intenzivne zaštite biljne proizvodnje pesticidima.**

⇒ 9.4.7. Ribogojstvo

Općina Travnik ima značajan potencijal kvalitetnih voda za proizvodnju ribe, prije svega, vodotoci koji sa stanovišta kvantiteta i kvaliteta ispunjavaju vrlo zahtjevne uslove proizvodnje salmonidnih riba. Razvoj slatkovodnog riječnog ribarstva s tehnološke tačke gledišta može se podijeliti na dva osnovna pravca:

- o uzgoj radi naseljavanja u devastirane visinske vodene tokove, radi povećanja njihove populacije u navedenim vodnim biotopima i
- o uzgoj isključivo radi obezbjeđenja tržišta visokokvalitetnim ribljim mesom.

Ciljevi - preporuke

- o Proizvodnju ribe, stimulirati finansijskim inputom (vlastitom podrškom) i administrativnim mjerama (u obavezama prema vodnim, veterinarskim, komunalnim taksama), a ne prepustiti samim ribarima.
- o Proizvodnju ribe orjentirati na: ***kalifornijska pastrmka (bijelo i crveno meso), potočna pastrmka (gdje imaju uslovi).***

⇒ 9.4.8. Konjogojstvo

Konjogojstvo je grana stočarstva koja je u BiH već dugo vremena svedena na nivo hobija. Ukupan broj konja u općini od 450 komada, ukazuje da gotovo nema nikakav privredni značaj, pogotovo što su se zadržali samo u izrazito ruralnim predjelima a u uzgoju dominira ugrožena pasmina Bosanskog brdskog konja.

10. STRATEŠKA OPREDJELJENJA ZA RAZVOJ AGRARA PO MJESNIM ZAJEDNICAMA I NASELJIMA

Strateška opredjeljenja po Mjesnim zajednicama i naseljima rađena su na osnovu uvida ekspertnog tima, uvida u kartu upotrebne vrijednosti zemljišta, odnosno rasprostranjenosti pojedinih tipova zemljišta po naseljima i njihovim karakteristikama, konsultacijama sa stručnom poljoprivrednom službom općine Travnik, poljoprivrednim proizvođačima.

GRUPA I	MJESNE ZAJEDNICE Bojna; Ilovača; Stari Grad
Zemljišni resursi	Bez obzira što su ovo prigradska naselja zemljište ima dobre fizičke i hemijske karakteristike za biljnu proizvodnju Nadmorska visina je između 500-650 m
Stočarstvo	U naselju Bojna po tradiciji i kod malog broja domaćinstava uzgajaju se muzna grla (1-2 krave) kao prirodni i dopunski vid proizvodnje. Strateško opredjeljenje: Nema mogućnosti za robnom proizvodnjom mesa i mlijeka, orijentaciju usmjeriti na organsku biljnu proizvodnju U M.Z. Ilovača postoje objektivne mogućnosti za robnom proizvodnjom muznih grla – krava, ovaca i koza. Strateško opredjeljenje: Proizvodnja sira strateška orijentacija.
Ratarstvo	Ratarska proizvodnja je zastupljena na manjim proizvodnim površinama. Od krmnog bilja su ugovnom prisutne prirodne livade i u manjoj mjeri sijane travno-djetelinske smjese. Strateško opredjeljenje: U Ilovači proizvodnju orijentisati na jednogodišnje i višegodišnje krmne kulture, prije svega na: stočnu grahoricu i grašak, perko repicu, silažni kukuruz, stočni sirak.
Voćarstvo	U naselju Bojna i Ilovača većina domaćinstva se bavi ekstenzivnim uzgojem šljive, kruške ili jabuke na veoma malim površinama, uglavnom imaju u uzgoju manji broj stabala za vlastite potrebe. Nema organiziranog otkupa. Relativno su povoljni uslovi za voćarsku proizvodnju jabuke, šljive i kruške, a vrlo povoljni za intenzivniju proizvodnju jagodičastog voća maline. Postoje inicijative za preradu voća u kućnoj radinosti.

	Strateško opredjeljenje: Intenzivirati uzgoj jagodičastog voća – maline, aronije i borovnice.
Povrtlarstvo	M.Z. Ilovača ima ozbiljne i preduslove i proizvođače povrća. Lokalno stanovništvo ima tradiciju i potencijal za proizvodnju povrtlarskih kultura. Područje je veoma pogodno za uzgoj sjemenskog, merkantilnog krompira i ostalih povrtlarskih kultura koje su karakteristične za postojeće zemljišno-klimatske uslove, a to su: crveni i bijeli luk, grašak, buranija, grah, mrkva, peršun, salata itd. Prisutna je i tržišna proizvodnja i sve veći broj domaćinstava se bavi tržišnom proizvodnjom povrtlarskih kultura (paradajz, paprika, krastavac, grah, luk, krompir). U posljednjih nekoliko godina sve je veći interes poljop. proizvođača za plasteničku proizvodnju povrća. Strateško opredjeljenje: Orjentisati se na organsku proizvodnju povrća na otvorenom i proizvodnju povrća u zatvorenom prostoru.
Ljekovito bilje	U naseljima Bojna i Ilovača sve je veći broj domaćinstava koji se bave sakupljanjem ljekovitog bilja i gljiva. Sve sakupljene količine predaju otkupljivačima iz bližeg okruženja. Navedena područja su pogodna i za plantažni uzgoj ljekobilja. Prirodni potencijali za uzgoj ljekobilja i gljiva je veliki Strateško opredjeljenje: Uspostaviti kontrolu nad održivim sakupljanjem ljekovitog bilja i gljiva u cilju očuvanja biodiverziteta.
☉ Prednosti područja	○ Dobar kvalitet zemljišta za biljnu proizvodnju. ○ Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća (maline i jagode).
☉ Ograničenja	○ Većinom zapuštena imanja. ○ Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta. ○ Veliki uticaj stihije u proizvodnji. ○ Nedostatak mehanizacije.
☉ Rješenje i Prioriteti	○ U M.Z. Ilovača razvoj mini farmi krava i mini ovčarskih farmi. ○ U redovnu proizvodnju uvoditi zasade jagodičastog voća, posebno maline, kupine, borovnice, jagode. ○ Nabavka novije mehanizacije. ○ Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje ○ Organizovanje poljoprivrednih proizvođača kroz udruženje na nivou općine.

GRUPA II	MJESNE ZAJEDNICE: Dolac; Gornji Dolac; Grahovčići; Kalibunar; Nova Bila; Pokrajčići; Slimena
Zemljišni resursi	Značajne zemljišne površine pogodne za intenzivnu biljnu proizvodnju
Stočarstvo	Navedene M.Z gravitiraju prigradskim zonama. Područje je veoma pogodno za uzgoj goveda zbog mogućnosti proizvodnje stočne hrane. Nova Bila i Slimena imaju značajne zemljišne površine pogodne za uzgoj biljnih kultura. M.Z. Grahovčići ima uvjete i za uzgoj ovaca i koza.
Ratarstvo	Zastupljeni su uglavnom usjevi: strna žita (pšenica, ječam i zob) i kukuruz, a od krmnog bilja su uglavnom prisutne prirodne livade i u manjoj mjeri sijane travno-djetelinske smjese.
Voćarstvo	Manji broj domaćinstva posjeduje ekstenzivne zasade šljive, kruške ili jabuke. Uglavnom imaju u uzgoju manji broj stabala za vlastite potrebe. U naseljima: Dolac; Gornji Dolac; Kalibunar; Slimena i Pokrajčići odlični su uvjeti za uzgoj jagodičastog voća, prije svega maline. U naseljima: Nova Bila i Grahovčići agroekološki uvjeti za uzgoj jagodičastog voća nisu povoljni. Strateško opredjeljenje: Izgradnja rashladnog kapaciteta za prijem jagodičastog voća i veća zastupljenost uzgoja maline, aronije i borovnice.
Povrtlarstvo	Lokalno stanovništvo ima mogućnosti i potencijal za proizvodnju povrtlarskih kultura u naseljima: Dolac; Gornji Dolac; Pokrajčići i Slimena. U posljednjih nekoliko godina sve je veći interes poljop. proizvođača za plasteničku proizvodnju povrća. Značajno je napomenuti da PD Vlašić svake godine proizvodi značajne količine sjemenskog krompira. U naseljima: Grahovčići; Kalibunar i Nova Bila nema značajnih površina pod uzgojem povrća na otvorenom, niti značajnije plasteničke proizvodnje. Strateško opredjeljenje: Veće učešće proizvodnje povrća u zatvorenom prostoru (plastenicima).
	Veći broj domaćinstava se bavi sakupljanjem ljekovitog bilja i gljiva, posebno u M.Z. Dolac; Gornji Dolac; Nova Bila; Slimena i Pokrajčići. U

Ljekovito bilje	navedenim mjestima resurs ljekovitog bilja je značajan. U M.Z. Grahovčići i Kalibunar samoniklo ljekovito bilje nije u toj mjeri rasprostranjeno da bi predstavljalo gospodarsko strateško opredjeljenje. Strateško opredjeljenje: U navedenim naseljima formirati sekundarne otkupne stanice za prihvrat ljekovitog bilja koje bi se distribuiralo u primarni centar za otkup ljekovitog bilja. Plantažirati tržišno interesantne ljekovite biljne vrste.
☉ Prednosti područja	○ Ekološki čisto područje. ○ Tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom. ○ Pogodno područje za ratarsku, povrtnu i voćarsku proizvodnju. ○ Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira. ○ Dobri uslovi za proizvodnju jagodičastog voća (maline, borovnice, aronije i jagode).
☉ Ograničenja	○ Većinom zapuštena imanja. ○ Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta. ○ Veliki uticaj stihije u proizvodnji. ○ Na pojedinim proizvodnim površinama zbog većeg nagiba terena nije moguće koristiti mehanizaciju. ○ Nedostatak mehanizacije.
☉ Rješenje i Prioriteti	Većim finansijskim inputom stvarati uslove za intenzivniju poljoprivrednu proizvodnju. U redovnu proizvodnju uvoditi zasade jagodičastog voća, posebno maline, kupine, borovnice, jagode. Izgradnja rashladnih kapaciteta. Nabavka mehanizacije. Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje.

GRUPA III	MJESNE ZAJEDNICE: Guča Gora; Han Bila; Mehurići; Nova Bila; Rudnik; Turbe; Kraljevice; Paklarevo; Potkraj
Zemljišni resursi	Zemljišni resursi pogodni i za biljnu i za animalnu proizvodnju.
Stočarstvo	Stočarska proizvodnja (goveda i ovaca) zastupljena je u značajnoj mjeri u naseljima: Kraljevice; Paklarevo; Mehurići. Manji broj muznih grla (1-3 krave) i manja stada ovaca također se uzgajaju u naseljima: Nova Bila; Guča Gora; Han Bila; Rudnik. U naselju Kraljevice izgrađena je farma brojlera. Strateška opredjeljenja: Markirati proizvođače krava i ovaca koji bi se željeli opredijeliti u robnu proizvodnju mlijeka i mesa i potporama sufinansirati iste.
Ratarstvo	Ratarska proizvodnja vrlo je malo zastupljeno. Od krmnog bilja su ugavnom prisutne prirodne livade. Strateška opredjeljenja: Stočnu hranu za proizvodnju goveda usmjeravati u jednogodišnje i višegodišnje krmne kulture (za rentabilnu proizvodnju mesa i mlijeka proizvesti minimalno 70% vlastite krme).
Voćarstvo	Većina domaćinstva se bavi ekstenzivnim uzgojem šljive, kruške ili jabuke. Uglavnom imaju u uzgoju manji broj stabala za vlastite potrebe. Posljednjih godina intenzitet voćarske proizvodnje usmjeren je na uzgoj maline skoro u svim navedenim naseljima. Manji interes i lošiji agroekološki uslovi za uzgoj maline su u naseljima: Nova Bila i Paklarevo. Strateška opredjeljenja: Povećati proizvodnju jagodičastog voća i investirati u rashladne kapacitete.
Povrtlarstvo	Lokalno stanovništvo ima tradiciju i potencijal za proizvodnju povrtlarskih kultura. Područje je veoma pogodno za uzgoj sjemenskog, merkantilnog krompira i ostalih povrtlarskih kultura, prije svega: crveni i bijeli luk, grašak, buranija, grah, mrkva, peršun, salata itd. U posljednjih nekoliko godina sve je veći interes poljop. proizvođača za plasteničku proizvodnju povrća. Strateška opredjeljenja: Veće učešće proizvodnje povrća u zatvorenom prostoru (plastenicima).

Ljekovito bilje	Prirodni potencijali samoniklog bilja i pogodnost za uzgoj ljekobilja je veliki, posebno u M.Z. Mehurići Veliki broj domaćinstava se bavi sakupljanjem ljekovitog bilja i gljiva. Ova djelatnost donosi znatan prihod i veoma je rentabilna. Strateška opredjeljenja: U mjestu Mehurić formirati preradu ljekovitog bilja (destilaciju).
☉ Prednosti područja	○ Ekološki čisto područje. ○ Tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom. ○ Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj ovčarstva i govedarstva. ○ Pogodno područje za pčelarstvo. ○ MZ su bogate vodom . ○ U većini naselja dobri uvjeti za proizvodnju jagodičastog voća (maline, borovnice, aronije).
☉ Ograničenja	○ Većinom zapuštena imanja. ○ Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta. ○ Veliki uticaj stihije u proizvodnji. ○ Na većim dijelovima korištenih poljoprivrednih površina zbog većeg nagiba terena nije moguće koristiti mehanizaciju. ○ Nedostatak mehanizacije.
☉ Rješenje i Prioriteti	Razvoj mini farmi krava i mini ovčarskih farmi. U redovnu proizvodnju uvoditi zasade jagodičastog voća, posebno maline, kupine, borovnice, jagode. Nabavka mehanizacije. Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje. Organizovanje poljoprivrednih proizvođača kroz udruženje na nivou općine.

GRUPA IV	MJESNE ZAJEDNICE: Bijelo Bučje; Čukle; Goleš; Mosor; Šišava; Višnjevo; Maline; Zagrađe.
Zemljišni resursi	Značajne zemljišne površine pogodne za intenzivnu biljnu proizvodnju
Stočarstvo	Područje je veoma pogodno za ovčarstvo i govedarstvo, kojima se u većoj ili manjoj mjeri bave sva poljoprivredna gazdinstva. Uspješno se obavlja otkup mlijeka i proizvodnja sira. Proizvodi su odličnog kvaliteta sa unaprijed obezbjeđenim tržištem. Veći broj domaćinstva (oko 50% domaćinstava) se bavi proizvodnjom mlijeka za vlastite potrebe u cilju proizvodnje travničkog sira. Strateška opredjeljenja: Markirati potencijalne robne proizvođače mlijeka i mesa. Finansijskim imputom dati poticaje za rashladne kapacitete i raditi na standardizaciji sira. U naselju Bijelo Bučje ističu se agroekološke pogodnosti za biljnu i animalnu proizvodnju. U naselju Višnjevo proizvodnja ribe je jedna od bitnih strateških grana.
Ratarstvo	Zastupljeni su uglavnom usjevi: strna žita (pšenica, ječam i zob) a od krmnog bilja su u glavnom prisutne prirodne livade i u manjoj mjeri sijane travno-djetelinske smjese. Strateška opredjeljenja: Proizvodnju krme kombinovati sa prirodnim i vještačkim livadama. Dakle, proizvoditi stočnu grahoricu i grašak, perko repicu, stočni kelj (zbog nemogućnosti proizvodnje silažnog kukuruza)
Voćarstvo	Za sva navedena naselja agroekološki uslovi za proizvodnju voća su jako povoljni. Veće površine voćnih autohtonih zasada voća dominiraju u naselju Mosor. Područja, posebno sa južnom ekspozicijom su pogodna za uzgoj jagodičastog voća, posebno maline. Strateška opredjeljenja: Bez obzira na veće nadmorske visine proizvodnja maline i drugog jagodičastog voća imaju prioritet, posebno zbog interesa potrošača (tržišta) za kasniji (naknadnim) proizvodima voća. Dakle, postići pored zasada jabuke, kruške, šljive, višnje, trešnje i robnu proizvodnju jagodičastog voća.
Povrtlarstvo	Lokalno stanovništvo ima mogućnosti i potencijal za proizvodnju povrtlarskih kultura u svim navedenim naseljima. U posljednjih nekoliko godina sve je veći interes poljoprivrednih proizvođača za plasteničku proizvodnju povrća. Strateško opredjeljenje: Veće učešće proizvodnje povrća u zatvorenom prostoru (plastenicima).
Ljekovito	Veći broj domaćinstava se bavi sakupljanjem ljekovitog bilja i gljiva. Sva navedena mjesta su pogodna za uzgoj ljekovitih biljnih vrsta. Strateško opredjeljenje: U navedenim naseljima formirati primarni sabirni centar za ljekovito bilje i gljive. Uspostaviti destilaciju

bilje	ljekovitog bilja u toku ljeta od ljekovitih biljaka, u toku kasne jeseni, zime i proljeća destilirati igličasto drveće (iglice bora, jele i smrče).
☉ Prednosti područja	○ Ekološki čisto područje. ○ Tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom. ○ Pogodno područje za ratarsku, povrtnu i voćarsku proizvodnju. ○ Dobri uslovi za proizvodnju jagodičastog voća (maline, borovnice, aronije i jagode). ○ Šansa za organsku proizvodnju.
☉ Ograničenja	○ Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta. ○ Veliki uticaj stihije u proizvodnji. ○ Na pojedinim proizvodnim površinama zbog većeg nagiba terena nije moguće koristiti mehanizaciju. ○ Nedostatak finansija za investiranje u robnu proizvodnju
☉ Rješenje i Prioriteti	Većim finansijskim inputom stvarati uslove za intenzivniju poljoprivrednu proizvodnju. U redovnu proizvodnju uvoditi zasade jagodičastog voća, posebno maline, kupine, borovnice, jagode. Izgradnja rashladnih kapaciteta. Nabavka mehanizacije. Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje.

GRUPA V	MJESNE ZAJEDNICE: Dub; Gluha Bukovica; Karaula; Korićani; Mudrike; Vitovlje; Zagrđe.
Zemljišni resursi	Zemljišni resursi pogodni i za animalnu proizvodnju.
Stočarstvo	Poljoprivredni proizvođači agroekološkim pogodnostima i tradicijom usmjereni na proizvodnju mlijeka i mes. Dakle pogodnosti su za uzgoj svih vrsta i kategorije stoke. Prerada mlijeka u sireve dominira na ovim područjima. Strateška opredjeljenja: Posticati robnu proizvodnju krava, ovaca i koza. Intenzivno raditi na edukaciji stanovništva na proizvodnji, standardizaciji i oficijelnom brendiranju i zaštiti travničkog sira. U naselju Dub uspostaviti siranu za preradu mljeka u sir u cilju standardizacije sira.
Ratarstvo	Ratarska proizvodnja vrlo je malo zastupljeno. Od krmnog bilja su ugavnom prisutne prirodne livade. Strateška opredjeljenja: Stočnu hranu za proizvodnju goveda usmjeravati u jednogodišnje i višegodišnje krmne kulture (za rentabilnu proizvodnju mesa i mlijeka proizvesti minimalno 70% vlastite krme). Dopunjavati 100% sadašnje sjenarenje sa stočnom grahoricom i graškom.
Voćarstvo	Strateška opredjeljenja: Povećati proizvodnju jagodičastog voća, posebno proizvodnju maline i investirati u rashladne kapacitete. U naselju Gluha Bukovica zasnivati zasade samo na južnoj ekspoziciji (cjelokupno naselje je u kotlini).
Povrtlarstvo	Strateška opredjeljenja: Veće učešće proizvodnje povrća u zatvorenom prostoru samo u područjima ispod 900 m.n.v.
Ljekovito bilje	Prirodni potencijali samoniklog bilja i pogodnost za uzgoj ljekovilja je veliki. Veliki broj domaćinstava se bavi sakupljanjem ljekovitog bilja i gljiva. Ova djelatnost donosi znatan prihod i veoma je rentabilna.
☉ Prednosti područja	○ Ekološki čisto područje. ○ Tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom. ○ Brdovito područje sa dosta pašnjaka, pogodno za razvoj

	ovčarstva i govedarstva. ○ Pogodno područje za pčelarstvo. ○ MZ su bogate vodom . ○ U većini naselja dobri uslovi za proizvodnju jagodičastog voća (maline, borovnice, aronije).
● Ograničenja	○ Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta. ○ Veliki uticaj stihije u proizvodnji. ○ Na većim dijelovima korištenih poljoprivrednih površina zbog većeg nagiba terena nije moguće koristiti mehanizaciju.
● Rješenje i Prioriteti	Razvoj mini farmi krava i mini ovčarskih farmi. U redovnu proizvodnju uvoditi zasade jagodičastog voća, posebno maline, kupine, borovnice, jagode. Nabavka mehanizacije. Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje. Standardizacija vlašićkog sira i zaštita dubske ovce

11. FINANSIJSKI IMPUTI SEKTORU AGRARA

STRATEŠKO OPREDJELJENJE – PRIJEDLOG

- ⊙ NA NIVOU OPĆINE TRAVNIK IZDVOJITI 1,5% SREDSTAVA OD GODIŠNJEG PRORAČUNA BUDŽETA ZA RAZVOJ AGRARA
- ⊙ 25% NAVEDENIH RASPOLOŽIVIH SREDSTAVA UDRUŽITI SA BANKOM, PO PRINCIPU DA SE SA DIJELOM OVIH SREDSTAVA PLAĆA (REGRESIRA) KAMATA PROIZVOĐAČIMA. PO OVOM PRINCIPU MOGLA BI SE ANGAŽIRATI DODATNA KOMERCIJALNA SREDSTAVA (ZA POLJOPRIVREDNIKE SA 0% KAMATE) ZA SEKTOR AGRARA
- ⊙ OSTALIH 75% SREDSTAVA USMJERAVATI U PODRŠKE PRIMARNOJ PROIZVODNJI I DRUGIM RAZVOJNIM PROJEKTIMA.
- ⊙ ODLUKU ZA ODABIR KORISNIKA KREDITA, KOJI BI SE PLASIRALI PUTEM BANKE, VRŠILA BI OPĆINSKA SLUŽBA U SARADNJI SA BANKOM.

EFEKTI

- ⊙ ZA RAZVOJ AGRARA OBEZBIJEĐEN ZNAČAJNO VEĆI FINANSIJSKI IMPUT
- ⊙ PRAVNI SUBJEKTI I POLJOPRIVREDNI PROIZVOĐAČI IMALI BI PRISTUP ZA POVOLJNI BESKAMATNI POLJOPRIVREDNI KREDIT
- ⊙ VEĆA BRIGA O KREDITNIM SREDSTVIMA U ODNOSU NA GRANTOVE

12.PRIORITETNI PROJEKTI

Projekat br 1.

Identifikovati zemljište u državnoj svojini, utvrditi svrhu i namjenu korištenja (zakup, uzurpacija – bespravno korištenje, pretvaranje u nepoljoprivredne svrhe – zemljište pod građevinskim objektima, infrastrukturom i dr.).

- Sačiniti Program gospodarenja zemljištem
- Utvrditi norme za zakup poljoprivrednog zemljišta (nakon identifikacije).
- Legalizirati (pod određenim uvjetima) zemljište na kojima su izrađeni objekti i infrastruktura (Prilog strateška opredjeljenja za zemljišta u državnoj svojini u Strategiji)

Projekat br. 2.

„AGROTEHNIČKE I HIDROMELIORATIVNE MJERE“

Regulacija vodotoka i zaštita od poplava, uopće vodoprivredna problematika, te uređenje poljoprivrednog zemljišta moglo bi se podijeliti na:

- o hidromeliorativne i hidrotehničke zahvate,
- o terasiranje i zaštita od erozije, i
- o agrotehničke i agromeliorativne popravke tla/zemljišta.
- o Navedene mjere ne isključuju jedna drugu, ako to stanje na terenu zahtijeva. Razumije se, da je prije pristupanja bilo kojoj od prethodno navedenih mjera, potrebno raspolagati sa adekvatnim podlogama i projektnom dokumentacijom.

U prioritetu raditi na zaštiti najčešće plavljenih područja:

Rijeka Lašva:

Područje uz pritoku rijeke Goleška (Komarska Lašva) uzvodno i nizvodno od željezničkog mosta u naselju Goleš sve do ulijevanja u Lašvu.

- o uz korito Karaulske Lašve,
- o kod naselja Turbe i lokalitet kod Šakića mosta,
- o dio toka Lašva, Kanare – Dolac na Lašvi,
- o naselje Polje i Nova Bila (Gladnik).

Rijeka Bila i Jesenica

Područje uz naselja:

- o Zagrađe, Gluha Bukovica, Mehurić, Lager, Han Bila.

Projekat br. 3.

„KONTROLA PLODNOSTI TLA U CILJU POSTIZANJA VEĆE EFIKASNOSTI PROIZVODNJE I ODRŽIVOG UPRAVLJANJA ZEMLJIŠTEM“

Plan projekta

Jedan od načina zaštite životne sredine jeste i redovna kontrola plodnosti tla, koja treba da omogući optimalne prinose i minimalne štete za okoliš, a posebno za eutrofikaciju voda na području općine Travnik.

a) Izvrši kontrolu plodnosti tla koja treba da ukaže:

- o osnovne značajke tla (pH, humus, sadržaj vapna...),
- o opskrbljenost tla biljnih hranjivima,
- o preporuke za gnojidbu,

Na osnovu *Uputstva o postupku, radnjama i uvjetima za vršenje kontrole plodnosti zemljišta (Sl.novine FBiH br.72/09).*

- o Navedene mjere ne isključuju jedna drugu, ako to stanje na terenu zahtijeva. Razumije se da je prije pristupanja bilo kojoj od prethodno navedenih mjera, potrebno raspolagati sa adekvatnim podlogama i projektnom dokumentacijom.

Projekat br. 4.

„EDUKACIJA POLJOPRIVREDNIH PROIZVOĐAČA U PRIMJENI SAVREMENIH TEHNOLOGIJA U PROIZVODNJI I PRERADI.“

Projekat br. 5.

„RAZVOJ HERBALNOG SEKTORA (LJEKOVITOG BILJA I GLJIVA).“

13. IMPLEMENTACIJA STRATEGIJE

	Mjeree i akcije	Nosilac	Rok	Cilj/komentar
1.	Općinska budžetska podrška sektoru agrara iz proračuna 1,5%	Općina Travnik	Kontinuirano	Osigurati kontinuiran sistem novčanih podrški u općinskom budžetu kako bi se dobila stabilnost planova podrške razvoju agrara
2.	Utvrđiti prioritetne aktivnosti i projekte u toku godine	Stručna služba Općine Travnik	Kontinuirano (svake godine)	Osigurati ostvarenje zacrtanih ciljeva u sektoru agrara
3.	Podržavati sajmove, seminare i konferencije vezane za sektor agrara	Stručna služba Općine Travnik u saradnji sa resornom službom	Kontinuirano (svake godine)	Bolje uvezivanje proizvođača i privrednih subjekata
4.	Izraditi programe neškodljivog uklanjanja otpada animalnog porijekla	Veterinarska služba Općine Travnik	2016/2017 godina	Ukloniti prepreke zagađenja u cilju zaštite okoliša
5.	Izraditi Program pasminske rejonizacije svih vrsta i kategorija stoke (proizvodnja mlijeka i mesa)	Veterinarska služba općine Travnik	2016/2017 godina	Početi rješavati pasminsku rejonizaciju prema agroekološkim uvjetima
6.	Izraditi Projekat edukacije polj. proizvođača o novim tehnologijama u biljnoj i animalnoj proizvodnji	Stručna služba Općine Travnika u saradnji sa naučnim i stručnim institucijama	U toku 2016 godine	Podrška konkurentnosti sektoru
7.	Izvršiti inventarizaciju ljekovitih b. vrsta na općini i Program razvoja herbalnog sektora	Naučne i stručne institucije - stručna služba Općine Travnika	U toku 2016/2017 godine	Sačuvati izvozni potencijal (resurs) ljekovitog bilja i utvrditi privredno važne, rijetke, ugrožene i zaštićene biljne vrste. Definirati godišnje "Kvota" sakupljanja
8.	Izraditi Program uređenja i gospodarenja poljoprivrednog zemljišta Travnika	Naučne i stručne institucije sa općinskom stručnom službom	U toku 2016/2017 godine	Mjera koja je Zakonom definisana i koja ima najbitnije aspekte za primarnu polj. proizvodnju
9.	Uvesti usklađen sistem registracije zemljišnih površina	Služba za katastar Općine	U toku 2016/17 godine	Početi sređivati Katastar radi većeg efikasnosti i povjerenja posjednika i planskih aktivnosti
10.	Utvrđiti poстоjeće stanje seoskih područja (ekonomska, infrastrukturna i demografska obilježja)	Resorna i poljoprivredna služba	Rok 2016/2018	Omogućiti izrade razvojnih planova i programa prema prioritetu djelovanja
11.	Izraditi Program ruralnog razvoja	Naučne i stručne institucije	Rok 2016/2017 godina	Zaustaviti depopulaciju ruralnog područja
12.	Definisati set tradicionalnih proizvoda sa intencijom u proizvod sa zaštićenim	Resorna i poljoprivredna služba	Rok 2016/2018 godina	Izdvajanje proizvoda koji imaju najsnažniji potencijal za dalji

	porijeklom			razvoj i očuvanje kulture i tradicije.
13.	Intenzivirati provođenje propisanih mjera zaštite zemljišta, usjeva i imovine od prirodnih nepogoda	Resorna i poljoprivredna služba	Kontinuirano	Povećati stepen spremnosti za prevenciju od svih oblika katastrofa
14.	Koordinirati podršku investicijama u primarnoj proizvodnji i prehrambenoj industriji	Općinska poljoprivredna služba	Kontinuirano	Podizati konkurentnost domaćih proizvoda
15.	Kordinirati i aktivno učestvovati u donošenju odluka o principima i uslovima dodjele i korištenja poljoprivrednog zemljišta u vlasništvu općine	Općinska komisija u saradnji sa stručnom institucijom	Rok 2016/2017godina	Poljoprivredno zemljište u državnoj svojini dodijeliti (iznajmiti) po principima navedenim u dokumentu - Strategiji
16.	Podržavati robnog poljoprivrednog proizvođača koji već ima startnu poziciju i opredjeljenje za agrar.	Resorna i poljoprivredna služba	Kontinuirano	Cilj je oblikovati robnog proizvođača i stvarati uslove za stalno upošljavanje u sektor agrara
17.	Stvoriti uslove za adekvatne poljoprivredne usluge - stručna poljoprivredna služba u općini Travnik	Načelnik, Općinsko vijeće	Rok: 2016/17	Nedostaje stručna poljoprivredna služba
18.	Nulti popis poljoprivrednih gazdinstava, posebno obilježavanje grla	Veterinarske stanice Općine Travnik	Rok: 2016/17	Riješiti konfuziju i stvoriti mogućnost adekvatne kontrole zdravlja životinja.
19.	Raditi na tradiciji travničkog sira, njegovoj identifikaciji, ali i na njegovoj certifikaciji.	Poljoprivredna i veterinarska služba	Rok: 2016/18	Zadržati autohtonost, ali i tehnološke inovativnosti u proizvodnji travničkog sira

14. ZAKLJUČAK

Izrada Strategije poljoprivrednog razvoja nudi rješenja i predstavlja vodilju razvojnih pravaca. Dakle, ovim dokumentom otvara se proces mjera, postupaka i reformi u revitalizaciji sektora agrara. U Strategiji nisu fokusirana pitanja porodičnim gazdinstvima, šta i kako proizvoditi. Ovaj dokument je namijenjen organima općine Travnik kao obavezujuće upustvo za dalje sprovođenje reformi u poljoprivredi. Međutim, poljoprivrednici mogu sasvim jasno prepoznati poruke koje se u ovom dokumentu njima šalju za pravilno prilagođavanje i poljoprivredno opredjeljenje.

Dakle, u opisu pojedinih mjera nema gotovih rješenja, niti se modeli drugih područja mogu kruto kopirati i prenijeti na nivo općine u cjelini, već se agrarna politika mora prilagoditi stvarnom stanju i jasno postavljenim ciljevima njenog budućeg razvoja.

- o Poljoprivreda je posljednjih godina na svim nivoima samo deklarativno posticana i nije značajno došlo do reformskih pomaka. Financijske podrške su neredovne i uglavnom nedovoljne što svakako i na općine ima refleksije.
- o Za postizanje zacrtanih ciljeva i platformskih zadataka neophodno je u proračunu Budžeta Općine obezbijediti podršku sektoru poljoprivrede u predviđenom iznosu 1-1,5% godišnjeg proračuna – općinskog budžeta.
- o Sektor agrara ima značajnu ulogu u privrednom razvoju općine, te veliki značaj za razvoj ruralnog područja, s obzirom da je poljoprivreda još uvijek dominantno zanimanje seoskog stanovništva. Postoje značajni poljoprivredni potencijali, ali i ograničenja za bržu revitalizaciju sektora agrara.
- o Za revitalizaciju sektora agrara općine Travnik rađen je realističan scenarij sa pesimističkim i optimističkim nijansama. (optimističke nijanse u prijedlozima temeljene su na: povoljnim agroekološkim uvjetima, prijedlogu da se obezbijedi općinska podrška sektoru iz godišnjeg proračuna, pesimistička primjesa scenarija u prijedlozima temelji se na ignoranciji predloženih mjera i poimanja da je poljoprivreda sama sebi cilj i da je održiva bez bilo kakve intervencije).
- o Dominira niska cjenovna konkurentnost poljoprivrednih proizvoda koja je posljedica nepovoljnih strukturnih karakteristika, djelomično i nerealnih očekivanja da se od poljoprivrede za kratko vrijeme može očekivati enormna zarada.
- o Agroekološki uslovi za razvoj poljoprivrede u općini su izuzetno povoljni za različitu strukturu proizvodnje. Općina je bogata vodom više nego većina drugih općina u BiH.
- o Proizvodnja mesa i mlijeka strateški bi trebala biti „motor“ razvoja agrara.
- o Zemljište u državnoj svojini po svim pitanjima u potpunosti rasčistiti (markirati i dovesti na „nulto“ stanje) i novim strateškim opredjeljenjem racionalno sa istim gospodariti.
- o Prioritetni investicioni poduhvati nužni su u hidromeliorativnim mjerama (odvodnja suvišne vode), izgradnje distributivnih centara i rashladnih kapaciteta za otkup, čuvanje i distribuciju voća, povrća i prerade ljekovitog bilja u destilate i ekstrakte, kontrole plodnosti zemljišta, brendiranju autohtonih proizvoda biljnog i animalnog porijekla (travničkog sira, voćnih prerađevina).

**Strategija razvoja poljoprivrede Općine Travnik za period
2016. – 2020. godine usvojena Odlukom Općinskog vijeća
broj : 01-1-01-3-3-244/16 od 17.8. 2016. godine .**